

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

HASAN EL-BENNÂ'NIN DÜŞÜNCE HAYATINDA SAHÂBENİN YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMİNE ERGÜN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet AKBAŞ

GAZİANTEP, Ağustos 2024

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

Tezin Başlığı: Hasan el-Bennâ'nın Düşünce Hayatında Sahâbenin Yeri
Adı ve Soyadı: Emine ERGÜN
Tez Savunma Tarihi: 15/08/2024

Prof. Dr. Mehmet Akbaş danışmanlığında hazırlanan bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından oybirliği ile bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

Prof. Dr. Mehmet AKBAŞ (Jüri Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi İsmail TANRIVERDİ

Dr. Öğr. Üyesi Zamira AHMEDOVA

Bu tezin gerekli şartları sağlayarak yukarıda belirtilen jüri tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edildiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Mehmet AKBAŞ
Enstitü ABD Başkanı

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI
SBE Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İmza:

Adı ve Soyadı: Emine ERGÜN

Öğrenci Numarası:220584111026

Tez Savunma Tarihi: 15/08/2024

ÖZET

HASAN EL-BENNÂ'NIN DÜŞÜNCE HAYATINDA SAHÂBENİN YERİ

ERGÜN, Emine

Yüksek Lisans Tezi,

İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet AKBAŞ

Ağustos-2024, 97 sayfa

Ülkemizde yer alan literatüre bakıldığında Mısırlı bir âlim olan Hasan el-Bennâ hakkında yeteri kadar çalışma yapılmadığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı Hasan el-Bennâ'ya ait olan “Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi”, “Risâleler”, “Dava ve Davetçinin Hatıraları”, Fıkıh”, “Akâid”, “Tefsir”, “İslâm ve Siyaset”, “Müslüman Kadın” adlı kitaplarında Hasan el-Bennâ'nın sahâbeye olan ilgisini çeşitli yönleriyle ele almaktır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yetiştirdiği sahâbîler sonraki nesillere örnek şahsiyetlerdir. Çağdaş nesillere örnek olmalarından dolayı onları çalışmalarda konu edinmek önemlidir. Bundan dolayı bahsi geçen kitaplarda literatür tarama yöntemiyle Hasan el-Bennâ'nın sahâbeye yönelik ifadeleri ve tespitleri incelenmiştir. Hasan el-Bennâ; çocukluğundan itibaren ilim hayatı içerisinde yetişmiş, Kur'an'ı ve sünneti baz alan bir anlayışla fikirlerine yön vermiştir. Haftalık ve aylık olarak yazdığı yazılarında tefsir, hadis, akâid, fıkıh, tasavvuf, siyaset gibi Temel İslâm İlimlerine yer vermiştir. Hasan el-Bennâ, 1928 yılında İhvân-ı Müslimîn Cemiyeti'ni kurarak tarih sahnesinde yer almıştır. İslâm dünyasını etkisi altına alan Batı taklitçiliğine karşı durmuş, başta Mısır olmak üzere tüm dünya Müslümanlarını İslam'ın öz kaynaklarına dönmeye davet etmiştir. Hasan el-Bennâ, Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) övgüsüne mazhar olan bu nesle saygı gösterilmesi gerektiği görüşünde olmuştur. Hasan el-Bennâ'nın gözüyle sahâbîlerin günlük hayatlarında, toplumda, devlet yönetiminde, eğitimde ve askeriyede sahâbenin bakış açısı ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar sözcükler: İslâm Tarihi, Hasan el-Bennâ, Sahâbe

ABSTRACT

THE PLACE OF THE SAHÂBES IN THE THOUGHT LIFE OF HASAN EL-BANNÂ

ERGÜN, Emine

Master's Thesis

Department of Islamic History and Arts

Supervisor: Prof. Dr. Mehmet AKBAŞ

August- 2024, 97 Pages

When we look at the literature in our country, it is seen that there is no sufficient study about Hasan al-Bannâ, an Egyptian scholar. The aim of this study is to discuss various aspects of Hasan al-Bannâ's interest to sahâbe in Hasan al-Bannâ's books *Mysticism and Moral Education*, *Treatises*, *Memories of Dava and Davetçi*, *Fıqh*, *Belief*, *Tafsir*, *Islam and politics*, *Muslim Woman*. The sahâbes raised by the Prophet Mohammed are role models for the next generations. It is important to include them thanks to their role- model attitudes to modern generations. For this reason, Hasan al-Bannâ's statements and observations about the sahâbes were examined in the mentioned books by literature review method. Hasan al-Bannâ; who grew up in educational background from his childhood and guided his ideas on understanding the base on Qur'an and the Sunna. In his articles which he wrote weekly and monthly he included Basic Islamic Sciences such as tafsir, hadith, belief, fiqh, mysticism and politics. Hasan al-Bannâ took part in the scene of history by founding society of the Muslim Brothers in 1928. At the same time he has invited all of the people of muslim world to turn to sources of Islam. He thought that this generation, which was praised by the Prophet Muhammad and Qur'an, should be respected. The perspective of sahâbe has been revealed in important matters such as daily lives, society, state administration, education and military.

Keywords: Islamic History Science, Hasan al-Banna, Sahâbe

ÖN SÖZ

Mısırlı bir âlim olan Hasan el-Bennâ, 20. yüzyılda yaşamış ve İslâm tarihine adını İhvân-ı Müslimîn'in kurucusu olarak yazdırmıştır. Sahâbe, İslâm alemi için Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra örnek alınacak en önemli şahsiyetlerdir. Bu yüzden bu tezin başlığı “Hasan el-Bennâ'nın Düşünce Hayatında Sahâbe” olarak belirlenmiş ve toplam 30 başlık altında birleştirilmiştir.

“*Hasan el-Bennâ'nın Düşünce Hayatında Sahâbenin Yeri*” adlı bu tez giriş, birinci ve ikinci bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu ve probleminden, amacı ve öneminden, araştırmanın yönteminden bahsedilmiştir. Konu ile ilgili kavram olarak sahâbenin tanımına değinilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde sahâbenin nasıl yer edindiğine bakılmıştır. Birinci bölümde, ‘Hasan el-Bennâ'nın Hayatı, Fikirleri ve Mücadelesi’ ana başlığı altında Hasan el-Bennâ'nın doğumundan itibaren genel anlamda kronolojik olarak hayatından bahsedilmiştir. Onun ilim hayatına, mücadelesine ve fikirlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde, ‘Hasan el-Bennâ'nın Düşünce Hayatında Sahâbenin Yeri’ ana başlığı altında Hasan el-Bennâ'nın sahâbeye yaptığı vurguya değinilmiştir. Sahâbîlerin hayatlarının her alanında İslâm'ı merkeze alan bir yaşam sürdürdüklerinden bahsedilmiştir. Günlük hayattan sosyal hayata, yönetimden askeri hayata kadar Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gölgesi altında yetişmiş sahâbîlerin hâl ve davranışları Hasan el-Bennâ'nın bakış açısıyla yansıtılmıştır.

Çalışmamda emeği geçen başta tez danışmanım, hocam Prof. Dr. Mehmet Akbaş'a ve desteklerini esirgemeyen herkese teşekkürlerimi sunarım.

Emine ERGÜN

GAZİANTEP-2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vii

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	1
B. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
C. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	1
D. Sınırlılıklar	3
E. Konuyla İlgili Tanım: Sahâbe	3

I. BÖLÜM

HASAN EL-BENNÂ'NIN HAYATI, FİKİRLERİ VE MÜCADELESİ

1. 1. Hasan el-Bennâ'nın Hayatı.....	12
1. 2. Hasan el-Bennâ'nın İlmi Hayatı ve Mücadelesi	12
1. 3. İhvân-ı Müslimîn'in Kurulması	14
1. 4. İhvân-ı Müslimîn Teşkilatı'nın Siyasete Girmesi.....	19
1. 5. Hasan el-Bennâ'ya Suikast Düzenlenmesi	21
1. 6. Hasan el-Bennâ'nın Fikirleri	22
1. 6. 1. Hasan el-Bennâ'nın Hadis Anlayışı	22
1. 6. 2. Hasan el-Bennâ'nın Tefsire Bakışı.....	24

1. 6. 3. Hasan el-Bennâ'nın Müslüman Kadına Bakışı	25
1. 6. 4. Hasan el-Bennâ'nın On İlkesi	27
1. 6. 5. Hasan el-Bennâ'ya Göre İslâm Medeniyeti'nin Gerileme Nedenleri	30
1. 6. 6. Hasan el-Bennâ'nın Siyasi Düşüncesi	30
1. 6. 7. Hasan el-Bennâ'nın Filistin Mücadelesi.....	32
1. 6. 8. Hasan el-Bennâ'nın Devlete ve Topluma Bakışı	33

II. BÖLÜM

HASAN EL-BENNÂ'NIN DÜŞÜNCE HAYATINDA SAHÂBENİN YERİ

2. 1. Hasan el-Bennâ'nın Sahâbeye Dair Övgüleri ve Sahâbîlerin Hayatındaki Yeri	36
2. 2. Sahâbîlerin İlk İnanan Kimseler Olmaları.....	37
2. 3. Sahâbîlerin İslâm'ın Emrine Uyan ve Emrini Hayata Geçiren Kimseler Olmaları.....	38
2. 4. Sahâbîlerin Vatanlarına Karşı Sevgi Duyan Kimseler Olmaları	39
2. 5. Sahâbîlerin Her Milleti Eşit Gören Kimseler Olmaları.....	40
2. 6. Sahâbîlerin Zamanın Şartlarına Göre İlimde Birbirlerinden Farklı Kimseler Olmaları.....	41
2. 7. Sahâbîlerin İslâm'ı En İyi Açıklayan ve Uygulayan Kimseler Olmaları	43
2. 8. Sahâbîlerin Allah'a Bağlı Kimseler Olmaları.....	45
2. 9. Sahâbîlerin Dünya ve Ahiret İşlerinde Dengeyi Sağlayan Kimseler Olmaları ..	46
2. 10. Sahâbîlerin İslâm Kardeşliğinden Yararlanan Kimseler Olmaları	48
2. 11. Sahâbîlerin Devlet Yönetimine Hâkim Kimseler Olmaları.....	50
2. 12. Sahâbîlerin Yönetimde Titiz Davranan Kimseler Olmaları	51
2. 13. Sahâbîlerin Yönetimde İslâm Hukuk Sistemini Kullanan Kimseler Olmaları.....	54
2. 14. Sahâbîlerin Dünyada ve Ahirette Hayırlı Kimseler Olmaları.....	55
2. 15. Sahâbîlerin Güçlü Bir İnanç ve İmana Sahip ve Kardeşliğe Önem Veren Kimseler Olmaları.....	55

2. 16. Sahâbîlerin Cihadı Önemseyen Kimseler Olmaları	59
2. 17. Sahâbîlerin Kur'an'ı Merkeze Alan Kimseler Olmaları	65
2. 18. Sahâbîlerin Hilâfeti Önemseyen Kimseler Olmaları.....	68
2. 19. Sahâbîlerin Ellerinin Emeğiyle Geçinen Kimseler Olmaları.....	68
2. 20. Sahâbîlerin Hz. Peygamber'le (s.a.v.) Birlikte Olma Arzusu.....	70
2. 21. Sahâbîlerin Rasûlullah'a (s.a.v.) Olan Saygısı	71
2. 22. Sahâbenin Rasûlullah'ın (s.a.v.) Çizdiği Aşamalara Riayet Etmeleri	71
2. 23. Sahâbenin Mescid-i Nebevî'ye Olan Katkıları.....	72
2. 24. Hasan el-Bennâ'ya Göre Sahâbenin Sahâbeye Olan Kalbi Muhabbeti	73
2. 25. Hasan el-Bennâ'ya Göre Sahâbenin Bazı Konular Hakkındaki Çeşitli Görüşleri, Akidesi, Fikri ve Bazı Hâlleri.....	73
2. 26. Sahâbenin Zikir Hâllerine Vurgu Yapması	80
2. 27. Sahâbenin Günlük Kur'an Okuma ve Ezbere Dair Hâlleri	82
2. 28. Sahâbîlerin Dönemin Şartlarına Göre Eğitimi Değerlendirmeleri.....	85
2. 29. İslâmî Eğitimin Islah Metotları Hususunda Sahâbeyi İşaret Etmesi.....	86
2. 30. Sahâbîler Kötü Alışkanlıklara Karşı Mücadele Eden Kimselerdir	87

SONUÇ

KAYNAKLAR.....	92
-----------------------	-----------

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhis-Selam
b.	: Bin, İbn (Oğul)
Bk.	: Bakınız
bnt.	: Binti
C	: cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
Hız.	: Hazreti
k.v.	: Kerremallâhü Veche
No.	: Numara
ö.	: Ölüm yılı
r.a.	: Radıyallahu Anh
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkîk Eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesaire
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Tezimizin konusu, Hasan el-Bennâ'nın yazılarının kitaplaştırılmasıyla oluşan *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*, *Risâleler*, *Dava ve Davetçinin Hatıraları*, *Fıkıh Risâlesi*, *Akâid Risâlesi*, *Tefsir Risâlesi*, *İslâm ve Siyaset*, *Müslüman Kadın* adlı kitaplarında sahâbenin hâl ve davranışlarını, onlara ait konuları nasıl tanıttığı, hangi yönlerine işaret ettiği, hangi kaynaklardan istifade ettiği ve nasıl bir üslupla konu edindiği tezimizin araştırma konusunu oluşturmaktadır.

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma, Hasan el-Bennâ'nın hayatını, kişiliğini ve sahâbeye olan ilgisini çeşitli yönden yazmaktır. Amacımız Hasan el-Bennâ'nın sahâbeye olan bakış açısını hangi dille yazdığını ve yazılarına nasıl aksettirdiğini ortaya çıkarmaktır. Tezin önemi Hasan el-Bennâ gibi önemli bir âlimin sahâbîleri örnek alması ve onları gelecek nesillere örnek göstermesi bakımından önemlidir.

C. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Araştırmamız, “Hasan el-Bennâ'nın Düşünce Hayatında Sahâbe” olduğu için literatür tarama yöntemi kullanılmıştır. Hasan el-Bennâ'nın, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*, *Risâleler*, *Dava ve Davetçinin Hatıraları*, *Fıkıh Risâlesi*, *Akâid Risâlesi*, *Tefsir Risâlesi*, *İslâm ve Siyaset*, *Müslüman Kadın* adlı kitaplarda elde edilen bilgiler, dönemin siyasi ve sosyal yapısı göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Ayrıca çalışmamızda çağdaş kaynakların, dergilerin, makalelerin tahlillerinden ve yorumlarından istifade edilmiştir. Tüm bu kaynaklardan hareketle ulaşılan bilgiler, objektif bir bakış açısıyla tutarlı ve kapsamlı değerlendirmelere tabi tutulmuştur.

Çalışmanın girişinde, sahâbe kavramı için Cürcânî'nin (ö. 816/1413) *Tarifât* adlı eserinden, Râgıb el- İsfahânî'nin (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) *Müfredât* adlı eserinden ve Mehmet Efendioğlu'nun *Sahâbe* ve *Fezâilü's-Sahâbe* adlı DİB İslâm Ansiklopedisi'nden yararlanılmıştır. Ayrıca bu bölümde *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*'inden ve Ergün Çapan'ın *Kur'an-ı Kerim'de Sahâbe* adlı basılmış doktora tezinden yararlanılmıştır. Mustafa Solak'ın *Hadislerde Sahabe Kavramı*, Ekrem Küçük'ün *Sahâbe'nin Fazileti ile İlgili Kütüb-i Sitte Hadislerinin Değerlendirilmesi*, Kezban Karadağ Aylanç'nın, *Âdâb-ı Muâşeret Açısından Din Eğitime Göre Kur'an'da Hz. Peygamber Sahabe İlişkisi*, Umut Kayalı'nın, *Kur'an'da Hz. Peygamber'e ve Sahâbe'ye Yönelik Uyarılar* ve Hatice Büşra Paksoy'un *Sahabenin Adalet ve Fazileti Konulu Hadislerin Delil Değeri* adlı yüksek lisans tezlerinden istifade edilmiştir.

Birinci bölümde, Hasan el-Bennâ'nın (1906-1949) kendi hayatını anlattığı kitabı *Dava ve Davetçinin Hatıraları* başta olmak üzere diğer kitapları olan *Risâleler*, *Hadis Risâlesi*, *Tefsir Risâlesi*, *Müslüman Kadın*, *Müslüman Kardeşler Teşkilatı*, *On İlkemiz* kitaplarından yararlanılmıştır. Bu bölümle alakalı Ahmet Emin Dağ'ın *Çağa İz Bırakan Önderler* ve İbrahim el-Beyyumi Ganim'in *Hasan el-Bennâ'nın Siyasi Düşüncesi* kitabından yararlanılmıştır. Hasan el-Bennâ ve Müslüman Kardeşler Uluslararası Sempozyumu'nda bildiri sunan, Muhammed Abdulkadir Ebu Faris'in *Şehit İmam Hasan El-Benna Hayatı ve Kişiliği*, Ali Kaçar'ın *Hasan el- Benna Döneminde İhvan*, Salih Lütü'nün *Şehid İmam Hasan El-Benna ve Filistin Meselesi* adlı bildirilerinden yararlanılmıştır. Songül Akkoyunlu'nun *Hasan el- Benna'nın Din ve Siyaset Anlayışı*, Şeyda Buşra Atalan'ın *İslamcılıkta Kırılma Noktaları: Hasan el- Benna ve Seyyid Kutub*, Mustafa Hamurlı'nın *Hasan el-Benna'nın Hayatı ve Tefsir Anlayışı* adlı yüksek lisans tezlerinden ve Zehra Betül Güney'in *Müslüman Kardeşlerde Söylem ve Eylem İlişkisi: Hasan el-Benna Dönemi* adlı doktora tezinden yararlanılmıştır.

Bu bölümde ayrıca Ali Bilgenoğlu'nun *Hasan El-Benna ve Müslüman Kardeşler'in Vatan ve Milliyetçilik Kavramlarına Bakışı*, Fatma Pınar'ın *Hasan el- Benna ve Müslüman Kardeşler*, Sedat Yıldırım'ın *Hasan el-Benna'nın (1906-1949) Sünnet/Hadis Perspektifi* adlı çalışmalarından da istifade edilmiştir.

İkinci bölümde ise çalışmamızın ana kaynaklarını oluşturan Hasan el-Bennâ'nın yazılarının kitaplaştırılmasıyla oluşan *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*, *Risâleler*,

Dava ve Davetçinin Hatıraları, Fıkıh Risâlesi, Akâid Risâlesi, Tefsir Risâlesi, İslâm ve Siyaset, Müslüman Kadın isimli kitaplarından yararlanılmıştır. Ayrıca klasik İslâm tarih kitaplarından Vâkıdî'nin (ö. 207/823) *Kitâbü'l-Megâzî*, İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sîretü'n-nebeviyye*, İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, Belâzürî'nin (ö. 279/892-93) *Fütûhu'l-Büldân*, Taberî'nin (ö. 310/923) *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mulûk* isimli eserlerinden yararlanılmıştır.

Hadis kaynakları olarak Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Câmiu's-sahîh*, ve Buhârî'nin şerhi olan *İrşâdu's-sârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhâri*'den, Müslim'in (ö. 261/875) *Sahîh-i Müslim*'den ve *Sahih-i Müslim Muhtasarı*'ndan yararlanılmıştır. İbn Mace'nin (ö. 273/887) *es-Sünen'inden*, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *el-İhsan fî Takribi Sahihi İbn Hibban*'ından ve diğer hadis kaynaklarından yararlanılmıştır.

D. Sınırlılıklar

Hasan el-Bennâ'nın eserlerinin çoğunluğu onun günlük gazete ve dergilerinden alınarak kitap hâline getirilmiştir. İhvân-ı Müslimîn ve Nezir dergisinde kaleme alınmış daha sonra bazı müellifler tarafından kitap hâline getirilmiştir. Bu kitaplar, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi, Risâleler, Dava ve Davetçinin Hatıraları, Fıkıh Risâlesi, Akâid Risâlesi, Tefsir Risâlesi, İslâm ve Siyaset, Müslüman Kadın* kitapları olup tezde yararlanılan ana kitaplardır.

E. Konuyla İlgili Tanım: Sahâbe

Sahâbîler, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) görme şerefine ulaşmış ve ona ilk inanmış kimselerdir. Onlar, onun güzel sözlerini dinlemiş ve sohbetinde bulunma imkanına sahip olmuşlardır. Onlar; Hz. Peygamber (s.a.v.) ile yolculuklara çıkmış, onunla aynı sofrada yemek yemiş, yan yana birçok sıkıntılara göğüs germiş, omuz omuza düşmanla savaşmış kimselerdir.

Sahâbe, sözlükte “biriyle arkadaşlık etmek, onunla dost ve arkadaş olmak” anlamındaki sohbet kökünden türemiştir. “Sahâbî” (صحابي) kelimesi tekil, “sahâbe” (صحابية) ve “ashâb” (أصحاب) kelimeleri de çoğul olarak kullanılır. ¹ Sahâbî, sahâbe ve

¹ Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif Cürcânî, (Tarifat)Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü, çev. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları,1997), 140.; Mustafa Solak, *Hadislerde Sahâbe Kavramı*

ashap kelimeleri İslâmiyet’le birlikte, Hz. Peygamber’i (s.a.v.) görüp ona inanan kimseler için kullanılmaya başlanmıştır. ²

Sahâbe anlamında kullanılan selef-i sâlihîn kelimesi de çalışmamız için önem arz eden bir kavramdır. Selef, sözlükte “önce gelmek, geçmek, geçmişte kalmak” anlamındadır. ³ Selef, terim olarak ilim ve fazilet açısından Müslümanların önderleri anlamında yer almaktır. Selef-i sâlihîn ifadesi ise genellikle ilk üç nesil (sahâbe, tâbiîn ve tebeu’t-tâbiîn nesli) için kullanılmaktadır. ⁴

Konumuz açısından Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadislerde sahâbenin nasıl geçtiğine yer verilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’in ilk muhatapları olan sahâbîlerin rolü oldukça önemlidir. Özellikle nazil olan ayetleri ezberlemeleri, sonra ayetleri yazıyla tesbit etmeleri⁵ ardından da Hz. Ebû Bekir (r.a.) zamanında Kur’an’ın cem edilmesi ve Hz. Osman (r.a.) döneminde ise mushafın istinsahı gibi konularda sahâbîler aktif rol oynamışlardır.

Kur’ân-ı Kerîm’de ismi doğrudan zikredilen tek sahâbî Zeyd b. Hârîse’dir. ⁶ Kur’ân’da açıkça ismen yer verilme de gıyaben kendisinden söz edilen sahâbîler de bulunmaktadır. Örneğin; Hz. Ebû Bekir (r.a.), Hz. Peygamberle (s.a.v.) beraber Medine’ye hicret ederken yol arkadaşlığı yapmıştır. ⁷ Hz. Peygamber’in (s.a.v.) eşlerinden Hz. Aişe’ye atfedilen İfk (İftira) olayı sebebiyle Hz. Aişe’nin ismi dolaylı olarak yer almaktadır. ⁸ Kur’ân’da Hz. Zeyd ile olan evliliği münasebetiyle Hz. Zeyneb bnt. Caşş’ın ismi dolaylı olarak bahsedilmektedir. ⁹ Kur’an’da kendisinden bahsedilen sahâbîlerden biri de müminlerin annesi Hz. Hafsa’dır. ¹⁰

Sahâbîler ilk inanan kimseler oldukları için Kur’an’ın birçok yerinde sahâbeden bahsedilmektedir. Kur’an’da sahâbeyi öven ayetler yer almaktadır.

(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008).; Mehmet Efendioğlu, “Sahâbe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2008). 491.

² Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992). 334.

³ Rağîb el-İsfahânî, *Müfredât Kur’an Kavramları Sözlüğü* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), 507-508; M. Sait Özervarlı, “Selefiyye” (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedi, 2009), 36/399.

⁴ Cürcânî, *(Tariḫ)Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*, 126.

⁵ Muhammed Hamidullah, *Kur’ân-ı Kerîm Tarihi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2010). 41-44.

⁶ Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017); el-Ahzâb 33/37.

⁷ et-Tevbe 9/40.

⁸ Nur 24/11-20.

⁹ el-Ahzâb 33/37.

¹⁰ et-Tahrîm 66/ 1-3.

Özellikle de gerçek mümin oldukları vurgulanmaktadır.¹¹ Ayetlerden örnek verecek olursak bunlardan bir tanesi Enfâl suresinde yer almaktadır: “İman edip de hicret edenler, Allah yolunda cihad edenlerle onları bağışlarına basanlar ve yardım edenler var ya işte gerçek müminler onlardır; bağışlanma onlar için, büyük lütuf onlar içindir.”¹²

Ayette açıkça belirtildiği üzere iman edip inandığı değerleri yaşama ve yaşatma istikametinde hicret edip ve cihad eden muhacirlerle, onlara sinelerini açıp her şeyleriyle destekleyen ensar övülerek “İşte gerçek müminler bunlardır” ifadesiyle hakiki mümin olarak nitelendirilmişlerdir.¹³

Sahâbenin Kur’an’da övülen başka bir yönü ise Allah’ın rızasını kazanmalarıdır. Kur’an, sahâbenin Allah’ın rızasını kazandığı ayetleri bizlere şu şekilde bildirmektedir: “Rablerinin rızâsını isteyerek sabah akşam O’na yalvaranları kovma! Onların hesaplarından sana sorumluluk yoktur, senin hesabından da onlara sorumluluk yoktur ki onları yanından uzaklaştırıp da zalimlerden olasın.”¹⁴ Buradaki ayet, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Mekkeli müşriklere İslâmiyeti anlatma sırasında sahâbenin arka plana atılmasından dolayı indirilmiştir. Sahâbeyi öven bu ayetler, sabah-akşam yalnızca Allah’ın rızasını isteyerek dua ve ibadetle meşgul olduklarını göstermektedir.¹⁵

Sahâbe nesli Kur’an’da daha birçok özellikle anılmaktadır. Sahâbenin fazilet sahibi kimseler olduklarını da bildirmektedir.¹⁶ Aynı şekilde sahâbîler, takva sahibi kimselerdir.¹⁷ Sahâbîler doğru yolda giden kimselerdir.¹⁸ Sahâbîler kafirlere karşı sert ve kuvvetlidirler.¹⁹ Sahâbîler kafirlerin öfkelerini arttıran kimselerdir.²⁰ Sahâbîler, kendi

¹¹ Bk. el-Ahzâb 33/9, 41, 49, 53, 56, 69, 70; el-Cuma 62/9; el-Fetih 48/29; el-Hucurât 49/1, 2, 6, 11; et-Tahrîm 66/8.

¹² el-Enfâl 8/74.

¹³ Ergün Çapan, *Kur’ân-ı Kerîm’de Sahâbe* (İzmir: Işık Yayınları, 2002). 71.

¹⁴ el-En’âm 6/52.

¹⁵ Benzer ayet için bk. el-Kehf, 18/28, ayrıca ayetin tefsiri için bk. Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017). 2/ 409-410; Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr İbn Kesîr, *İbn Kesir Tefsiri Tam Metin*, çev. Savaş Kocabaş (İstanbul: Polen Yayınları, 2015). 4/158-160.

¹⁶ Ashâbın faziletleriyle ilgili ayetler için bk. Âl-i İmrân 3/172, 173; el-Bakara 2/143; el-Enfâl, 8/74; el-Haşr 59/8, 9; en-Neml 27/59; et-Tevbe 9/100.

¹⁷ el-Fetih 48/26.

¹⁸ el-Hucurât 49/7-8.

¹⁹ el-Fetih 48/29.

²⁰ el-Fetih 48/29.

aralarında birbirine karşı çok şefkatli ve merhametlidir. ²¹ Kur'an'da sahâbenin günahlarının affedildiği müjdelenmiştir. ²²

Yine Kur'an'da Allah'ın, sahâbîlerden razı olmasıyla ilgili ayetler yer almaktadır. Allah, Kur'an'da, sahâbeden hem genel hem de özel manada razı olduğunu bildirmiştir. Özellikle Rıdvan Bey'atına katılanlar için hususi olarak ayet yer almaktadır. ²³ Genel anlamda ise Allah'ın sahâbenin hepsinden razı olmasıdır ki bu konuda Allah'ın sahâbenin hepsinden razı olduğunu şu ayetler bildirmektedir: “Muhâcirlerin ve ensarın ilkleri ile onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur, onlar da O'ndan razıdırlar. Onlara, sonsuza dek hep içinde kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Büyük bahtiyarlık işte budur.” ²⁴

Kur'an'da sahâbeyi öven başka ayetler de şunlardır: Allah, sahâbîlere cenneti vaad etmiştir. ²⁵ Onlar, ahirette hoşnut bir hâl üzere ölen kimselerden olmuşlardır. ²⁶ Onlar, adalet sahibi kimselerdir. ²⁷ Sahâbeyi öven cümleler sadece Kur'an-ı Kerim'de değil Tevrat ve İncil'de de yer almaktadır. ²⁸

Sahâbîlerin, Kur'an'da geçen bir başka özelliği ise en hayırlı topluluk olmalarıdır: “Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah'a inanırsınız. Ehl-i kitap da inanmış olsalardı elbette onlar için hayırlı olurdu; içlerinden inananlar da var, fakat çoğu yoldan çıkmıştır.” ²⁹

Görüldüğü üzere birçok ayette sahâbeden övgüyle bahsedilmiştir. Ashabın yaptıkları hizmetler, gösterdikleri fedakarlıklar, işledikleri güzel amellerle Allah'ın rızasını kazanmışlardır. Bu konularda ümmetin diğer fertlerine de örnek olmuşlardır.

Kur'ân-ı Kerîm'de sahâbeyi müjdeleyen ve öven ayetler olduğu kadar sahâbe tarafından yapılan hâl ve davranışlardan dolayı da uyaran ayetler de mevcuttur. Asr-ı Saadet döneminde yaşanan bu uyarıcı nitelikteki ayetler, vahye konu olan olaylar hem o anı aydınlatmakta hem de ders çıkarma noktasında geleceğe ışık tutmaktadır.

²¹ el-Mâide 5/54.

²² el-Enfâl 8/74; el-Fetih 48/29.

²³ el-Fetih 48/18.

²⁴ et-Tevbe 9/100.

²⁵ el-Hadîd 57/10.

²⁶ et-Tahrîm 66/8.

²⁷ el-Bakara 2/143.

²⁸ el-Fetih 48/29.

²⁹ Âl-i İmrân 3/110.

Örneğin; Hz. Peygamber döneminde yaşanan bir olay üzerine ibadet ciddiyeti ve mabet adabıyla ilgili uyarının yapıldığı ayet mevcuttur. Ashaptan bazılarının, hutbe esnasında mescidi terk etmelerinden dolayı Kur'ân-ı Kerîm'de Cuma suresi 11. ayetinde uyarılmışlardır.³⁰

Bir başka uyarıcı nitelikteki ayet ise ashabin savaşlarda uyarılmasıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) ashabıyla beraber Mekkeli müşriklerle ve gayrimüslimlerle 10 yıl boyunca savaşmıştır. İslâm dininin savaşa izin vermesinin en önemli sebebi Müslümanların canlarını, mallarını, din ve namuslarını korumalarına imkân tanımaktır. Daima barıştan yana olan ve çağrısını hep iyi davranış ve güzel sözle yapan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) savaşa karar vermesinin arkasında meşru savunma yapma gibi nedenler bulunmaktadır.³¹

Örneğin; sahâbîler, Bedir savaşı sonrası ele geçirilen esirlerden fidye almaları hakkında ikaz edilmişlerdir. Ayetin, Müslümanları uyarmasının hatta kınamasının sebebi bu savaşa mahsus olmak üzere gerekeni yapmamaları ve belki içlerinden bazılarının geçici dünya malını istemeleridir. Yani akrabalık bağının verdiği duyguların etkisinde kalarak veya esir edinmenin sağlayacağı nüfuz ve hakimiyet arzusuna kapılarak dinlerini ve canlarını tehlikeye atmalarıdır.³²

Sahâbîler, başka bir savaş olan Uhud savaşında da ikaz edilmişlerdir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sıkı tembihine rağmen, Uhud Savaşında okçuların yerini terk etmelerinden dolayı uyarılmışlardır.³³ Sahâbîler, Tebük seferi zamanında da ikaz edilmişlerdir.³⁴ Tebük seferi gerek sefere hazırlık esnasında gerekse sefer sırasında çok zor şartlarda gerçekleşmiştir. Bu sefer boyunca yeme-içme sıkıntısı, yolun uzun olması, havaların çok sıcak olması gibi nedenler etkili olmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'de savaşlar dışında sahâbeye yönelik başka uyarıları da mevcuttur. Bunlar, sahâbeyi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) karşı adab-ı muaşeret kurallarını

³⁰ el-Cuma 62/11; Bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir.*, 5/353; Kezban Karadağ Aylanç, *Âdâb-ı Muâşeret Açısından Din Eğitime Göre Kur'an'da Hz. Peygamber Sahâbe İlişkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017). 64-65; Umut Kayalı, *Kur'an'da Hz. Peygamber'e ve Sahâbe'ye Yönelik Uyarılar* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010). 180.

³¹ Casim Avcı, İdris Mevlâna, *Hiz. Muhammed'in Hayatı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019). 159.

³² el-Enfâl 8/67-69; bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir.* 2/708-709.

³³ Âl-i İmrân 3/155.

³⁴ et-Tevbe 9/117; bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir.* 3/ 68-69.

öğretmek için yapılan uyarılardır. Çünkü Kur'an, Peygamber'e (s.a.v.) itaatin Allah'a itaat olduğunu vurgulamış³⁵ ve Allah ile birlikte peygambere de itaati emretmiştir.³⁶

“Ey iman edenler! Allah'ın ve Resulünün huzurunda öne geçmeyin. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.”³⁷ Ayetinde vurgulandığı gibi yapılan söz ve davranışlarda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) önüne geçmemeleri gerektiğine yönelik yapılan bir uyarıdır.

Sahâbe, Kur'an'da şu konular hakkında da uyarılmıştır: Sahâbenin, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hitap ederken ses tonu ve hitap şekline dikkat etmeleri gerektiğine yönelik uyarının yapılması.³⁸ Sahâbenin, fâsıktan gelen haberin doğruluğu hakkında değerlendirilmesine yönelik uyarının yapılması.³⁹ Sahâbeye, üç kötü hasletten yani zan, tecessüs ve gıybet hâllerinden korunmaya yönelik uyarıların yapılması.⁴⁰ Sahâbenin imanın gereği olarak resule itimat etmesi gerektiği yönünde uyarının yapılması.⁴¹ Sahâbenin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ev ve ailesi ile ilgili bazı konularda uyarılması.⁴² Sahâbenin, soru sorma usulü/ soru sormada ölçüye yönelik uyarının yapılması⁴³ gibi konularda sahâbe Kur'an'ın direktifleriyle İslâm'ın istediği adap hakkında uyarılmışlardır.

Kur'an-ı Kerim'de sahâbîler, olumlu ve olumsuz zikredildiği gibi hadislerde de onlara değinilmiştir. Hadis ilmi içerisinde sahâbîlerin üstünlüklerini ortaya koyarak onların faziletlerini savunan ve aynı zamanda bu alanda yazılan eserleri ifade eden kavramlar bulunmaktadır. Kaynaklarda genellikle “*fezâilü's-sahâbe*” şeklinde geçmektedir. Ancak “*Fezâilü'l-ashab, menâkıbü's-sahâbe, fezâilül-ashabi'n-nebi, ma'rifetü's-sahâbe*” tarzında kullanıldığı da görülmektedir.⁴⁴

Buhârî'nin “Fezâilu Ashâbi'n-Nebî”, Müslim'in “Fezâilu's-sahâbe”, Ebû Davud'un “es-Sünne”, Tirmizî'nin “Menâkıb”, İbn Mâce'nin “Bâbu fî fezâili ashâbi

³⁵ en-Nisâ 4/80.

³⁶ Âl-i İmrân, 3/32; el-Enfâl, 8/20; el-Mâide, 5/92; en-Nisâ, 4/59.

³⁷ el-Hucurât 49/1.

³⁸ el-Hucurât 49/2-5.

³⁹ el-Hucurât 49/6.

⁴⁰ el-Hucurât 49/12.

⁴¹ el-Enfâl 8/1.

⁴² el-Ahzâb 33/53.

⁴³ el-Mâide, 5/101.

⁴⁴ Mehmet Efendioğlu, “Fezâilü's-Sahâbe” (İstanbul: TDV Yayınları, 1995). 534.

Resûlillâh”, Nesâî’nin “Fezâilu’s-sahâbe” isimli babları ile Ahmed b. Hanbel’in el-Müsned’inde sahâbenin fazîleti ile ilgili pek çok rivâyet yer almaktadır.⁴⁵

İslâm tarihinde her sahâbe ayrı ayrı önem arz etmektedir. Bu yüzden sahâbîlerin adları sadece hadis bablarında yer almaz aynı zamanda onlar hakkında yazılmış eserlerde yer almaktadır. Sahâbe biyografisi hakkında yazılıp günümüze ulaşan en meşhur eserleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Ahmed b. Hanbel eş-Şeybanî (ö. 241/855), Kitâbü fezâili’s-sahâbe
2. Tirmizî (ö. 279/892), Tesmiyet-ü ashâb-ı Resûlillah
3. Ebü’l-Kâsım el-Beğavî (ö. 317/929), Mu’cemu’s-sahâbe
4. İbn Kâni’ (ö. 351/962), Mu’cemü’s-sahâbe
5. Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038), Ma’rifetü’s-sahâbe
6. İbn Abdülberr en-Nemerî (ö. 463/1071), el-İstîâb fî ma’rifeti’l-ashâb
7. İzzüddin İbnü’l-Esîr (ö. 630/1233), Üsdü’l-gâbe fî ma’rifeti’s-sahâbe
8. Zehebî (ö.748/1348), Tecridü esmai’s-sahâbe
9. İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1449), el-İsâbe fî temyîzi’s-sahâbe
10. Muhammed Yûsuf el-Kandehlevî (ö.1965), Hayâtu’s-sahâbe ⁴⁶

Hiz. Peygamber (s.a.v.) ashabını çokça övmüş onlara sözleriyle değer vermiştir. Hadislerde sahâbenin önemine oldukça vurgu yapmıştır. Özellikle sahâbenin en hayırlı nesil olduğuna ve onların adaletine vurgu yapılan bir hadis şöyledir: Hiz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “İnsanların en hayırlıları benim asrımdaya yaşayanlardır. Sonra ondan sonra gelenler, sonra da ondan sonra gelenlerdir. Sonrasında öyle topluluklar gelir ki bir konuda bazen şahitlikleri yeminlerinin, bazen de yeminleri şahitliklerinin önüne geçer”.⁴⁷

⁴⁵Ömer Özpinar, “Fedailu’s Sahâbe Edebiyatının Teşekkülü ve Muhtevasına Etki Eden Sebepler Üzerine” (İslam Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahabe, Sakarya: Ensar Neşriyat, 2013), 125-151.

⁴⁶ Ekrem Küçük, *Sahâbe’nin Fazileti ile İlgili Kütüb-i Sitte Hadislerinin Değerlendirilmesi* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 29-31.; Sahâbe Hakkında Yapılan Çalışmalar için bk. Solak, *Hadislerde Sahâbe Kavramı*, 16-17.; Ayrıca bk. Çağdaş eserler için: Taceddin Uzun tarafından çevrilen “Sahâbe Hayatından Tablolar” (3 cilt) vb. bulunmaktadır.

⁴⁷ Şihabuddin Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed eş-Şafî el-Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî li-şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, çev. Hüseyin Yıldız (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2020), “Şahitler”, 8 (No:2652).; Abdullah Fevzi Kocaer, *Sahih-i Müslim Muhtasarı* (Konya: Hüner, 2019), “Kitâbu Fezâili’s-Sahâbe” 2533.

Hatice Büşra Paksoy'un hazırladığı "Sahâbenin Adalet ve Fazileti Konulu Hadislerin Delil Değeri" adlı tezinde sahâbenin sahih hadislerde geçen özellikleri şöyledir: "En Hayırlı Nesil", "Aleyhinde Konuşma Yasağı Bulunan Nesil", "Allah'ın Yeryüzündeki Şahitleri", "Allah ve Resûlünü Hakkıyla Seven Nesil", "Tebliğ ile Görevlendirilmiş Topluluk", "Resûlullah'ın Arkadaşları", "Resûlullah'ın Haklarında Şâhitlik Yapacağı İnsanlar", "Günahları Affedilen Nesil", "Çizgisi Kurtuluş Olan Nesil", "Zafer ve Bereket Vesîlesi Olan Topluluk", "Ümmetin Güven Kaynağı Olan Nesil", "Resûlullah'a Yakın Olanlar", "Bağışlanma Sözü Verilen Nesil", "İmtiyaz Sahibi Topluluk" tur.

Ayrıca bu tezde zayıf ve mevzû hadislerde de sahâbenin özellikleri yer almaktadır. Zayıf hadislerde geçen özellikler şöyledir: "Ucu Açık Bir Müjdeye Nâil Olan İnsanlar", "Cehennem Ateşinin Dokunmayacağı Nesil", "Resûlullah'ın Kendileri İçin Dua Ettiği Topluluk", "Ümmete Örnek Olan Nesil", "Derecelerine Ulaşmanın Mümkün Olmadığı Nesil", "Din Konusunda Bilgili Kılınan Nesil", "Resûlullah'ın Duasına Mazhâr Olmuş Nesil", "Kendileri ile Uğraşmanın Yasak Edildiği Topluluk", "Tartışma Konusu Yapılmaması İstenen Nesil", "Diğer İnsanlara Tercih Edilen Nesil".

Mevzu hadislerde geçen özellikler ise: "Kendilerine Tâbi Olunan Topluluk", "Kötü Söz Söylemekten Kaçınılan Nesil", "Mübarek Kılınmış İnsanlar".⁴⁸ Bu özellikler sahâbe için ortaya çıkarılmış niteliklerdir.

Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) Ensârı ve muhâciri öven hadisleri de mevcuttur. Canıyla, malıyla ve her türlü durumda Hiz. Peygamber'i (s.a.v.) koruyan muhacirler için birçok hadis bulunmaktadır. Örneğin, Hiz. Ebû Bekir (r.a.) için Hiz. Peygamber (s.a.v.) şöyle söylemiştir: "Eğer birisini ayrıcalıklı, içten dost (halîl) edinseydim Ebû Bekir'i içten dost (halîl) edinirdim. Ancak o, benim kardeşim ve arkadaşımdır. Yüce Allah, sizin arkadaşınızı içten dost (halîl) edinmiştir." buyurdu.⁴⁹ Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) Hiz. Ömer (r.a.), Hiz. Osman (r.a.), Hiz. Ali (r.a.) ve diğer sahâbîleri övdüğü hadisler de mevcuttur.⁵⁰ Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) Ensârı öven hadisler de mevcuttur. Bu konuda şu hadisi zikredebiliriz: "Ensâr'ı sevmek imanın alametidir. Ensâr'a buğz etmek de nifakın alametidir."⁵¹ demiştir. Genel anlamda Ensâr ve Muhâcirlerin

⁴⁸ Hatice Büşra Paksoy, *Sahabenin Adalet ve Fazileti Konulu Hadislerin Delil Değeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018). 78-168.

⁴⁹ Kocaer, *Sahih-i Müslim Muhtasarı*, "Kitâbu Fezâilî's-Sahâbe", 2383.

⁵⁰ Bk. Kocaer, *Sahih-i Müslim Muhtasarı*, "Kitâbu Fezâilî's-Sahâbe" 350-443.

⁵¹ Kastallani, *İrşâdu's-sârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, "İman", 10 (No:17).

faziletiyle alakalı hadisler Kütüb-i Sitte’de, müttetekun aleyh ve sünen hadislerinde bulunmaktadır.⁵²

⁵² Küçük, Sahâbe’nin Fazileti ile İlgili Kütüb-i Sitte Hadislerinin Değerlendirilmesi, 57-139.

I. BÖLÜM

HASAN EL-BENNÂ'NIN HAYATI, FİKİRLERİ VE MÜCADELESİ

1. 1. Hasan el-Bennâ'nın Hayatı

Hasan el-Bennâ 14 Ekim 1906 tarihinde Mısır'ın Buhayre iline bağlı Mahmudiye kasabasında doğdu. Asıl adı Hasan b. Ahmed b. Abdurrahman Benna'dır. Hasan el-Bennâ dindar, ahlaklı ve ilim sahibi bir aile ortamında yetişti. Babası saat tamirciliği ve saatçilikle uğraştığı için *Saatçi* lakabıyla bilinen Ahmed b. Abdurrahman el-Bennâ'dır. Babası Mısır'da ve diğer ülkelerde bilinen bir hadis uzmanıydı. İmam Şâfiî'nin Müsned'ini ve İmam Ahmed'in Müsned'ini fıkhi konularına göre düzenlemiş alanında oldukça eserler bırakmış yetkin bir kişiydi.⁵³ el-Bennâ'nın beş kızı bir oğlu bulunmaktadır.

1. 2. Hasan el-Bennâ'nın İlmi Hayatı ve Mücadelesi

İlköğrenimini babasından gören Hasan el-Bennâ, sekiz yaşında Mahmudiye'deki klasik eğitim veren Medresetü'r-reşadi'd-diniyye'ye girdi. Burada Kur'an-ı Kerim'in bir kısmını ezberleyip nahiv ve biraz da Arap edebiyatı okudu.⁵⁴ Babasının isteği üzerine Kur'an'ı Kerimi ezberledi. Ardından el-Medresetü'l-i'dadiyye'ye kaydolan Hasan el-Bennâ hafızlığını tamamladı. Sonrasında yine babasının yönlendirmesiyle İmam Azam Ebû Hanife'nin mezhebini öğrendi.⁵⁵

⁵³ Muhammed Abdulkadir Ebu Faris, "Şehit İmam Hasan el-Bennâ Hayatı ve Kişiliği" (Hasan el-Bennâ ve Müslüman Kardeşler Uluslararası Sempozyumu 5-6 Mayıs, Ankara: Medeniyet/Genç Birikim Derneği, 2012). 1/ 139.

⁵⁴ Hasan el-Bennâ, *Dava ve Davetçinin Hatıraları* (İstanbul: İşaret, 2016), 9-17; İbrahim Beyyumi Ganim, "Hasan el-Bennâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Ekim 2023). 307.

⁵⁵ Ebu Faris, "Şehit İmam Hasan el-Bennâ Hayatı ve Kişiliği". 1/138.

Hasan el-Bennâ çalışmayı çok severdi. Öyle ki daha çocuk yaşında iken babasının mesleği olan saatçiliği de babasından öğrendi. Medrese eğitimi süresince de babasının dükkanında bu mesleği yaptı. Medrese çıkışı yatsı namazına kadar babasının dükkanında çalışır, yatsı namazından sonra derslerine çalıştıktan sonra da uyurdu.⁵⁶

el-Medresetü'l-i'dadiyye'de dengi okullarda okutulan bilgilerin yanı sıra, hadis dersleri, edebiyat, şiir ve güzel metinlerin öğrenilmesi de vardı. Her öğrenci haftada bir hadisi metni ve anlamıyla birlikte anlatacak şekilde ezberliyordu. Hasan el-Bennâ daha sonraki yıllarda başvuracağı birçok hadisi daha küçüklüğünde bu okulda öğrenmiştir.⁵⁷ Böylelikle ezber yeteneği artmış ileride de binlerce beyit ezberlemesini kolaylaştırmıştır.

Hasan el-Bennâ i'dâdiyyede eğitim aldığı sırada Mısır yönetiminin i'dâdîleri kapatması üzerine Buhayre'nin merkezi Demenhur'daki ilk öğretmen okuluna geçti. Henüz i'dâdiyyede iken girdiği *Edep ve Ahlak Cemiyeti* ve *Haramları Önleme Cemiyeti* gibi kuruluşlarda görev aldı ve maneviyatını etkileyen ve onu tasavvufa teşvik eden Hassâfiyye tarikatı şeyhi Abdülvehhâb el-Hassâfi'ye katıldı. Ardından Mahmudiye'de *Hasafiyye Hayır Cemiyeti* ile *İslâm Ahlakı ve Meziyetleri Cemiyeti*'ni kurmuştur.⁵⁸

Demenhur'daki ilköğretim okulunu bitirdikten sonra Kahire'ye giden Hasan el-Bennâ, Mayıs 1927'de "Küçük Ezher" de denilen Dârul-Ulum'a kaydoldu.⁵⁹ Darul-Ulum el-Ezher üniversitesinin bir koludur. Hasan el-Bennâ, Daru'l-Ulum'daki eğitimi sırasında çok başarılı bir öğrenciydi ve okulu da birincilikle bitirmiştir. 1927 yılında mezun olduktan sonra İsmailiyye kentine bir ilkokul öğretmeni olarak atandı. Öğretmen olarak atanmasından sonra Kahire'den İsmailiyye'ye gitti. Hasan el-Bennâ Mısır'ın İsmailiyye şehrinde kaldı.⁶⁰

Hasan el-Bennâ İsmailiyye'de de kaldığı süre içerisinde İngiliz sömürgesinde kalan Mısır halkına camilerde, kahvehanelerde konuşmalar yaptı ve çok sayıda insanın etrafına toplanmasını sağladı. Nihayet Mart 1928'de evinde buluşan bir grup insanla İslâm davası için yaşamaya ve ölmeye yemin ederek İhvân-ı Müslimîn Teşkilatı'nın

⁵⁶ Ebu Faris, "Şehit İmam Hasan el-Bennâ Hayatı ve Kişiliği", 1/138.

⁵⁷ Songül Akkoyunlu, *Hasan el-Benna'nın Din ve Siyaset Anlayışı* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012). 12.

⁵⁸ el-Bennâ, *Dava ve Davetçinin Hatıraları*, 17-52; Ganim, "Hasan el-Bennâ". 307.

⁵⁹ el-Bennâ, *Dava ve Davetçinin Hatıraları*, 53-91; Ganim, "Hasan el-Bennâ". 307.

⁶⁰ Ebu Faris, "Şehit İmam Hasan el-Bennâ Hayatı ve Kişiliği". 158.

zeminini oluşturdu. 1933 yılına kadar İsmailiyye’de sürdürülen İslâm daveti çalışmaları alimler, tarikat şeyhleri ve bazı cemiyetler başta olmak üzere halkın çeşitli kesimlerine ulaştırıldı. Bu altı yıllık dönem, İhvân-ı Müslimîn hareketinin gelecekte çok etkili olmuş ve öyle ki Kahire’de faaliyet gösteren Cem’iyyetü’t-tehzibi’l-İslâmî adlı bir gençlik çalışması da fikir ve çalışmalarından etkilendiği İhvân-ı Müslimîn’e katılmıştır. 1933 yılında Kahire’yi ziyaret eden Hasan el-Bennâ, İhvân-ı Müslimîn’le ilgili büyük gelişmelere tanık oldu ve sonuçta teşkilatın genel merkezi Kahire’ye taşındı. Böylece İsmailiyye’de evlendiği eşi ve çocuklarıyla Kahire’ye taşınan Hasan el-Bennâ burada yine öğretmenliğin yanı sıra vaktinin büyük bir kısmını İhvân-ı Müslimîn’in faaliyetlerine ayırdı.⁶¹

Henüz bir yıl geçmeden İhvân-ı Müslimîn Cemiyeti’ni Kahire’de teşkilatlandırdı; erkek ve kız çocuklarının eğitimi için teşkilat bünyesinde okulların açılmasını, İsmailiyye’de bir mescid ve bir merkezin hizmete girmesini sağladı. Aynı zamanda Şebrahit’te bir lokal ve bir fabrika, Mahmudiyye’de bir tekstil ve bir halı fabrikası ile tefsir ve hadis eğitimi yapan bir medrese kurularak gençlere okuma ve çalışma imkanları sağlandı. İhvân-ı Müslimîn’in Hasan el-Bennâ tarafından yürütülen faaliyet programları dini, sosyal, kültürel, ekonomik ve sportif faaliyetlerde bulunmuştur. Böylelikle Mısır halkı için daha iyi bir toplum örneği meydana getirilmek istenilmiştir.⁶²

1. 3. İhvân-ı Müslimîn’in Kurulması

Hasan el-Bennâ’nın öğretmen olarak atandığı İsmailiyye şehri yeni bir teşkilatın oluşacağı yer olarak tarihe geçecektir. İsmailiyye şehrinin coğrafi konumu, Müslüman Kardeşler’in (İhvân-ı Müslimîn) kurulmasında bir etken olmuştur. Bu şehir, Mısır’ın doğusunda, Sîna yarımadası ile Kâhire arasında kalmış Suveyş kanalına bitişik Timsah Gölü’nün kenarında bulunan bir şehirdir.

Süveyş kanalıyla birlikte ortaya çıkan bu şehir İngiliz, İtalyan ve Fransızların çoğunlukta olduğu bir yerdir. Yabancılar halkın zengin tabakasındandır ve oturdukları evlerin çoğunluğu lüks evler ya da köşklerden oluşmaktadır. İsmailiyye şehri o dönemde adeta Avrupa’nın bir eyaleti gibiydi. Mısır bir Arap ülkesi olmasına rağmen

⁶¹ el-Bennâ, *Dava ve Davetçinin Hatıraları*, 91-125; Ganim “Hasan el-Bennâ.” 307.

⁶² Ganim “Hasan el-Bennâ. 308.

cadde ve sokak isimleri Arapçanın yanı sıra yabancı dilde de yazılıyordu. Buna karşın Mısır'ın yerli halkının ekonomik anlamda durumu oldukça kötüydü. Yerli halk gecekondular, döküntü evlerde yaşıyordu. Halk o kadar fakirdir ki bazıları İngilizler ve Fransızların çöpe attıklarını toplayarak geçinmektedirler. Mısır hükümetinin ya da kanunlarının varlığı bu şehirde hiç olmamıştı.⁶³

Hasan el-Bennâ yaşadığı hayatın sadece kendisini ilgilendirmediğinin bilincindeydi. İlmi hayatının birçok yerinde dini yaşamının gerekliliğinin farkında olan birisiydi. 23 yaşında öğretmen olarak atandığı bu şehir ve ülke geneli Batının etkisi altındaydı. Bu yüzden İslâmın yeniden yaşatılması fikrini zorunlu kılmıştır. İlk olarak camilerde davete başladı. Cami cemaati ile dini bağ kurmak ve karşılıklı sevgiye dayanan bir bütünlük sağlamak istedi. Ancak camilerden beklediği sonucu alamadı.⁶⁴ Çünkü cami hocalarının kendi aralarında ihtilafları vardı. Her grup İslâmı en doğru şekilde kendilerinin yaşadıklarına inanıyordu. Bu yüzden davet faaliyetlerine camilerden değil de kahvehanelerden başlamayı tercih etmiştir. Daha önce üniversite yıllarındayken kahvehanelere gidip tebliğ yapmıştı. Kahvehanedekiler dinden uzak kimselerdi. Hasan el-Bennâ, gidip sohbetler yapmaya başladığında sohbetlerinde siyasetten uzak ve anlaşılması zor meselelere girmeyip anlatacağı konuyu hikaye, menkıbe ve örnekler ile ayet ve hadislerle açıklayarak konuşmayı tercih etmiştir.⁶⁵

Hasan el-Bennâ, İsmailiyye'deki insanların gönlüne girmiş kahvehanelerdeki dinleyenlerin sayısı giderek artmıştı. Kahvehaneleri doldurup taşırان cemaat buralara sığmayınca çözümü eski bir zaviyeyi onarip ibadete elverişli bir toplantı mekânı hâline getirmekte buldular. Öyle ki Hasan el-Bennâ, İsmailiyye'ye geleli daha yedi ay olmuşken şehrin âlimleri bile onu dinlemeye başlamıştı. Tebliğini ayrılıkçı bir tarikat taraftarı olarak değil, İslâmın temel kaynakları Kur'an ve hadislerden yararlanarak anlatmıştı. Böylece tarafsız bir topluluk oluşturmuştu. İsmailiyye de uzun bir zaman dilimi geçmeden Müslüman Kardeşlerin (İhvan-ı Müslimin) temeli atıldı.

Hasan el-Bennâ, 1927-1932 yılları arasında 5 yılını İsmailiyye'de geçirdi. İsmailiyye de kaldığı birinci yılın sonunda İhvân-ı Müslimîn cemaatini kurdu. Bu süre

⁶³ Zehra Betül Güney, *Müslüman Kardeşlerde Söylem ve Eylem İlişkisi: Hasan el-Bennâ Dönemi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016). 50.

⁶⁴ Ahmet Emin Dağ, *Çağa İz Bırakan Önderler Hasan el-Bennâ* (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2020). 47.

⁶⁵ Dağ, *Çağa İz Bırakan Önderler Hasan el-Bennâ*. 48.

zarfında gençlerle bir araya gelmiştir. 1927-1928 öğretim yılının sonunda sayıları 70 ve üzerini bulan İhvânın ilk topluluğunu oluşturmuştur.⁶⁶

Mart 1928’de Abdulhamid, Ahmed el-Husari, Fuad İbrahim, Abdurrahman Hasebullah, İsmail İzz, Zeki el-Mağribi’den oluşan altı kişilik bir grup, Hasan el-Bennâ’ya gelerek Müslümanların iyiliği ve İslâm yolunda çalışmak için 7 kişi birbirlerine söz verip biatleştiler; Hasan el-Bennâ Resulullah’ın (s.a.v.) “Müslüman Müslüman’ın kardeşidir” sözü ile “Ey Allah’ın kulları kardeş olunuz” sözünden esinlenerek Müslüman Kardeşler Teşkilatı’nı kurmuştur. Teşkilat kendi adına bir büro tuttu. Üye sayısı 70 civarındayken yılın sonunda 100’e yakın bir kitleye ulaşıldı. Hasan el-Bennâ, İngiliz kuşatması altındaki Mısır halkını İslâm öğretileriyle bilinçlendiriyordu. Teşkilatta bulunan erkekler hanımlarını İngilizlerin evlerine çalışmaları için göndermemeye başladılar. İsmailiye kentinde sosyal hayat değişmeye başladı. İhvân’a ait cami ve medreseler inşa etti. “Hira İslâm Enstitüsü” adını verdikleri İhvân’a ait okullar yaptılar. İhvân’ın faaliyetleri zaman geçtikçe İsmailiye dışına yayılmıştır. Üye sayısı arttıkça il dışında şubeler açılmaya başlandı. Başkent Kahire de bunlardan bir tanesiydi. Kahire İhvân şubesi siyasal bir kuruma dönüşmeyerek varlığını korudu. Genç kızların ve annelerin bilinçli yetişmesi Müminlerin Anneleri Okulu, Müslüman Kadın Kardeşler Kısmı gibi okullar ülkenin dört bir yanında kuruldu. 1930’ların başlarında Mısır’ın dışında Yemen’den, Suriye’den, Sudan’dan Filistin’den ve daha birçok Arap ülkesinden gelen öğrenci ve gruplar, İhvân’ın sohbet halkalarına katılıyorlardı.⁶⁷

İhvân, on yıl içinde Mısır’daki bütün siyaseti etkilemiştir. İhvân-ı Müslimîn’in, yirmi yıl içinde şube sayısı, Mısır’da 2000’e, Sudan’da 50’ye ulaşmıştır. Ayrıca Filistin, Doğu Ürdün, Suriye, Pakistan ve İran gibi ülkelerde de şubeler açılmıştır.⁶⁸

Hasan el-Bennâ, 1932 yılında Kahire’ye görev yerini taşıdı. Faaliyetlerine ara vermeden devam etti. Haftalık “Kardeşler Dergisi” yayınlamaya başladı. Mısır’ın siyasi partileri Vefat, Ahrar, Şaab, İttihad vb. gibi partiler yönetimi konusunda çatışma

⁶⁶ Ebu Faris, “Şehit İmam Hasan el-Bennâ Hayatı ve Kişiliği”. 159.

⁶⁷ el-Bennâ, *Dava ve Davetçinin Hatıraları*, 113-172; Dağ, *Çağa İz Bırakan Önderler Hasan el- Benna*. 54-67.

⁶⁸ Güney, *Müslüman Kardeşlerde Söylem ve Eylem İlişkisi: Hasan el-Bennâ Dönemi*, 97.

hâlinde idi. Bu arada “Müslüman Kardeşler Anayasa ve İç Yönetmeliği” hazırlanarak Risale olarak yayımlandı.⁶⁹

1. İtikadi hatalardan uzak olması, kitap ve sünnete uygun olarak Allah’a itaat etmek için emek harcamak.
2. Sevdiğini Allah için sevmek ve İslâm birliğine bağlanmak.
3. İslâm dininin edebiyle edeplenmek.
4. Nefsini terbiye etmek, nefsi Allah’ı tanıma derecesine yüceltmek ve ahireti dünyaya tercih etmek.
5. Prensiplere sıkı sıkıya bağlanmak ve en kutsal prensibin “din” olduğuna iman etmekle birlikte ahde vefa göstermek.
6. İslâm davasını yaymak için gayret göstermek.
7. Varlık âlemindeki her şeyden daha çok hakkı ve hayrı sevmek.⁷⁰

Hasan el-Bennâ Kahire’de İhvanın faaliyetlerine yenilerini ekleyerek Mayıs 1933’te İhvan’ın ilk haftalık gazetesini yayınlamıştır. Mayıs 1938’de ise Nezir dergisini yayınlamaya başladı. İhvan’ın kurulmasının üzerinden tam on yıl geçmişti. 10 yılda 300 Şubeye ulaşan teşkilat davetin fikirlerini güçlü bir şekilde yaymaya devam etmiştir.⁷¹

Mısır’ın siyasi yapısı ikinci dünya savaşından sonra İngilizlerin hakimiyeti altına geçmişti. İngilizler kendilerine yakın ve işbirlikçi olan Vefd partisiyle ortaklık kurmuşlardı. İngiltere’nin baskısıyla Kral Faruk, Vefd’i kurmakla görevlendirildi. Böylece İngilizler İkinci Dünya Savaşı sırasında Mısır cephesini güvence altına almış oldular. Hasan el-Bennâ, harekete geçerek sözlü cihattan ameli cihada geçişin başladığını söylemiştir. Bu dönem içinde 1933-36 arası Kardeşler dergisi 1936-38 arasında Nezir dergisi ve 1939’dan sonra yeniden Kardeşler dergisini yayınladı. Aylık dava dergisinin tirajı o günün koşullarında oldukça yüksek idi. Aynı zamanda Filistin ve Mısır’ın yabancı işgalcilerden kurtulması için savaşacak gönüllüleri yetiştirmek üzere yaz aylarında askeri eğitim veriliyordu. 15 yaş üstü öğrencilerin ilk aşamada 10’ar günlük eğitimlerle bilinçli bir mücadele adamına dönüştürülmesi hedeflenmişti.

⁶⁹ el-Bennâ, *Dava ve Davetçinin Hatıraları*, 227-234; Dağ, *Çağa İz Bırakan Önderler Hasan el- Benna*. 70-71.

⁷⁰ el-Bennâ, *Dava ve Davetçinin Hatıraları*, 234-235; Dağ, *Hasan el- Benna*. 71.

⁷¹ el-Bennâ, *Dava ve Davetçinin Hatıraları*, 237-246.

Ayrıca devlet yetkilileri ile görüşüp dini eğitimin okullarda artırılması için önemli adımlar atılmıştı. Özellikle üniversite çevrelerinde Ezher başta olmak üzere Kahire'deki üniversitelerde öğretim görevlisi ve öğrenci çok sayıda taraftar oluşturularak cemaat yapısı giderek genişlemişti.⁷²

Hasan el-Bennâ yapmak istediklerini uygulamada oldukça pratik birisiydi. Bunun için ailevi çalışma sistemini kurdu. Bunda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Muhacir ile Ensar arasında kurduğu bağ esas alınmıştı. Hasan el-Bennâ'nın kurduğu sisteme göre her aile belli sayıdaki kardeşlerden oluşuyordu. Her ailenin bir nakibi bulunuyordu. Nakiblerden de başka bir aile oluşuyordu. Onların da ayrıca nakibleri vardı. Böylece cemaatin her ferdi tabandan tavana kadar ailevi bir bağ içinde konumlanıyordu. Ferdin cemaatle bağını daha da güçlendirmesini sağlamak için "el-ketaib" adlı gruplar oluşturuldu. 1936-39 yılları arasında İhvân-ı Müslimîn üyeleri İngiliz işgaline karşı şiddetli bir direniş organize etmişlerdir. Hasan el-Bennâ, yöneticilere doğrudan tebliğ ve tavsiye mektupları göndermeyi de ihmal etmiyordu. Öyle ki 1943 yılında yönetimde bulunan Kral Faruk'a mektup göndermiştir. Hasan el-Bennâ'nın krala yazdığı mektupta Mısır'da, Allah'ın şerîatının ve hükümlerinin çiğnendiğinden, kötülüğün ve ahlaksızlığın yaygınlaştığından bahsetmiştir.⁷³

Hasan el-Bennâ ve İhvân-ı Müslimîn ülke sınırlarının dışında aktif rol oynuyordu. Hasan el-Bennâ'nın ilk yayılma hedefinde o yıllarda Yahudi çeteler ve İngiliz işgalcilere karşı yoğun mücadelenin verildiği Filistin toprakları vardı. Hasan el-Bennâ güvendiği kişilerden Abdurrahman el-Saati ile Muhammed Esad el-Hakim'i bölgeye gönderdi. Filistin kahramanı Emin el-Hüseyni ile Kudüs'te buluşan temsilciler, hareketin ilk temellerini atıp Fransız işgali altındaki Şam'a geçtiler. Güvendiği başka bir adamını Muhammed Hadi Atiyye'yi de başka bir Fransız sömürgesi durumundaki Lübnan'ın başkenti Beyrut'a gönderdi. Kendisi de 1935 yılı içerisinde Mısır da farklı bölgeleri ziyaret ederek davasını anlatıp bölge temsilcileri yaptığı organize işlerde halka hitap ediyordu. Her konuşmasında İslâmî yaşama dönmenin gerekliliği, birlik, beraberlik ve güzel ahlakı anlatmanın yanı sıra Batılı sömürgecilerin hakimiyeti, Müslümanların yeniden güçlenmesinin yolları Filistin'deki Yahudi kolonileşmesinin tehlikeleri gibi konularda vurgu yapıyordu.

⁷² Ali Bilgenoglu, "Hasan el-Bennâ ve Müslüman Kardeşler'in Vatan ve Milliyetçilik Kavramlarına Bakışı", *Yeni Fikir* 19 (2017), 311-314; Dağ, *Çağa İz Bırakan Önderler Hasan el-Bennâ*. 73-74; İbrahim el-Beyyumi Ganim, *Hasan el-Bennâ'nın Siyasi Düşüncesi* (İstanbul: Ekin Yayınları, 2015), 55.

⁷³ Dağ, *Çağa İz Bırakan Önderler Hasan el-Bennâ*. 77.

Hasan el-Bennâ hem kitleleri uyarıyor hem de işgalden kurtuluşun yollarını gösteriyordu.⁷⁴

1. 4. İhvân-ı Müslimîn Teşkilatı'nın Siyasete Girmesi

Ocak 1941'de toplanan Müslüman Kardeşler 6. Genel Kongresi'nde Hasan el-Bennâ'nın İsmailiyye bölgesinde milletvekili olması kararlaştırıldı. Ancak adaylığı Nassah Paşa tarafından engellendi. Hasan el-Bennâ'nın siyasete girmesi sadece Mısır'da değil o dönemde İkinci Dünya Savaşı sırasında tüm İslâm dünyasında İngiliz denetimini bitirecek bir süreci başlatabilirdi. Mısır hükümeti, Hasan el-Bennâ'nın siyasetten çekilmesi hâlinde onun şartlarını kabul edeceğini söylemişti. Hasan el-Bennâ ise yayını durdurulan İhvân dergisinin yeniden faaliyete geçmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca içki ve fuhuş gibi kötü faaliyetlerin önlenmesi için gereken tedbirlerin alınması konusunda hükümete şart koşturmuştu. Bu vesile ile İhvân bir cemaatten 1930'ların ortasında Mısır'ın siyasetinde etkili bir örgüte dönüşmüştür.⁷⁵ İhvan, seçim bölgelerinde bağımsız adaylarla seçimlere girip parlamentoya üyelerini koymuştur.

Hasan el-Bennâ'yı siyasetten uzaklaştırmak için önce İskenderiyye'ye sonra Kahire'ye ardından da Kana'ya sürgün edildi. Ancak Hasan el-Bennâ, memurluktan istifa edince planları boşa çıktı. 1941 yılında Hasan el-Bennâ tutuklandı. Ancak kısa bir süre sonra serbest bırakıldı. İhvân'ın güçlenmesi sömürgecileri rahatsız ediyordu. İhvân üyeleri ile Vefî partisi üyeleri arasında çatışma çıktı. Artık İhvân resmî makamlarca sınırlandırılmaya başlandı. 1935 yılından beri Hasan el-Bennâ ile iyi ilişki içinde olan Ali Mahir, başbakanlıktan uzaklaştırılarak yerine başka biri atandı. 1942 yılına gelindiğinde hükümet Hasan el-Bennâ'nın başkanlığında Müslüman Kardeşler Cemiyeti'nin feshine ve genel merkez hariç tüm şubelerinin kapatılmasına karar verdi.⁷⁶ 1945 yılında kurulan yeni hükümet Müslüman Kardeşler üyesi beş milletvekilinin seçimini iptal ederek üyeliklerini düşürmüştür.

⁷⁴ Fatma Pınar, "Hasan el-Bennâ ve Müslüman Kardeşler, İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 5 (Nisan 2015), 147; Dağ, *Çağa İz Bırakan Önderler Hasan el-Benna*. 78-79.

⁷⁵ Dağ, *Çağa İz Bırakan Önderler Hasan el-Benna*. 80-83.

⁷⁶ Ali Kaçar, "Hasan el-Benna Döneminde İhvan" (Hasan el-Bennâ ve Müslüman Kardeşler Uluslararası Sempozyumu 5-6 Mayıs, Ankara: Medeniyet/Genç Birikim Derneği, 2012), 1/344-345. Dağ, *Çağa İz Bırakan Önderler Hasan el-Benna*. 84-85.

Yeni kurulan Ahmet Mahir hükümeti, Mısır'daki İslâmî cemaatlerin gereğinden fazla olduğunu belirterek fetva yoluyla Ezher rektörü Muhammed Mustafa'nın Meragi'den resmî dini bir fetva yayınlatarak Hasan el-Bennâ ve arkadaşlarının faaliyetlerini engellemesi için elinden geleni yapmıştır. Hasan el-Bennâ'ya baskılar yapan Ahmet Mahir bir toplantı esnasında düzenlenen suikast sonucu öldürüldü. Olaydan sorumlu tutulan Hasan el-Bennâ ve arkadaşları tutuklandı. Ancak bu konuyla ilgilerinin olmadığı anlaşıncı serbest bırakıldılar. Hükümetin değişmesiyle Ahmet Mahir'in yerine Fehmi Nukraşi devletin başına geçti. İngilizlerle iş birliği içerisinde olan bu hükümet de Hasan el-Bennâ'nın faaliyetlerini durdurmaya çalışıyordu.⁷⁷

Ülkede Siyonist faaliyetlerin merkezi hâline gelen şarkıye Yahudi İlan Şirketi halkın ve gençliğin hedefi hâline gelmişti. Şirket, işçilerin olmadığı bir sırada havaya uçuruldu. Yine Yahudi mahallesinde büyük patlamalar meydana geldi. Tüm bu olayların sorumlusu olarak Müslüman Kardeşler Cemiyeti ve onun lideri Hasan el-Bennâ gösteriliyordu.⁷⁸

Halk kızgın ve gençler o kadar sinirliydi ki olaylar bunlarla kalmamıştı. Krallık sarayına kadar ulaşıyordu. Halk ve gençler Nukraşi hükümetinin düşürülmesi için sloganlar atarak ülkede eylemler düzenliyordu ve kabineyi istifaya zorluyorlardı. Nukraşi hükümetine karşı düzenlenen eylemler sonucunda Kral, Sıdkı Paşa hükümetini görevlendirdi. Ancak olaylar yine durulmadı. Sıdkı Paşa hükümeti, el-Bennâ'ya karşı baskı politikalarını devam ettirdi. Hasan el-Bennâ, Kral'a ve hükümete İngilizlerle olan ilişkilerinin kesilmesine yönelik olarak ayrı ayrı mektuplar gönderdi. Hükümetin İngilizler ile her türlü ilişkisini kesmesine ve işgalcilere karşı sosyal, ekonomik ve kültürel boykot ilan edilmesini istedi. Ancak resmî olarak bunlar kabul edilmedi. Bunun üzerine İhvân-ı Müslimîn 21 Ekim 1946'da İngilizler'e boykot ilan edip 25 Kasım'dan sonra da fiili eylemlere başladılar. Olayların gerilmesi üzerine hükümet üniversiteleri kapatıp İhvan üyelerini tutukladı. Olayların gittikçe artması üzerine Sıdkı Paşa Hükümeti devre dışı kaldı. Kral İngiliz yanlısı olan Nukraşi Paşa'yı tekrardan iktidara getirdi.⁷⁹

⁷⁷ Dağ, *Çağa İz Bırakan Önderler Hasan el- Benna*. 86-87; Ebu Faris, “Şehit İmam Hasan el-Bennâ Hayatı Ve Kişiliği”, 1/164.

⁷⁸ Dağ, *Çağa İz Bırakan Önderler Hasan el-Bennâ*. 87; Güney, *Müslüman Kardeşlerde Söylem ve Eylem İlişkisi: Hasan el-Benna Dönemi*, 211.

⁷⁹ Dağ, *Çağa İz Bırakan Önderler Hasan el-Bennâ*. 88-89.

Nukraşı Paşa Mısır'ın tam bağımsızlığı için Birleşmiş Milletler Platformu'nda görüşmelere başlamıştı. Bu amaçla Hasan el-Bennâ, İhvan mensuplarını Nukraşı Paşa'ya destek vermesi için gönderdi. Ayrıca Nukraşı Paşa'nın yanında olduklarına dair bir mektup yolladı ve kendisine destek vermek için Mısır'da gösteriler düzenledi. Ancak Kral bu gösterileri sert bir biçimde bastırdı. Çıkan olaylarda el-Bennâ yaralanmıştı. Nukraşı Paşa ve heyeti Güvenlik Konseyi'nden sonuç almadan geri dönünce el-Bennâ'nın tavırları da yeniden sertleşti. Nukraşı Paşa 8 Aralık 1948 tarihinde İhvân-ı Müslimîn'in kapatılıp mallarına el konulmasına ve birçok üyelerinin de tutuklanmasına karar verdi.⁸⁰

1. 5. Hasan el-Bennâ'ya Suikast Düzenlenmesi

İhvân üyeleri birer birer tutuklanmaya başlayınca Hasan el-Bennâ, resmî kurumlara karşı bizzat şu ifadeleri kullanmıştı:

Madem ki Müslüman Kardeşler Cemaatini feshettiniz ve Mısır'da olsun, Filistin'de olsun tüm üyeleri tutuklayıp Tur Dağı'ndaki sürgün kampına gönderdiniz, öyle ise beni de onlarla birlikte tutuklayın. Çünkü onları eğitip yetiştiren benim. Beni tutuklamamakla öldürmeyi planlıyorsunuz. Kardeşlerim zindanda iken benim burada serbestçe yaşamam haram olsun. Bırakın da herhangi bir Arap ülkesine gidip orada yaşayayım. Rabbime hicret edeyim.⁸¹

Hasan el-Bennâ, kendi dava arkadaşlarına sahip çıkmış onları yalnız bırakmamıştır. Ancak onun verdiği tüm teklifleri hükümet tarafından reddedildi. Bunun üzerine Hasan el-Bennâ hükümet meclisinin önünde uzunca bir süre konuşma yaptı. Bu konuşma sırasında hükümet yetkililerine seslenerek İhvân-ı Müslimîn Cemiyeti'nin kapatılması kararının Krallık sarayının temsilcileriyle sömürgeci Batılı devletlerce birlikte alındığını belirterek karara karşı çıkmıştır.⁸²

Nukraşı Paşa'nın suikast sonucu hayatını kaybetmesiyle beraber faillerinin sorumluluğu İhvân-ı Müslimîn'e yüklendi. Başta Hasan el-Bennâ'nın ruhsatlı tabancasına el konuldu ve kendisine tahsis edilen korumaları tutuklandı. Kullandığı otomobile el konuldu. Hasan el-Bennâ, tüm bu yaşananların birer rastlantı olmadığını

⁸⁰ Güney, *Müslüman Kardeşlerde Söylem ve Eylem İlişkisi: Hasan el-Benna Dönemi*, 173.; Songül Akkoyunlu, *Hasan el-Bennâ'nın Din ve Siyaset Anlayışı*. 23.

⁸¹ Dağ, *Çağa İz Bırakan Önderler Hasan el- Benna*. 90.

⁸² Dağ, *Çağa İz Bırakan Önderler Hasan el- Benna*. 90-91.

farkına varmıştı. Hasan el-Bennâ daha kötü bir sonucun meydana gelmesinde ve kendi şahsı adına uğrayacağı saldırılarda hükümetin sorumlu olduğunu belirten bir bildiri bile yayınlamıştı.⁸³

9 Şubat 1949 günü Hasan el-Benna'nın yanından ayrılmayan yakın çalışma arkadaşları birer birer tutuklanarak hapse atıldı. Tüm bunlar yaşanırken Hasan el-Bennâ için ölüm kararı hükümet tarafından belirlenmişti. 12 Şubat 1949 Cumartesi günü Ramses caddesindeki İhvân-ı Müslimîn'e ait binadan akşam saatlerinde ayrılan Hasan el-Bennâ caddeye indiği sırada tüm ışıklar söndürülmüş ve ayrıca trafik durdurulmuş başka bir caddeye aktarılmıştı. Sadece bir tek taksi bırakılmış Hasan el-Bennâ'nın bu taksiye binmesi garantiye alınmıştı. Hasan el-Bennâ, arkadaşı Avukat Abdulkerim Mansur'la birlikte aşağıya inip burada bulunan taksiye binerken kurşun yağmuruna tutuldu. Ancak hiçbir kurşun onun ölümüne sebep olmadı öyle ki yaralı hâlde kendisine suikast düzenleyenlerin arkasından gitmiş ancak yetişememişti sadece bindikleri aracın plakasını tespit edebilmişti. Yaralı olarak hastaneye kaldırılan Hasan el-Bennâ, doktorların müdahale etmemesi sonucu aşırı kan kaybından hastanede infaz edilerek şehit edildi.⁸⁴

Hasan el-Bennâ'nın şehit edilmesiyle birlikte İhvân-ı Müslimîn'in onlarca taraftarı tutuklanarak hapse atıldı. İhvân'ın genel merkezine hükümet tarafından el konuldu. Olay hakkında soruşturma başlatıldı. Ancak aradan uzun bir zaman geçtikten sonra 1954 yılında cinayetin failleri olarak sivil polise 25 yıl, olayda diğer sorumlulara ise 15'er yıl hapis verilerek suikastın üzeri kapatıldı. Olaydaki sorumlular hükümet tarafından çıkarılan afla kısa bir süre sonra salıverildi.⁸⁵

1. 6. Hasan el-Bennâ'nın Fikirleri

1. 6. 1. Hasan el-Bennâ'nın Hadis Anlayışı

Hasan el-Bennâ; hadis risâlesinde isnadın ana unsuru olan râvilerin durumlarına, ravileri hocasından hangi yolla aldığına, genel anlamda hadis imamlarının özelliklerine dair bilgiler vermiştir. Aynı zamanda hadisin sıhhatini

⁸³ Dağ, *Çağa İz Bırakan Önderler Hasan el- Benna*. 92.

⁸⁴ Dağ, *Çağa İz Bırakan Önderler Hasan el-Bennâ*. 92; Güney, *Müslüman Kardeşlerde Söylem ve Eylem İlişkisi: Hasan el-Benna Dönemi*, 235-243.

⁸⁵ Dağ, *Çağa İz Bırakan Önderler Hasan el-Bennâ*. 95; Güney, *Müslüman Kardeşlerde Söylem ve Eylem İlişkisi: Hasan el-Benna Dönemi*, 237.

anlamada metin tenkidinin önemi üzerinde durmuştur. Ona göre hadis alimleri her ne kadar isnad üzerinde hassasiyetle durmuş olsalar da metin tenkidini ihmal etmemişlerdir. Hatta ona göre hadis metninin tenkidinin sahâbe döneminden itibaren başladığı söylenebilir. Hz. Aîşe başta olmak üzere bazı sahâbîler kendilerine ulaşan bazı hadisleri doğruluğundan emin oldukları Kur'an ve sünnet bilgileriyle karşılaştırıp tenkit etmişlerdir. Hasan el-Bennâ; hadislerin sıhhat derecelerini, çeşitlerini ve delil olma durumlarını anlatmıştır. Özellikle de âhad hadisler hakkındaki fikirlerini beyan etmiştir. Âhad hadis; tevatür şartlarına haiz olmamış hadislerdir. Ona göre âhad haber, sahih olduğu sürece delil niteliğindedir. Amel edilir ve tarih boyunca da amel edilmiştir.⁸⁶ Hasan el-Bennâ, hadis risâlesinde âhad haberle amel etmenin vucubiyeti hakkında âlimlerin görüşlerine yer vermiştir. Bu konunun ihtilaflı olduğunu söylemiştir. Sahâbe, tâbiîn ve sonrasında gelen hadis, fıkıh ve üsul âlimlerinden meydana gelen Müslümanların çoğunun görüşünün şu şekilde olduğunu ifade etmiştir: “Güvenilir bir yolla ulaşan âhad haber, şer’i delillerden bir delildir ve kendisiyle amel edilmesi gerekmektedir. Kat’î ilim değil zan ifade etmektedir.”⁸⁷

Hasan el-Bennâ’ya göre “Âhad haber delil değildir” diyenlerin sözlerine şu cevap verilmelidir: Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hadislerinin bulunduğu kitapları da bir kişi nakletmiş ve insanlar hâlen onunla amel etmektedir. Bir elçi, Hz. Peygamber (s.a.v.) adına bir yere gittiğinde oradakiler bu kişinin Hz. Peygamber’den (s.a.v.) naklettikleri ile amel etmişlerdir. Bundan dolayı öncelikle Râşit halifeler ve sonrasında gelen selef ve halef imamlar kendilerine bir sünnet olarak aktarılan âhad haberlerle amel etmişlerdir. Fetvalarında kullanmış, verecekleri hükümlerde ve fetvalarda mutlaka bunlara başvurmuş ve buna karşı gelenleri eleştirmişlerdir. Delil bulamadıklarında ise kimin yanında âhad haber varsa talep etmişlerdir. Kendilerine itiraz edenlere bu haberleri delil olarak getirmişlerdir. Bütün bu durumlar herkes tarafından bilinmektedir ve şüphe edilecek şeyler değildir. Akıl, âhad haberle amel etmeyi imkânsız görmemektedir.⁸⁸ Bu nedenle Hasan el-Bennâ’ya göre âhad haberle amel edilmektedir.

⁸⁶ Hasan el-Bennâ, *Hadis Risâlesi*, ed. Fethi Güngör, çev. Yahya Yaşar (İstanbul: Beyan Yayınları, 2018), 9-12.

⁸⁷ el-Bennâ, *Hadis Risâlesi*, 79.; Sedat Yıldırım, “Hasan el-Benna’nın (1906-1949) Sünnet/Hadis Perspektifi”, *Genç Mütefekkirlere Dergisi* 2/1 (Haziran 2021), 128.

⁸⁸ el-Bennâ, *Hadis Risâlesi*, 79.

1. 6. 2. Hasan el-Bennâ'nın Tefsire Bakışı

Kur'an-ı Kerim, insanlara gönderilmiş bir hidayet kaynağıdır. İnsanlara gönderilmesindeki amaç yalnızca onu okumak değildir. Amaç onun üzerinde düşünüp kafa yormak ve ondaki manaları kavramak, sonra da bu manaları dini ve dünyevî işlerimizde bir bütün olarak uygulamaktır.

Hasan el-Bennâ'ya göre Kur'an'ın içeriğine vakıf olmak, tefsirini yapmak için yeterli değildir. Hasan el-Bennâ, tefsir yapabilmek için özellikle şer'î ilimleri elde etmiş olmayı zorunlu görmektedir. O, klasik tefsir geleneğinde düşülen hatalardan ziyade son dönem İslâm düşünürlerinin düştükleri hataları zikretmiş ve özellikle de Dr. Tâhâ Hüseyin, M. Ahmet Halefullah, Şeyh Tantâvi, Dr. Abdülaziz İsmâîl gibi isimleri eleştirmiştir.⁸⁹

Hasan el-Bennâ'nın Kur'an ve tefsir anlayışı çok geniş bir yelpazeye sahiptir. Tefsirini yaptığı Kur'an ayetlerini ilk olarak başka benzer ayetlerle desteklemeye gayret etmiştir. O, yorumlarını olabildiğince hadis ve sahâbe nakilleriyle pekiştirmeye çalışmıştır. Bu durum, şüphe ve tereddütten uzak bir anlayışı benimsediğini göstermektedir. Eğitim ve davet metoduyla ilgili ayetlerin günümüz dünyasına uyarlanması gerçeğini her zaman savunmuş ve tefsir metodunun en önemli özellikleri arasında saymıştır. O, hurafe ve israiliyyat içerikli nakillerden hep uzak durmuştur. Sahih senetlerle nakledilen rivayetlere bağlı kalmıştır. Hasan el-Benna, Muhammed Abduh ve Reşid Rıza'nın kaleme aldığı "el-Menar" tefsirinin metodu üzere bir yol takip edeceğini beyan etmiştir. Bununla beraber ilk asırlarda yazılmış olan Muhammed bin Ahmed el-Kurtubi'nin "el-Camiu li Ahkami'l- Kur'an" ve İbn Cerir et-Taberî'nin "Camii'l- Beyan an Te'vili ayi'l Kur'an" adlı eserleri gibi kaynaklardan istifade etmeyi ihmal etmemiştir. Hasan el-Bennâ, Kur'an'ın tamamını tefsir etmemekle beraber Fatiha, Mücadele ve Hucurat surelerinin tamamını, Bakara, Ra'd ve Tevbe surelerinin de belli bölümlerini tefsir etmiştir.⁹⁰

⁸⁹ Hasan el-Bennâ, *Tefsir Risâlesi*, ed. Fethi Güngör, çev. Yahya Yaşar (İstanbul: Beyan Yayınları, 2018), 10.

⁹⁰ Mustafa Hamurlı, *Hasan el-Benna'nın Hayatı ve Tefsir Anlayışı* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 67.

1. 6. 3. Hasan el-Bennâ'nın Müslüman Kadına Bakışı

Hasan el-Bennâ'ya göre kadın; toplumun yarısı, gelecek nesillerin ilk öğretmeni ve ilk tasarımcısıdır. Bu nedenle kadın, toplumsal hayata en büyük etkiyi yapandır. Çocuk annesinden ne alırsa toplumun ve milletin gidişi de o şekilde olmaktadır. Bu yüzden kadın, gençlerin ve erkeklerin hayatında etkili olmuştur.⁹¹

Hasan el-Bennâ'ya göre İslâm'ın kadına bakış açısı üç metotla olmuştur:

1- Hasan el-Bennâ'ya göre İslâm, kadının değerini yüceltmıştır. Kadını, hak ve ödevlerde erkeğin ortağı kılmıştır. Hasan el-Bennâ'ya göre İslâm kadının konumunu yüceltmış, onu erkeğin kız kardeşi ve hayat ortağı yapması nedeniyle derecesini yükseltmiştir. Bazınız bazınızdan türediniz... ayetinden hareketle kadın erkekten, erkeğinde kadından meydana geldiğini vurgulamıştır. Ona göre İslâm; kadının tam olarak kişisel, medeni, siyasi haklarını tanımıştır. Ona göre Kur'an ve hadisler bu anlamı destekleyen ve onu açıklayan ayetlerle dolup taşmaktadır.⁹²

2- Hasan el-Bennâ'ya göre erkekle kadın arasında farklı hukuki muameleler, erkekle kadın arasında var olan doğal ve kaçınılmaz farklılıktan kaynaklanmaktadır. Bu farklılıklar her ikisine verilen hakları korumak için gerekmektedir. Ona göre İslâm birçok durumda erkek ile kadını birbirinden ayrı tutmuştur. Tam bir eşitlik sağlamamıştır. İslâm, bir açıdan kadının hakkına kısıtlama getirmişse, kadına karşılık olarak daha iyisini mutlaka vereceğindendir. Kısıtlama başka bir şey için değil, kadının yararı ve çıkarı içindir. Ona göre kadının bedensel ve ruhsal oluşumu, erkeğin oluşumuyla bir değildir. Bu yüzden kadının hayatta üstlenmesi gereken rolle erkeğin hayatta üstlenmesi gereken rolün farklı olduğunu ifade etmiştir. Yaratılış farklı olduğu için görevler de aynı şekilde farklıdır. Bu farklılığın, her ikisi için hayat tarzına da yansması gerekmektedir. Hasan el-Bennâ, İslâm'ın getirdiği kadın ve erkek arasındaki hukuk ve yükümlülüklerin farklı olmasının nedeninin bu olduğunu açıklamaktadır.⁹³

3- Hasan el-Bennâ'ya göre kadın ile erkek arasındaki en temel ilişki, belirleyici olan güçlü bir fitri yönelimdir. Bu yönelimin amacı türü korumak ve hayatın yükünü birlikte omuzlamaktır. O, İslâm'ın bu nefsi yönelimine işaret etmiş Kur'an-ı

⁹¹ Hasan el-Bennâ, *Müslüman Kadın*, ed. Fethi Güngör, çev. Sıbgatullah Kaya (İstanbul: Beyan Yayınları, 2018), 29.

⁹² Âl-i İmrân 3/195; el-Bennâ, *Müslüman Kadın*, 37.

⁹³ el-Bennâ, *Müslüman Kadın*, 39-41.

Kerim'den şu ayeti örnek olarak vermiştir. “Yine sizin için nefislerinizden kendilerine ısırırsınız diye eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve rahmet yaratması da O’nun ayetlerindendir...”⁹⁴ İslâm, iki cins arasında kurduğu tam dayanışmaya garanti vermiş, her biri diğerinden faydalanan ve hayatın tüm alanlarında birbirine yardımcı olacak şekilde metot belirlemiştir.⁹⁵

Kadının toplumdaki yeri konusunda Hasan el-Bennâ şu noktalara değinmiştir: Güzel ahlaki eğitim ve terbiye alması için kadının eğitilmesi gerekmektedir. Hasan el-Bennâ’ya göre kadına görevleri gereği lazım olan okuma yazma, hesap, din, tarih (sahâbe hayatı), sağlık bilgisi ve eğitim ilkeleri öğretilmelidir. Ayrıca annenin evini yönetmesi ve çocuklarını yetiştirmesi için ihtiyaç duyduğu tüm bilgilerin verilmesi gerekmektedir. Ona göre bunların dışında kadının ihtiyacı olmayan ilimleri öğrenmesine gerek yoktur. Kadının vaktini kendisine fayda sağlayacak yararlı konularda geçirmesi onun için daha hayırlıdır.⁹⁶

Hasan el-Bennâ’ya göre toplulukta kadın ve erkek karışık oturmamalı ayrı ayrı oturmalıdır. Ona göre karma olmak, kişisel arzulara ve şehvetlere yönlendirmektedir. Bu nedenle nefisler fesada uğrar, yuvalar yıkılır ve aile arasında problemler yaşanır. Bu yüzden İslâm toplumu karma değil tek yönlü bir toplumdur. İslâm, kadına bayram günlerinde toplulukta bulunma ve zorunlulukta savaşa katılma izni vermiştir. Ancak İslâm bu izne süslerini göstermekten uzak durmak, tanınmayacak ve görülmeyecek şekilde bedenlerini elbiseyle kaplamak, şartlar ne olursa olsun mahremi olmayan erkeklerle yalnız kalmamak gibi sınır koymuştur. Ona göre özellikle tesettür bu önlemin adabındandır. Gözü sakınmak bu önlemin gerekliliğindendir.⁹⁷

Hasan el-Bennâ’ya göre kadının en temel görevi evi ve çocuğuyla ilgilenmektir. Bu nedenle kadın kamusal alanda çalışmamalıdır. Çalışmak zorunda kalırsa da İslâm’ın koyduğu şartlara göre hareket etmelidir.

⁹⁴ er-Rûm 30/21.

⁹⁵ el-Bennâ, *Müslüman Kadın*, 41-43.

⁹⁶ el-Bennâ, *Müslüman Kadın*, 45-53.

⁹⁷ el-Bennâ, *Müslüman Kadın*, 55-65.

1. 6. 4. Hasan el-Bennâ'nın On İlkesi

Hasan el-Bennâ, on ilke risâlesini kısa ve öz olarak açıklamıştır. Bunlar: İdrak(fehm), ihlas, amel, cihad, fedakârlık, itaat, sebat, arınma (tecerrüt/soyutlanma), kardeşlik ve güvendir.⁹⁸

Hasan el-Bennâ'ya göre idrak (fehm), düşünce hayatının temelinde İslâm olduğundan emin olmaktır. Yani İslâm, hayatın tüm alanlarını kuşatan bir sistemdir. İslâm; devlet, vatan, hükümet ve millettir. Ona göre İslâm'ın hükümlerini tanımada Kur'an-ı Kerim ve sünnet her Müslüman'ın başvuracağı kaynak olmalıdır.⁹⁹

Hasan el-Bennâ'ya göre ihlas; Müslüman birinin sözüyle, davranışıyla ve gayretiyle dünyevi hiçbir amaç (mal, makam, mevkii) gözetmeksizin Allah'ın rızasını ve mükâfatını kazanmayı dilemesidir. Böylelikle mümin, mal ve menfaat askeri değil düşünce ve fikir askeri olacaktır. Bu konuda Hasan el-Bennâ şu ayeti örnek vermektedir: “De ki: Benim namazım, (her türlü) ibadetim, hayatım ve ölümüm, hepsi âlemlerin rabbi olan Allah içindir. O'nun ortağı yoktur. Bana sadece bu emrolundu ve ben (hak dine) teslim olanların ilkiyim.”¹⁰⁰ Ona göre “Gayemiz Allah'tır” ve “Allah en büyüktür ve hamd yalnız Allah'adır” sloganın içerdiği anlam, bu ilkeyle kavranmış olacaktır.¹⁰¹

Hasan el-Bennâ'ya göre amel; ilmin ve ihlasın meyvesidir ve o, bu konuda şu ayeti örnek vermektedir: “De ki: Durmadan bir şeyler yapın; yaptıklarınızı Allah da, peygamberi de müminler de görecektir. Sonunda, gizliyi de açığı da bilen huzuruna çıkarılacaksınız ve O size yapmış olduklarınızı haber verecektir.”¹⁰²

Hasan el-Bennâ, Müslüman birinden amel ile alakalı şunları istemektedir: Güçlü bir bedene, sağlam bir ahlaka, kültürlü bir düşünce ve kazanma yeteneğine sahip olmalıdır. Sağlam bir akideye, düzgün bir ibadete ve nefsiyle mücadeleye sahip olmalıdır. Vaktini düzenlemede hassasiyet göstermelidir. İşlerini düzene sokma ve başkaları için faydalı olma niteliklerine sahip olana dek nefsini ıslah etmelidir. Bunlar, her bir kişinin yapması gereken vazifelerdir. Müslüman ferd, İslâmî bir ev oluşturulmalıdır. Her türlü işlerini İslâm kurallarına göre yapmalıdır. Yani iyi bir eş

⁹⁸ Hasan el-Bennâ, *Risâleler*, çev. Mehmet Akbaş vd. (İstanbul: Nida Yayınları, 2016), 605.

⁹⁹ el-Bennâ, *Risâleler*, 606.; Hasan el-Bennâ, *On İlkemiz*, ed. Fethi Güngör, çev. Gamze Özden (İstanbul: Beyan Yayınları, 2018), 13.

¹⁰⁰ el-En'âm 6/162-163.

¹⁰¹ el-Bennâ, *On İlkemiz*, 35.; el-Bennâ, *Risâleler*, 611.

¹⁰² et-Tevbe 9/105.

seçmek, çocuklarını iyi bir şekilde eğitmek ve onları İslâm'ın ilkelerine uygun bir şekilde yetiştirmek suretiyle Müslüman bir aile kurmalıdır. Müslüman bir kişi toplumda hayır yapmaya çağrıda bulunmalıdır. Kötülüklerle de mücadele etmelidir. Vatanını İslâmi olmayan her türlü siyasi, ekonomik ve manevi otoritelerden kurtarmalıdır. Ona göre hükümetler, tamamen gerçek bir İslâmi hükümet hâline getirilinceye dek ıslah edilmelidir. Müslüman hükümetin özellikleri ise şunlardır: Yönetimi altındaki tebaanın durumunu anlamak, halka karşı şefkatli olmak, insanlar arasında adaleti sağlamak, kamu malını korumak ve kamuya ait olan malları iktisatlı bir şekilde kullanmaktır. İslâm ümmetini yeniden kurmak ve dünyanın dört bir yanında İslami daveti yayarak onu irşad etmek, sorumluluğu üstlenilmesi görevlerdendir. Nitekim, “İsterler ki Allah’ın nurunu ağızlarıyla söndürüversinler; ama inkârcılar hoşlanmasalar da Allah nurunu muhakkak tamamlamayı istiyor.”¹⁰³ ayeti ile Hasan el-Bennâ, İslâm’ın mutlak güç sahibi olduğunu vurgulamıştır.

Hasan el-Bennâ’ya göre cihad; kıyamete kadar sürecek bir farzdır. Ona göre cihadın ilk derecesi kalbin kötülüğü reddetmesidir. En yüksek derecesi ise Allah yolunda savaşmaktır. Bu iki derece arasında kişinin dil, kalp ve fiille cihat etmesi zalim hükümdarların karşısında hakkı söylemesidir. İslâm’a davet ancak cihat ile hayat bulmaktadır. “Allah yolunda hakkıyla cihat edin” ayetiyle “Yolumuz cihattır” sloganı Hasan el-Bennâ’ya göre bu şekilde anlaşılmalıdır.¹⁰⁴

Hasan el-Bennâ’ya göre fedakârlık; amacı uğruna canı, malı, vakti, hayatı ve kısacası her şeyini harcamaktır. Ona göre dünyada fedakârlık olmazsa cihadın gerçekleşmesi mümkün olmaz. Bu düşünce uğrunda yapılan fedakârlık asla bir kayıp değildir; bilakis o, büyük bir ecir ve güzel bir sevap demektir. Kim İslâm davası uğruna fedakârlık yapmaktan vazgeçerse artık o günahkâr bir kimsedir.¹⁰⁵

Hasan el-Bennâ’ya göre itaat; zorlukta ve kolaylıkta emre uymaktır. Verilen talimata uymak ve onu hayata geçirmektir. Bunun içinse genel fikri insanlar arasında yayarak onu tanıtmaktır sonra davetin çalışma düzenini oluşturmak ve ardından uygulamaya geçmektir.¹⁰⁶

¹⁰³ el-Bennâ, *Risâleler*, 611-614; el-Bennâ, *On İlkemiz*, 35-45.; et-Tevbe 9/32.

¹⁰⁴ el-Bennâ, *Risâleler*, 614; el-Bennâ, *On İlkemiz*, 49.

¹⁰⁵ el-Bennâ, *Risâleler*, 615; el-Bennâ, *On İlkemiz*, 51.

¹⁰⁶ el-Bennâ, *On İlkemiz*, 55.

Hasan el-Bennâ'ya göre sebat; Müslüman Kardeşin ulaşmak istediği hedef için zamanı geçse de amacı uğrunda çalışması ve gayret sarf etmesidir. Allah ona iki güzellikten birini yani hedefe ulaşma ya da şehadeti verinceye kadar bu yolda çalışmaya devam etmesidir.¹⁰⁷

Hasan el-Bennâ'ya göre arınma (tecerrüt/soyutlanma); Müslüman Kardeşin, kendini her türlü fikir ve şahıslardan soyutlayarak kendi düşüncesine yoğunlaşmasıdır. Çünkü onun sahip olduğu düşünce en yüce ve en kapsayıcı evrensel düşüncedir. Bu konuda Hasan el-Bennâ şu ayeti örnek vermektedir: “Allah’ın boyasıyla boyandık. Boyaca O’ndan daha güzel olan kim vardır? Biz yalnız O’na kulluk ederiz” (deyin).¹⁰⁸

Hasan el-Bennâ'ya göre kardeşlik, kalplerin ve ruhların en sağlam ve en kıymetli bağ olan inanç bağıyla birbirine bağlanmasıdır. Kardeşlik, iman kardeşliğidir. Parçalanmak ise küfrün kardeşidir. Müslümanların en önemli gücü birlik ve beraberliğin kendilerine verdiği güçtür. Ona göre, samimi Müslüman kardeş, diğer kardeşlerini kendi nefsinden önce görür. Çünkü o, onlarla birlikte olmazsa başkalarıyla birlikte olur. Nitekim ona göre sürüden ayrılanı kurt kapmaktadır. Mümin mümine karşı kenetlenmiş binalar gibi olmalıdır. Kur’an-ı Kerim’de belirtildiği gibi, “Müminlerin erkekleri de kadınları da birbirlerinin velileridir; iyiliği teşvik eder, kötülükten alıkoyarlar, namazı kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve resûlüne itaat ederler. İşte onları Allah merhametiyle kuşatacaktır. Kuşkusuz Allah mutlak güç ve hikmet sahibidir.”¹⁰⁹ Hasan el-Bennâ'ya göre de bizler böyle olmalıyız.¹¹⁰

Hasan el-Bennâ'ya göre güven, bir askerin komutanına duyduğu derin bağlılık duygusudur. Bu güven duygusu sayesinde asker komutanını sever, onu takdir eder ve ona itaat eder. Ona göre komutan, davetin bir unsurudur. Komutan olmadan davet olamaz. Bir cemaatin yönetim ve planlama gücü komutan ile asker arasındaki karşılıklı güven duygusunun gücüne bağlıdır. Bu bağ ne kadar güçlü olursa cemaatin yönetimi ve planlaması da o kadar güçlü olur. Bu sayede amacına daha çabuk ulaşır ve zorlukların üstesinden gelir.¹¹¹

¹⁰⁷ el-Bennâ, *Risâleler*, 617-618.; el-Bennâ, *On İlkemiz*, 62.

¹⁰⁸ el-Bennâ, *Risâleler*, 618; el-Bennâ, *On İlkemiz*, 63.; el-Bakara 2/138.

¹⁰⁹ et-Tevbe 9/65.

¹¹⁰ el-Bennâ, *Risâleler*, 619; el-Bennâ, *On İlkemiz*, 65.

¹¹¹ el-Bennâ, *Risâleler*, 620; el-Bennâ, *On İlkemiz*, 69.

1. 6. 5. Hasan el-Bennâ'ya Göre İslâm Medeniyeti'nin Gerileme Nedenleri

Hasan el-Bennâ'ya göre Müslüman devletlerin zayıflamasının belli başlı nedenleri bulunmaktadır. Ona göre, iktidar kavgası, dini çekişmeler ve mezhep kavgaları, zevk-i sefaya düşkünlük, nefsi arzulara dalmak, Müslümanların yönetimine ehliyetsiz ve samimiyetsiz kişilerin geçmesi, pozitif ilimleri ihmal etmek, gurura kapılarak Batı'daki gelişmeleri görmezden gelmek, Müslümanların, düşmanların hilelerine aldanmaları ve onlara özenerek onları taklit etmeleri gibi nedenler İslâm devletinin gerilemesinin sebepleri arasındadır.¹¹²

1. 6. 6. Hasan el-Bennâ'nın Siyasi Düşüncesi

Hasan el-Bennâ'nın siyasi düşüncesinin temelinde bazı etkenler bulunmaktadır. Bunlar, onun yaşadığı zaman ve mekân ile alakalıdır. Özellikle 20. yy. başları ve I. Dünya Savaşı sonrasında İngilizlerin Mısır'ı işgal etmesi zaman bakımından Hasan el-Bennâ'yı etkilemiştir. Öğretmen olarak atandığı İngiliz sömürgesi altındaki İsmailiye şehri ise onu mekân bakımından etkilemiştir. Hasan el-Bennâ için İhvân-ı Müslîmin, ilk başlarda tamamen dini tebliğle başlamış daha sonra İhvân'ın parlamentoya girmesiyle de siyasal yapıya dönüşmüştür. Nitekim O, siyasetin İslâm'ın ilgilendiği ve düzenlediği açık unsurlardan biri olduğunu dolayısıyla da ikisinin asla birbirinden ayrılamayacağını vurgulamıştır. Ona göre, İhvân'ın daveti Allah'ın kitabına ve Rasûlün sünnetine uymaktır. Ona göre yeryüzünde bulunan her şey Allah'a aittir. Onun amacı, İslâm'ın hükümlerini yaymak ve yönetimde Allah'ın rızasını gözetecek bir siyaset yapmaktır.¹¹³

Hasan el-Bennâ'nın siyasi düşüncesinde İslâmcılık akımı etkili olmuştur. İhvân-ı Müslîmin, 20. yy. da Mısır'ı ve işgal edilmiş diğer ülkeleri içinde bulundukları kötü durumdan kurtarmak için insanların hakkın ve barışın davetçileri olduklarını söylemiştir. Yalnızca Allah'a çağrı da bulunmuşlardır. Hasan el-Bennâ, Müslümanların içinde bulunduğu sıkıntılı durumlara çözüm üretmiş ve bu durumları

¹¹² el-Bennâ, *Risâleler*, 251-255.

¹¹³ Hasan el-Bennâ, *İslam ve Siyaset*, ed. Fethi Güngör, çev. Gamze Özden (İstanbul: Beyan Yayınları, 2018), 25.; Şeyda Buşra Atalan, *İslamcılıkta Kırılma Noktaları: Hasan el-Benna ve Seyyid Kutub* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 44.

açıklamıştır. O, atılacak ıslah hareketlerinin siyasi, sosyal, ilmi ve ekonomik alanda olması gerektiğinden bahsetmiştir. ¹¹⁴

Hasan el-Bennâ'ya göre siyaset, yönetim ve yargı alanında düzenlemeler yapılmalıdır. Ona göre hizipçiliğe son vererek İslâm ümmetinin siyasi gücü tek bir hedefe yöneltilmelidir. Yasalar, İslâmi ilkelere uyacak şekilde yeniden düzenlenmelidir. Ordu güçlendirilmelidir. Gençlik teşkilatlarının sayısını artırılmalı ve gençlere cihad esasına dayalı duygular aşılmalıdır. Hilafet tekrardan kurulmalı, özellikle de İslâm ülkeleri ve Arap ülkeleri arasındaki ilişkiler güçlendirilmelidir. Devlet görevlilerinin İslâm'ın öğretilerinden sorumlu olduklarının şuuru oluşturulmalıdır. Çalışanların şahsi tutumları kontrol edilmeli, şahsi davranışları ile görev arasındaki davranışlarını birbirinden ayırt etmemesi sağlanmalıdır. Devlet dairelerinde yaz ve kış uygulamalarına göre mesai saatleri ayarlamalı ve bu şekilde çalışanların ibadetlerini rahatlıkla yapabilmelerine olanak tanınmalıdır. Rüşvet ve kayırmacılık önlenmeli, görev sadece ehil olanlara ve kanuni şartları taşıyanlara verilmelidir. Hükümetin bütün faaliyetleri, İslâmi hüküm ve prensiplerine göre denetlenmelidir. Aynı zamanda askeri ve idarî kadrolara İslâmi bilinçle yetiştirilen Ezher mezunlarının getirilmesini sağlanmalıdır. Hasan el-Bennâ'ya göre böylece siyasi ve idari anlamda adımlar düzenlenmiş olacaktır. ¹¹⁵

Hasan el-Bennâ, İhvân-ı Müslîmin'in müntesiplerine de aynı düşünceleri yerleşmiştir. O; takipçilerine İslâm devletini kurmak, Müslümanların bir lider etrafında kenetlenmesini sağlamak ve İslâm'ı tüm insanlığa tebliğ etmekle yeryüzünde Allah'ın dinini egemen kılmayı tavsiye etmiştir. ¹¹⁶

İhvân-ı Müslîmîn hareketini kuran Hasan el-Bennâ'nın ölümünden sonra teşkilatın başına geçenler sırasıyla şu şekilde sıralanabilir:

Hasan el-Bennâ: 1928-1949

Hasan el-Hudeybi: 1949-1972

Ömer el-Tilmisanî: 1972-1986

M.Hamid Ebu Nasr: 1986-1996

¹¹⁴ Dağ, *Çağa İz Bırakan Önderler Hasan el- Benna*, 114; el-Bennâ, *Dava ve Davetçinin Hatıraları*, 340.; el-Bennâ, *Risâleler*, 161-168.

¹¹⁵ el-Bennâ, *Risâleler*, 161.

¹¹⁶ Mustafa Meşhur, *Sapmalara Karşı Davet Yolu* (İstanbul: Vahdet, 1990), 39.

Mustafa Meşhur: 1996-2002

Memun Hudeybi: 2002-2004

Mehdi Akif: 2004-2010

Muhammed Bedii: 2010-Günümüz

1. 6. 7. Hasan el-Bennâ'nın Filistin Mücadelesi

Hasan el-Bennâ'nın en önemli özelliğinden bir tanesi söylediklerini eyleme döküyor olmasıdır. O, savunduğu siyasi ideoloji düşüncesini çağdaşı olduğu dünyanın şartlarını ele alarak yapmıştır. Bu nedenle Hasan el-Bennâ, İhvân-ı Müslîmin'in programlarını da gündem doğrultusunda somutlaştırmıştır. Programlarının merkezine en önemli sorunlardan biri olan Filistin sorununu yerleştirmiştir.¹¹⁷

Hasan el-Bennâ, İslâm vatanının ve İslâm ümmetinin tek olduğuna inanmaktadır. O, Filistin'in, İslâm toprakları içerisinde yer alması, peygamberlerin beşiği olması ve Allah'ın mübarek kıldığı Mescid-i Aksa'nın içinde olması nedeniyle her Müslüman'ın vatanı ve davası olduğunu düşünmektedir.¹¹⁸

Hasan el-Bennâ, Filistin mücadelesinde özellikle Filistin topraklarında Yahudi bir devlet kurmak isteyen ve orada Yahudi milislerini eğiten İngiltere'ye karşı Mısır halkını bilinçlendirmiştir. Bunu yaparken de İhvân gençlerini görevlendirmiştir. Gençler, cuma namazından sonra namaz kılanlara Filistin'in önemini anlatmıştır. İngiliz ve Yahudilerin Filistin toplumuna karşı işledikleri suçlardan bahseden, En-Naru ve'd-damâru fi Filistin (Filistin'de ateş ve yıkım) adlı kitabı her tarafa yaymışlardır. Hasan el-Bennâ, Filistin için Araplara yönelik cemaatin genel merkezinde bir kongre tertip etmiştir. Bu kongreye Arap aleminden birçok kişi Müslüman kardeşlerin misafiri olarak katılmıştır. Aynı zamanda Hasan el-Bennâ, Filistin davasına yardım olsun diye bir kuruş değerinde pul bastırıp para bağışı toplamıştır.¹¹⁹

Hasan el-Bennâ'ya göre Filistin meselesi ancak askeri tedbirlerle halledilebilecek bir davadır. Bu nedenle Mısır'dan Filistin'e 1933'te davetçi bir grup

¹¹⁷ Ganim, *Hasan el-Bennâ'nın Siyasi Düşüncesi*, 501.

¹¹⁸ Kaçar, "Hasan el- Benna Döneminde İhvan", 1/336.

¹¹⁹ Ebu Faris, "Şehit İmam Hasan El-Benna Hayatı ve Kişiliği", 1/166-167.; Hasan el-Bennâ, *Müslüman Kardeşler Teşkilatı* (İstanbul: Özgü, 2016), 91.

göndermiş ve orada Müslüman Kardeşler'den birçok topluluk oluşturmuştur. Hasan el-Bennâ, Filistin davası için Filistinli idarecilerle direkt görüşmüştür. İngiliz makamlarına, Filistin halkına ve idaresine yaptıkları saldırıyla ilgili mektuplar yazmıştır. Mısır başta olmak üzere Arap Birliğinden Filistin'i kurtaracak adımların atılmasını istemiştir. Ona göre Filistin'in bölünmesi ve herhangi bir devletin Filistinlileri boyunduruğu altına alması veya bölmesi reddedilmelidir. Kutsal cihad ilan edilmeli, bütün Arap ve İslâm alemine açıkça saldıran Siyonistlerle ve dünya Yahudileriyle savaş hâlinde olunmalıdır. Başta Türkiye olmak üzere Arap ülkelerinden ve diğer ülkelere, Filistin'i kurtarmalarını istemiştir. Arap hükümetlerinin bunları kabul etmemesi durumunda, herkesi kapsayan millî bir cephe oluşturulması sağlanmalıdır. Bunlar alınan bazı kararlardır.¹²⁰ Hasan el-Bennâ bu kararlarla Filistin meselesinde kararlılık göstermiştir.

1. 6. 8. Hasan el-Bennâ'nın Devlete ve Topluma Bakışı

Hasan el-Bennâ'ya göre toplum ıslah edilmeden önce birey ıslah edilmelidir. Bu yüzden onun metodu bireyden devlete uzanan bir davet sürecidir. Davetinde kullandığı metotlar, İslâmî bir çerçevede oluşacak şekilde siyaset alanında sömürgeci devletlere karşı halkı ve hükümeti uyarmaktır.

Hasan el-Bennâ'ya göre her şey İslâmî bir çerçevede oluşmalıdır. Bir kimsenin hayatındaki yaşam tarzı, inancı, ahlakı, yaşama kültürü, kısacası tüm kişiliği İslâm'a göre olmalıdır. Buna "kişisel yapılanma" adını vermiştir. "Dünya nüfusunun yarısı kadındır diğer yarısını da kadınlar yetiştirir" düsturuyla Hasan el-Bennâ erkeklere verdiği önem kadar kadınlara ve çocuklara da önem vermiştir. Bunu da "ailevi yapılanma" olarak isimlendirmiştir. Onun İhvânı kurduktan sonra yaptığı ilk işlerden biri de güçlü bir aile ilişkisi kurmaya çalışmasıdır.¹²¹

Hasan el-Bennâ'ya göre davet aşamasının en önemli yapısı gençlerdir. Ona göre gençler, geleceğin en önemli faktörüdür. O; çağrısını tüm evlere ulaştırmak,

¹²⁰ Salih Lütfü, "Şehid İmam Hasan El-Benna ve Filistin Meselesi (Hasan El-Benna'nın Siyasi ve İnanç Düşüncesi)" (Hasan el-Bennâ ve Müslüman Kardeşler Uluslararası Sempozyumu 5-6 Mayıs, Ankara: Medeniyet/Genç Birikim Derneği, 2012), 230.

¹²¹ el-Bennâ, *Risâleler*, 232-235.

bölgede sesini duyurmak ve fikirlerini tüm kentlere ulaşmak için gençlerle beraber hareket etmiştir.¹²²

Ona göre tüm bunların yanında adaleti sağlayacak ve İslâm'ın hükümlerine göre hüküm verecek bir devlet inşa edilmelidir. O, özellikle İslâm'ın esaslarını dikkate almayan hiçbir hükümeti kabul etmemiş, siyasi partilerin yanında durmamış ve onlardan uzak olmuştur. Ona göre, tüm bunlar yapıldıktan sonra İslâm coğrafyasına sıra gelmelidir. Hasan el-Bennâ, zayıf ve parçalanmış İslâm devletlerinin özellikle emperyalist devletlere karşı bir araya gelmesini umut etmektedir. “Mısır, Suriye, Irak, Hicaz, Yemen, Trablus, Tunus, Cezayir, Fas ve özellikle Müslümanların bulunduğu her toprak parçası özgürdür ve İslâm vatanın bir parçasıdır” diyerek evrensel bir İslâm birliğinin olmasını istemiştir.¹²³

Sadece bununla kalmamış aynı zamanda tarihte İslâm coğrafyasında yaşamış milletlerin tekrardan İslâm coğrafyasına girmesini hedeflemiştir. Özellikle Balkanlar ve Endülüs gibi İslâm'ın himayesini bekleyen bu ülkelere tekrardan İslâm'ın ulaşması için çaba gösterilmesi gerektiğine inanmaktadır. Böylece Hasan el-Bennâ davetini tüm dünyaya ilan etmiş ve insanlara ulaştırmak için bu daveti yaymıştır.

¹²² el-Bennâ, *Risâleler*, 169-187.

¹²³ Akkoyunlu, *Hasan el- Benna 'nın Din ve Siyaset Anlayışı*, 86-87.

II. BÖLÜM

HASAN EL-BENNÂ'NIN DÜŞÜNCE HAYATINDA SAHÂBENİN YERİ

Hasan el-Bennâ tarafından çıkarılan İhvân-ı Müslimîn dergisinde, kendisine ayrılan köşe yazılarının sonucunda oluşturulan “Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi”, “Risâleler”, “Dava ve Davetçinin Hatıraları”, “Fıkıh”, “Akâid”, “Tefsir”, “İslâm ve Siyaset”, “Müslüman Kadın” adlı kitaplar, tezimizin ana kaynaklarıdır. Tezin konusu olan “Hasan el-Bennâ'nın Düşünce Hayatında Sahâbenin Yeri” bu kitaplardan hareketle yazılmıştır. Bunların örnekliklerine vurgu yapılmıştır. Hasan el-Bennâ'nın bu kitapları, dergi ve gazetelerde yayınladığı makalelerden meydana gelmiştir. Bunlardan bazıları İhvân-ı Müslimîn (Müslüman Kardeşler), bazıları da onlara yakın olan ve onlarla aynı düşünceye ait kuruluşlara ve gruplara ait yayınlardır.

İhvân-ı Müslimîn'e ait olan kaynaklar şunlardır:

- 1- Haftalık İhvân-ı Müslimîn Gazetesi.
- 2- Haftalık İhvân-ı Müslimîn Dergisi (ilk sayı 2 haftalık olarak yayınlandı daha sonra haftalıkla dönüştü).
- 3- Günlük İhvân-ı Müslimîn Gazetesi.
- 4- Haftalık Nezir Dergisi.

İhvân-ı Müslimîn'e ait olmayan onlara yakın duran yayınlar:

- 1- Prof. Muhibuddin el-Hâtib'in sahibi bulunduğu el-Feth Dergisi.
- 2- Dr. Mahsur Fehmi'nin sahip olduğu el-Emanet Dergisi.¹²⁴

¹²⁴ Hasan el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi* (İstanbul: Nida Yayınları). 24.

2. 1. Hasan el-Bennâ'nın Sahâbeye Dair Övgüleri ve Sahâbîlerin Hayatındaki Yeri

Hasan el-Bennâ, yazılarının giriş cümlelerinde veya yazı bitiminde Allah'a hamd, Rasûlune ve ashabına salât ve selâmlarla onları övmüştür. Örneğin: "Hamd, âlemlerin rabbi olan Allah'a Salât ve Selâm efendimiz Hz. Muhammed'e (s.a.v.) O'nun Ehl-i Beyt'ine ve ashabına olsun."¹²⁵ Başka bir giriş cümlesi ise şöyledir: "Allah'a hamd, Rasûlüne, âl ve ashabına ve onları dost edinenlere salât ve selâm olsun."¹²⁶

Hasan el-Bennâ'nın sahâbeye olan sevgisini dile getiren övgü dolu cümleler çok önemlidir: "Bugün Müslümanlar için Muhammed'in ve ashabının izlediği yola uymak dışında herhangi bir kurtuluş yolu yoktur."¹²⁷ Hasan el-Bennâ akidesini anlatırken aktardığı bu sözler, sahâbîlerin Müslümanların hayatlarında olmazsa olmazı olarak tabir etmiştir. Hasan el-Bennâ aynı şekilde büyük bir imamın şu sözlerine yer vererek toplumun düzene girmesi için ancak sahâbîlerin örnek alınması gerektiğini ifade etmiştir: "Bu ümmetin ilk gelenleri ne ile salâh bulmuşlarsa sonradan gelenleri de ancak onunla salâh bulabilir."¹²⁸ demiştir.

Hasan el-Bennâ'nın hayatında sahâbîler öyle yer edinmişti ki Müslüman Kardeşlerin askeri kamplarında bulunan çadırların isimleri bizzat sahâbîlerin adlarıyla anılmıştı: "Ebû Bekr Çadırı, Ebû Ubeyde Çadırı, Hâlid Çadırı, Sa'd b. Ebî Vakkas Çadırı vb..."¹²⁹

Hasan el-Bennâ'ya göre sahâbe nesli İslâm sancağını yücelten, İslâm'ı yayan, Kur'an'ı koruyan, insanları alemlere rahmet olarak İslâm'la müjdeleyen kimselerdir.¹³⁰ Ona göre sahâbîlerin hayatlarını okumalıyız. Onlara karşı muhabbet ve sevgi beslemeliyiz. Ona göre bir Müslüman Kur'an'ı iyi okumalı, onu iyi dinlemeli ve onu kavramaya çalışmalıdır. Vakit buldukça da Rasûlullah'ın (s.a.v.) siretini ve ashabının hayatını okumaya ve araştırmaya yönelmelidir. O, bu konuda en az "İslâm'ın okuyucuları" isimli kitabının okunması gerektiğinden bahsetmektedir.

¹²⁵ el-Bennâ, *Risâleler*. 128.

¹²⁶ el-Bennâ, *Risâleler*. 171; Dava ve Davetçinin Hatıraları; 255, 258, 262, 267, 292, 332, 369, 410; *Risâleler* 172, 191, 246, 435, 485, 511, 605, 701, 702, 708, 756; Tasavvuf ve Ahlâk Eğitimi 21, 74, 99, 113, 118, 131, 215, 226, 276, 282.

¹²⁷ el-Bennâ, *Dava ve Davetçinin Hatıraları*. 281, 284.

¹²⁸ el-Bennâ, *Dava ve Davetçinin Hatıraları*. 284.

¹²⁹ el-Bennâ, *Dava ve Davetçinin Hatıraları*. 387.

¹³⁰ el-Bennâ, *Risâleler*. 209.

Hasan el-Bennâ, yazılarında mutlaka sahâbeye yer ayırmış onların hayat hikayelerinin öğrenilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Örneğin; Müslüman Kardeşler Genel İrşad Bürosu'nun Mürşidi olan Hasan el-Bennâ'ya ait Kardeşler Dergisi bulunmaktadır. Derginin “Akidemiz” adını verdikleri kapağında yer alan metnin özet kısmında sahâbe-i kiramın hayat hikayelerine yer verilmesi gerektiğini söylemektedir.¹³¹

Hasan el-Bennâ, Müslüman Kardeşlerin davetini, İslâm sözcüğü ile bağdaştırmış ve bütün anlamları ile İslâmidir diyerek açıklama yapmıştır. Bunu bildirdikten sonra “Artık Müslüman Kardeşler davetini nasıl anlarsan anla; ancak bu anlayışta Allah'ın Kitabı'na, Rasulü'nün sünnetine ve selef-i salihin hayatına bağlı kalmalısın”¹³² diyerek sahâbîleri kendi davetiyle özümsemiştir. Onlara bağlı kalınması gerektiğine vurgu yapmıştır. Müntesiplerine selef-i salihinin yolunu tavsiye etmiştir.

2. 2. Sahâbîlerin İlk İnanan Kimseler Olmaları

Hasan el-Bennâ'ya göre İslâm'ın ilk neslini temsil eden sahâbîler şöyledir: “Allah'ın gönüllerini hidayete açtığı kimselerdir. Onlar peygamberlerine inanıp ilahi mesajı kabul ettikten sonra o uğurda hakkıyla çalışmış büyük çaba harcamış, gerektiğinde savaşmışlardır. Onlar için Allah'ın en güzel mükafatı vardır. Yine onlar için kendilerine uyanların sevabı kadar sevap vardır ki, onlara uyanların sevabından hiçbir şey eksilmez.”¹³³ Sahâbîler, İslâm'ın yayıldığı ilk yıllarında Hz. Peygamber'i (s.a.v.) yalnız bırakmayan, İslâm uğruna emek veren, Allah adına her türlü zorluğa göğüs geren, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) izinden giden, insanların yollarını aydınlatan ve ahirette mükafatlandırılacak olan kimselerdir.

Hasan el-Bennâ, sahâbîleri örnek alarak Müslümanların kendi davetlerine katılmaya ve kendileriyle birlikte çalışmaya davet eder. Bu davete katılsınlar ki, Allah yolunda çalışan mücahitlerin sayısı artsın; tebliğleri ile Allah'a davet edenlerin sesi yükselsin. Ona göre peşinden amel gelmeyen bir inancın anlamı yoktur. Keza, peşinden tahkik ve o yolla fedakârlık gelmeyen bir inancın da sahibine yararı

¹³¹ el-Benna, *Dava ve Davetçinin Hatıraları*. 278.

¹³² el-Bennâ, *Risâleler*. 57.

¹³³ el-Bennâ, *Risâleler*. 49.

yoktur.¹³⁴ Diyerek davetine icabet edenlerin söyleme ve eyleme dökülmüş bir davetin içinde bulunmalarını vurgulamıştır.

2. 3. Sahâbîlerin İslâm'ın Emrine Uyan ve Emrini Hayata Geçiren Kimseler Olmaları

Hasan el-Bennâ İslâm dinini; hayatın her alanını düzenleyen, her konuylu ilgili bir hükmü olan, hayat için sağlam ve hassas bir düzen kuran, insanların maslahatı için gerekli sistemler öneren hayati öneme sahip sorunlar karşısında eli kolu bağlı olmayan kapsamlı bir “anlamlar dünyası” olarak tanımlar. Ona göre İslâm dini en iyi şekilde Allah'ın kitabı ile ilk dönem Müslümanlarının yaşantısından anlaşılmaktadır.¹³⁵

Hasan el-Bennâ'ya göre Allah'ın kitabı İslâm'ın temeli ve direğidir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünneti, Allah'ın kitabının açıklaması ve izahıdır. Selef-i sâlihînin hayatı ise bunların uygulamasıdır. Zira, onlar, buradaki emirleri uygulayıp hayata geçirmiş talimatlarına göre hareket etmişlerdir. Dolayısıyla onlar bu emirlerin ve talimatların pratik örnekleri ve şekle bürünmüş misalleridir.¹³⁶ Onlar İslâm'ın emrine uyan ve hayata geçiren kimselerdir.

Hasan el-Bennâ Müslüman Kardeşler olarak ilk görevi şu şekilde açıklar: “İçerisinde ne bir fazlalık ekleyerek ne de onda bir eksiltmeye giderek ve ne de başka bir şeyle örtüştürerek İslâm'ın ne olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktır. Bu, sahip olduğumuz fikrin teorik yönüdür, insanlardan da bu fikri ortaya koymalarını istememiz, bunu uygulamaları hususunda onları teşvik etmemiz ve onunla amel etmelerini söylememiz de fikirlerimizin pratik yönünü oluşturmaktadır.”¹³⁷ Hasan el-Bennâ bu hususta temel dayanağının ise sahâbîler olduğuna dikkat çekmiştir: “Ne önünden ne de arkasından hiçbir batılın gelmeyeceği, Allah'ın kitabı Kur'ân-ı Kerîm ve Resûlullah'tan (s.a.v.) sahih bir şekilde gelmiş olan sünnet ile ümmetin seleflerinin bıraktığı temiz sirettir. Bunlardan da ancak Allah'ın rızasını, sorumluluklarını yerine getirmesini, insanlığın hidayet ve irşad edilmesini istemektedir.”¹³⁸

¹³⁴ el-Bennâ, *Risâleler*. 49.

¹³⁵ el-Bennâ, *Risâleler*. 56.

¹³⁶ el-Bennâ, *Risâleler*. 57.

¹³⁷ el-Bennâ, *Risâleler*. 175.

¹³⁸ el-Bennâ, *Risâleler*. 175.

2. 4. Sahâbîlerin Vatanlarına Karşı Sevgi Duyan Kimseler Olmaları

Hasan el-Bennâ'ya göre vatanseverlik, toprağını sevmek, ona sevgi ve muhabbet beslemek, gönül vermektir. Ayrıca vatanseverlik düşüncesinin, insanın yaratılışında var olduğunu ve İslâm'ın emrettiği bir durum olduğunu söylemiştir. Bu konuya sahâbeden Bilal-i Habeşi'yi örnek göstermiştir. Nitekim inancı ve dini uğruna her şeyini feda eden Hz. Bilal (r.a.) hicret yurdu Medine'ye doğru yola çıkarken Mekke'ye olan sevgisini incelik akan ve lezzet damlayan şu dizeleriyle dile getirmiştir:

Etrafımda görkemli otlar ve yaseminler olduğu hâlde,

Acaba bir daha Mekke vadisinde bir gece kalabilecek miyim?

Yine bir gün, Mecinne suyuna bir daha varabilecek miyim?

Acaba bir daha Şame ve Tufeyl dağlarını görebilecek miyim?

Sahâbeden olan Bilal-i Habeşi'nin vatanına olan sevgisi şiirlere böyle yansımıştır.¹³⁹

Allah Rasulü (s.a.v.), sahâbîlerden Usayl el-Gıfari'nin, Mekke'yi metheden sözlerini duyunca oraya duyduğu özlem ve sevgiyle gözleri yaşarmış ve şöyle demesine engel olmamıştır: “Ey Usayl! Kalpleri bırak da içlerinde olanları ifade edip rahatlasın.”¹⁴⁰ diyerek Usayl el-Gıfari'den içindeki sevgiyi dışa vurmasını istemiştir. Onun duygularına saygı göstermiştir.

Hasan el-Bennâ'ya göre sahâbîlerin vatanlarını kurtarmaktaki amaçları maddi değil manevidir. Ona göre ilk kuşak Müslümanlar -Allah hepsinden razı olsun- dünyayı hayrete düşüren, tarihin tanıdığı en hızlı, en adil, en yüce ve en faziletli şekilde o yüce fetihlere götüren kişiler olmuşlardır. Onların amaçları dünyalık değil sadece Allah'ın rızasını kazanmak olmuştur.¹⁴¹

Hasan el-Bennâ'ya göre vatanseverlik sadece toprak ve coğrafi sınırlar olarak kabul edilemez. “Lâ ilâhe illallah Muhammed'ün Rasûlullah” diyen her Müslüman'ın yaşadığı toprak parçası İslâm vatanıdır, oraya sahip çıkılmalıdır. Ona göre bütün Müslümanların vatanlarını kurtarmak, her Müslüman'ın boynunda bir emanet ve

¹³⁹ el-Bennâ, *Risâleler*. 59; Muhammed Yûsuf Kandehevî, *Hayâtü's Sahâbe Muhtasarı*, çev. Hanifi Akın (İstanbul: Tahlil, 2022), 1/791.; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, thk. Abdullah Enis et-Tabbâ (Beyrut: Müessesetul Maarif, 1987), 1./19; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mulûk* (Darü't Tûras, 1387).

¹⁴⁰ el-Bennâ, *Risâleler*. 59, 327.

¹⁴¹ el-Bennâ, *Risâleler*. 63.

görevdir. Bu görevi yerine getirmek için kişinin canıyla ve malıyla çalışması gerekmektedir. İnsanlığın, İslâm nuruyla doğru yolu bulması ve İslâm sancağının yeryüzünün her bölgesinde dalgalanması ancak bu şekilde mümkündür. Bu yüzden bir Müslüman, kurtardığı yerlerde ne mal ne şan sahibi olmak ister ne de birileri üzerinden egemen olup bir halkı köleleştirmek ister, sadece orada bulunan Müslümanların dertleriyle dertlenmek ve aynı duyguları yaşamak ister.¹⁴²

Hasan el-Bennâ'ya göre İslâmî gelenekte şu unsurlar vatan olarak nitelendirilmektedir:

- 1- Kişinin, üzerinde yaşadığı toprak parçası onun ilk vatanıdır.
- 2- Bu sınır, diğer İslâm topraklarına kadar uzanmaktadır. Yani İslâm ülkelerinin hepsi Müslüman için bir vatandır.
- 3- Yine ilk Müslümanların, canlarını feda ederek oluşturdukları ve orada, Allah'ın sancağını dalgalandırdıkları ilk İslâm devleti, bir Müslüman için vatandır. Nitekim İslâm topraklarında bıraktıkları izler, sahip oldukları üstünlük ve şerefi göstermesi açısından oldukça önemlidir. Müslüman her fert, İslâm topraklarının İslâm hakimiyetine iade edilmesi için çalışmazsa Allah huzurunda sorumlu olacaktır.
- 4- Daha sonra bu vatanın sınırı öyle bir genişler ki, nihayet tüm alemi kapsayan bir hâl alır. Böylece bütün alem, Müslümanların vatanı olur. Bu hususta şu ayeti verir: "Fitne ortadan kalkıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın!"¹⁴³

2. 5. Sahâbîlerin Her Milleti Eşit Gören Kimseler Olmaları

Yeryüzündeki farklı milletler farklı meziyetlere sahiptirler. Ancak bu, halkların farklı ve üstün yönlerinin başkalarını küçümseme ve onlara saldırma gerekçesi anlamına gelmediğini de ifade etmiştir. Hasan el-Bennâ'ya göre yeryüzünde yaşamış hiçbir milletin farklı özelliklerini ve üstün ahlaki meziyetlerini kavramış ve bu kavrayışı Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sahâbîlerinden daha iyi bilen kimseler olmadığını ifade etmiştir. O, milletlerin farklı özellikleri ve karakteristik ayrıcalıklarının var olduğunu dile getirmiştir. Ona göre farklı milletlerin farklı özelliklere sahip olduklarını en iyi anlayanların sahâbîler olduğunu söylemiştir.

¹⁴² el-Bennâ, *Risâleler*, 63.

¹⁴³ el-Enfâl, 8/39, el-Bennâ, *Risâleler*. 138.

2. 6. Sahâbîlerin Zamanın Şartlarına Göre İlimde Birbirlerinden Farklı Kimseler Olmaları

Hasan el-Bennâ, İslâm hukukunun fer'i konularında ihtilafın kaçınılmaz ve gerekli olduğuna inanmıştır. Çünkü İslâm hukukunun kaynakları; ayetler, hadisler ve Rasûlullah'ın (s.a.v.) uygulamalarıdır. İnsanlığın aklı bu temel kaynakları anlamada birbirinden farklılık arz etmektedir. Bundan dolayı ashap bile kendi arasında ihtilaf etmiştir. Bu ihtilaf günümüze kadar devam ettiği gibi kıyamete kadar da devam edecektir.¹⁴⁴

Hasan el-Bennâ, dini konularda ihtilaflar ve mezhebi görüşler sorulduğunda şu şekilde açıklama yapılmasını istemektedir: “Fer'i konularda ihtilafın doğal ve kaçınılmaz olduğunu söylemektedir. Bazı sebeplerden dolayı ayrıntılarda ve mezhebi görüşlerde birleşme mümkün değildir. Bu sebeplerden biri de ilmi farklılıklardır.”¹⁴⁵ Ona göre insanların ilmi derinlik bakımından birbirinden farklı olduğunu söylemiştir. Kiminin ulaştığı ilmi seviyeye başkası ulaşamaz iken; kimisinin bildiğini başkası da bilemez. Hasan el-Bennâ, bu konuya şu örneği vermiştir: Cafer b. Mansur, görüş bakımından insanları İmam Malik'in “Muvatta” isimli eseri etrafında birleştirmek istemiştir. Müslümanları aynı görüşte birleştirme fikrine karşılık, İmam Malik, Ebû Cafer'e şöyle cevap vermiştir: “Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sahâbîleri değişik bölgelere dağılmış ve hepsinin yanında ilim vardı. Eğer insanları bir görüşte birleşmeye zorlarsan aralarında fitne çıkar” demiştir.¹⁴⁶ Sorun olan şey ihtilaf etmek değil, insanların bir görüşte ısrar etmesidir.

Hasan el-Bennâ, ihtilaflar konusunda insanların kalbi bağlarını kopmayacağına, sevgi ve saygıyı yok etmeyeceğine, hayır ve iyilikte yarışmaya engel olmayacağına, İslâm'ın bizi ve onları en geniş sınırları ve en kapsamlı anlamıyla kuşatacağına inanmıştır. Bu konuya şöyle sorular sorarak dikkatleri çekmiştir: “Sahâbîler de fetvalarda birbirlerine muhalefet ederlerdi. Ancak bu durum onların kalplerini birbirinden ayırdı mı? Aralarında bağ koparıp bilgi ve beraberliklerini bozdu mu? Allah'a yemin olsun ki, hayır!” Hasan el-Bennâ bu konuya şu örneği vermiştir.

¹⁴⁴ el-Bennâ, *Risâleler*. 297.

¹⁴⁵ el-Bennâ, *Risâleler*. 72.

¹⁴⁶ el-Bennâ, *Risâleler*. 72, 297.

Beni Kurayza'daki ikinci namazı olayını¹⁴⁷ hatırla! Peygamberlik dönemine daha yakın olan ve hükümlerin illetlerini daha iyi bilen bu insanlar, bazı konularda ihtilaf etmişlerse basit ve önemsiz ihtilaflar yüzünden neden birbirimizi boğazlayacak duruma gelelim? Allah'ın Kitabı'nı ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetini daha iyi bilen mezhep imamları ihtilaf etmiş, birbirleriyle tartışmışlarsa, bizim de ihtilafa düşmemiz normal değil mi?¹⁴⁸

Hasan el-Bennâ bu konuya şöyle örnek vererek açıklar: “Günde 5 defa okunan ve hakkında açık hadis ve rivayetler bulunan ezan gibi herkesçe bilinen fer'i meselelerde görüş birliği sağlanmamış ve ihtilafa düşülmüşse, akıl ve bilgiye dayalı hassas meselelerde elbette ihtilafa düşülecektir.”¹⁴⁹

Hasan el-Bennâ'ya göre tıpkı İslâm Hukuk Tarihi'nde olduğu gibi zamanın değişmesiyle hükümlerin değişebileceği gerçeğinden hareketle sahâbeden Abdullah b. Ömer'in de farklı durum ve zamanlarda farklı fetvalar vermesinden bahsetmiştir. Abdullah b. Ömer'e niçin farklı fetvalar verdiğini soranlara o şu cevabı verirdi: “Geçen sene verdiğim hüküm o zamanki bilgilerimize ve o zamanki şartlara göre verilmişti. Bu sene verdiğim hüküm ise bugünkü bilgilerime göredir.” Böylece İbn Ömer, aynı konuda zamanın şartlarına göre birden fazla farklı fetva vermiştir.¹⁵⁰

Bir başka örnek ise şöyledir: Rivayete göre, Hz. Ömer, kıtlık yıllarında hırsızın elinin kesilmesi hükmünden vazgeçmiştir. Rivayete göre, bir kişi kıtlık yılında hizmetçilerin hırsızlık yaptığını, Hz. Ömer'e şikâyet edince söz konusu hizmetçileri huzuruna çağıran Hz. Ömer suçlarını itiraf etmelerine rağmen efendilerinin onlara yeteri kadar yemek ve giyim eşyası vermediği gerekçesiyle onları serbest bırakmış ve şöyle diyerek efendilerini sert bir ifadeyle uyarmıştır: “Hizmetçilerin bir kez daha hırsızlık yaparlarsa onların elini değil senin elini keserim.” Hz. Ömer, bu örnekte olduğu gibi, konuyu had cezasını düşüren bir şüphe olarak kabul etmiş, verdiği bu hükümde o günün şartlarını hesaba katmıştır.¹⁵¹

¹⁴⁷ Hadis şöyledir: Abdullah b. Ömer (r.a.)'dan rivayet ettiğine göre: Rasûlullah (s.a.v.) Ahzab Savaşı'ndan döndüğü gün, bize: “Hiçbir kimse Kurayzaoğulları'ndan başka bir yerde öğleyi kılmamasın diye seslendi. (Ordu Kurayzaoğullarına doğru hareket etti.) Bu sırada bazıları namazın vaktinin geçeceğinden endişe ettiler ve namazı Kurayzaoğullarına varmadan önce kıldılar. Diğerleri de: “Resûlullah'ın (s.a.v.) emrettiği yere varana kadar namaz kılamayız. Namazın vaktini geçiresek bile” dediler. Sonunda Hz. Peygamber (s.a.v.), (bu farklı davranışlarından dolayı) iki kısımdan hiçbirine kızmadı. Kocaer, *Sahih-i Müslim Muhtasarı*. “Cihad ve Siyer”, 1770.

¹⁴⁸ el-Bennâ, *Risâleler*. 74.

¹⁴⁹ el-Bennâ, *Risâleler*. 74.

¹⁵⁰ el-Bennâ, *Risâleler*. 362.

¹⁵¹ el-Bennâ, *Risâleler*. 363.

Hasan el-Bennâ'ya göre üzerinde herhangi bir fayda bina edilmeyen konularda ileri geri konuşmak, şer'an yasaklanan hususlardandır. Örneğin, hakkında derinlemesine bir açıklama olmayan konularda detaya inmek suretiyle görüşler ortaya koymak veya ilim sınırlarının henüz ulaşmadığı Kur'an ayetleriyle ilgili görüş belirtmek veya ashabın birbirine karşı üstünlüklerini ve aralarında meydana gelen ihtilaflar konusunda söz söyleme bu tür konulardandır. Onların her birinin Resûlullah'ın (s.a.v.) arkadaşı olmaktan dolayı üstünlükleri ve niyetlere göre ecirleri vardır. Yorumlamalarda bir genişlik vardır. Bu durumda sahâbîlerin yapmış olduğu fetvaların birbirlerinden farklı olması normaldir.¹⁵²

2. 7. Sahâbîlerin İslâm'ı En İyi Açıklayan ve Uygulayan Kimseler Olmaları

Hasan el-Bennâ'ya göre aslolan amaçtır; ameller onun bir parçasıdır. Amaç, İslâm'ın doğru bir şekilde anlaşılıp yaşanılmasını sağlamaktır. Ona göre tüm dünyada İslâmî hükümler uygulanmalıdır. Ancak İslâm ümmetinde bu amaç, kapalı ve belirsiz olarak kalmıştır. Hasan el-Bennâ'yı harekete geçiren şey, amacı doğru ve net bir şekilde ortaya koymaktır. Bu yüzden de konuya dair birçok açıklamalarda bulunmuştur. Bu mesajı Müslüman Kardeşlerin kendisinin ortaya atmadığını, onu kendi kafalarından uydurmadığını ifade etmiştir. Aksine bu mesajın Kur'ân-ı Kerîm'in ayetlerinde ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadisinde açık ve net olarak yer aldığını söylemiştir.¹⁵³

Hasan el-Bennâ, İslâm'ın anlaşılmasında ve İslâm öğretilerinin uygulanmasında en iyi örneğin selef-i salihin olduğunu vurgulamış ve sahâbîlerin her ameline bu mesaja yer verdiğine değinmiştir.¹⁵⁴

Hasan el-Bennâ'ya göre İslâmî öğretilerin kapalı olması bazıları tarafından şu tepkiyle karşılanmıştır: “Bu cemaate ne oluyor ki gerçekleşmesi mümkün olmayan bu düşünceleri yazıyorlar? Bunlara ne oluyor ki hayal ve rüya aleminde yüzüyorlar?” diyebilirler.”¹⁵⁵

Hasan el-Bennâ onlara şöyle cevap vermiştir:

¹⁵² el-Bennâ, *Risâleler*. 608.

¹⁵³ el-Bennâ, *Risâleler*, 89.

¹⁵⁴ el-Bennâ, *Risâleler*. 90.

¹⁵⁵ el-Bennâ, *Risâleler*. 98.

Ey İslâm ve Din Kardeşlerim! İslâmî yaşamda ve milliyetçilikte aşırıya gitmeyin, dengeli olun! Sizin bugün kapalı ve gerçekleşmesini uzak gördüklerinizi, atalarınız açık ve yakın görmüşlerdi. Siz de böyle olmadıkça cihadınız verimli olmayacaktır. İnanın, ilk Müslümanlar (sahâbe nesli) Kur'ân-ı Kerîm'i kendilerine ilk indiği şekilde okuyarak anlamışlardır. Biz de bugün onları örnek alarak kendi içimizdeki bu eksikliği gidermeye çaba harcamalıyız. Size şunu tüm samimiyetimle ifade ederim ki Müslüman Kardeşler bu davanın başarılı olması için yaşar, onun iyiliği için uğraşır, hâkim olması için kendilerini feda ederler. Bu davanın zafere ulaşması kendilerini çok mutlu edecektir.¹⁵⁶

Hasan el-Bennâ'ya göre dava Allah'a bağlılık, görev ve sorumluluktur. Uygulamada ve pratikte ise sahâbîler öncü olmuşlardır. Onları örnek alarak bu eksikliğimizi gidermemiz gerekmektedir.

Hasan el-Bennâ'ya göre Kur'an'a dayanan İslâm nizamı beşerî düzenlerden ve nazari felsefelerden farklılık arz etmektedir. İslâm nizamı ilke ve öğretileri zihinlerde bir teori olarak, kitaplarda yazılan bir fikir olarak, diller ve dudaklarda dolaşan kelimelerden ibaret olarak bırakmamış; bu ilkeleri hayata taşıyarak insanların faydasına sunmuştur. Bu ilkeler, Kur'an nizamının açıkladığı, Rasûlullah'ın (s.a.v.) ve ashabının yaşantılarında gördüğümüz nizam olduğunu ifade etmiştir. İslâm, düzenin ilkelerinin uygulanması için koyduğu farzların başında şunları saymak mümkündür:

- a. Namaz, zekât, tövbe ve istiğfar vb.
- b. Oruç tutmak, iffetli olmak, gösterişten sakındırmak
- c. Zekât, sadaka ve hayır amacıyla infak etmek
- d. Hacca gitmek, seyahat etmek, yolculuk yapmak ve Allah'ın yarattıklarına ibret gözüyle bakmak
- e. Kazanç elde etmek, çalışmak, dilenmeyi yasaklamak
- f. Cihat etmek, savaşmak, savaşçılar hazırlamak ve şehitlerin ailelerini gözetmek
- g. İyiliği emretmek ve nasihatte bulunmak
- h. Kötülükten sakındırmak, kötülüğün kaynağını kurutmak ve kötülük yapanlara engel olmak

¹⁵⁶ el-Bennâ, *Risâleler*. 98.

- i. İlim ve marifet elde etmek, Müslüman kadın ve erkeğin kendi kabiliyetlerine uygun bilim ve sanat dallarıyla uğraşmalarını sağlamak
- j. İnsanlarla iyi ilişkiler kurmak ve üstün ahlak özellikleriyle süslenmek
- k. Beden sağlığına özen göstermek, insanın duyularını korumak
- ı. Yöneten ve yönetilen arasındaki toplumsal güveni sağlamak¹⁵⁷

Ona göre Müslüman, bu görevleri yerine getirmekle yükümlüdür. İslâm'ın gerçekleştirmeyi hedeflediği ve yukarıda sayılan ilkelerin tümünü veya birini daha da sağlam hâle getirecek her türlü faaliyet de bu kapsam içerisinde değerlendirilebilir.

2. 8. Sahâbîlerin Allah'a Bağlı Kimseler Olmaları

Hasan el-Bennâ, Allah ile sahâbe arasındaki manevi bağın güçlü olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, bu ümmetin ilk kuşağı olan selef-i salihin, Allah ile aralarındaki bağı güçlendirmeyi tercih etmişlerdir; bu üstün bağ, namaz ve dualarının esası, amellerinin ölçüsü yapmışlardır.

Bu yüzden onlardan biri, arkadaşına,

“Beni ‘Ey Allah’ın kulu!’ diye çağır.

Çünkü bu, benim en şerefli adımdır” derdi.

Bir başkası, kendisine ‘Baban Temim veya Kays kabilesinden mi?’ diye soran kişiye şöyle cevap veriyordu:

“Benim babam İslâm'dır, benim İslâm'dan başka babam yoktur,

Her ne kadar, Kays veya Temim kabilesine mensup olmakla gurur duyulsa da!”¹⁵⁸

Görüldüğü üzere sahâbe arasında aslolan İslâm ve takvadır.

¹⁵⁷ el-Bennâ, *Risâleler*. 248-249.

¹⁵⁸ el-Bennâ, *Risâleler*. 96.

2. 9. Sahâbîlerin Dünya ve Ahiret İşlerinde Dengeyi Sağlayan Kimseler Olmaları

Hasan el-Bennâ'ya göre sahâbîler, Allah'ın seçmiş olduğu geçmişteki salih kullardır. Ona göre sahâbîler, “Geceleri abid gündüzleri mücahittirler.”¹⁵⁹ Hasan el-Bennâ'ya göre İslâm'ı sadece kendilerini ibadete vermiş ve bütün gayretlerini namaz oruç, zikir, tesbih gibi ibadetleri yerine getirmek olduğunu zannedenler yanılmışlardır. Ona göre İlk Müslümanlar (sahâbe nesli) İslâm'ı bu şekilde tanımamışlar ve ona bu tarzda iman etmemişlerdir. Onun hem akide, hem ibadet, hem vatan, hem millet, hem mana, hem madde, hem kültür, hem de kanun, hem müsamaha, hem de kuvvet, olduğuna inanmışlardır. İslâm'ı, hayatının her sahasına uzanan, ahiret işlerini düzenlediği gibi dünya işlerini de düzenleyen hem ameli hem de ruhi bir sistem olduğuna iman etmişlerdir. Onlara göre İslâm hem din hem devlet hem zikir hem cihattır. Bununla beraber onlar ibadetlerini ihmal etmemişler, Rablerine karşı farzlarını eda etmede kusur göstermemişlerdir. Namazı ihsan derecesinde kılmaya çalışmışlar, Allah'ın kitabını okumuşlardır. Allah'ı onun emrettiği ve koyduğu şekilde, aşırıya kaçmadan zikretmişlerdir. Onlar Rasûlullah'ın (s.a.v.) şu sözünü iyi bilmişlerdir: “Bu din sapasağlamdır. Onunla yumuşaklıkla muamele edin!”¹⁶⁰ Hayvanı yoran kimse ne yol alabilir ne de hayvanın sırtında durabilir.” Hasan el-Bennâ'ya göre bunun yanında onlar ahiretlerine zarar vermeyecek şekilde dünyadan da nasiplerini almışlardır. Onlar dünya ve ahiret işlerinde dengeyi sağlayan kimselerdir. Onlar Allah'ın şu sözünü iyi bilmişlerdir: “De ki: Allah'ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı?”¹⁶¹

Hasan el-Bennâ, sahâbîlerin ibadetteki dünya-ahiret ilişkilerine şöyle bir cümleyle misal verir:

Onlardan birini gece vaktinde mihrabına çekilmiş eliyle sakalından tutmuş kıvrılırken, bir hasta misali inlerken, hüznü biri gibi ağlarken ve şöyle derken görürsün: ‘Ey dünya, beni değil, başkasını kandır.’ Sabah olup da cihat çağrısı yapıldığında onları, atının üzerinde meydanları inleten ve kükreyen aslanlar olarak görürsün.¹⁶²

¹⁵⁹ el-Bennâ, *Risâleler*. 102.

¹⁶⁰ Nâsirüddin el-Elbânî, *Daîfü'l-Câmî es-Sağır vez- Ziyedetuh* (el-Mektebul-İslami, t.s.). 293-294, (No:2022).

¹⁶¹ el-A'râf 7/32, el-Bennâ, *Risâleler*. 181.

¹⁶² el-Bennâ, *Risâleler*. 102.

Hasan el-Bennâ'nın gözünde sahâbîler dünya ahiret ilişkisinde sorumluluklarını ihmal etmeyen kimselerdir. Ona göre bir kimse sahâbeyi örnek alarak namaz, oruç gibi ibadetlerle meşgul olduğunda günlük hayattaki toplumsal görevlerinden geri kalmamalıdır.

Hasan el-Bennâ, sahâbîlerin bu konudaki uyumunu o kadar takdir etmiştir ki hayranlığını şu cümlelerle dile getirmiştir: “Aman Allah'ım! Dünya ve ahiret işleri arasındaki şu ahenk, maneviyatla maddiyat arasındaki şu tenasüp nasıl da gerçekleştirilmiş! İşte bu İslâm'dır. O her şeyin en güzelini içine almıştır.”¹⁶³

Hasan el-Bennâ'ya göre sahâbîler bu dengeyi öyle koruyan liderlerdir ki Müslümanlara da sahâbîleri örnek önderler olarak göstermiştir. Müslümanlara hitaben şu cümleleri aktarır: “Ey Müslümanlar, işte bu liderlikten dolayıdır ki, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra Müslümanlar yeryüzüne dağıldılar. Allah'ın kitabı Kur'an kalplerinde, evleri atlarının sırtlarında, kılıçları ellerinde ve delilleri dillerinde olarak... Bu vaziyette insanları üç şeyden birine çağırdılar: Ya Müslüman olacaklar ya cizye verecekler ya da savaşı kabul edecekler. Kim İslâm'a girerse Müslümanlarla kardeş olur ve Müslümanların lehine olan onun da lehine, aleyhine olan onun da aleyhine olur. Kim cizye verirse Müslümanların zimmetinde ve verdikleri eman üzerinde olur. Müslümanlar onun haklarını korur. Onun verdikleri söze riayet eder ve onun kendi şartlarına bağlı olarak ona vefakâr davranırlar. Kim bundan kaçınırsa Allah zafere kavuşturuncaya kadar Müslümanlar onunla cihat eder. “Allah nurunu tamamlamaktan asla vazgeçmez.”¹⁶⁴

Hasan el-Bennâ, bizden önceki Müslümanlar diye tabir ettiği sahâbîler için şu cümlelere yer vermektedir:

Onlar, saltanat uğruna yapmadılar. Onların şan ve şöhrete karşı zahitçe tavırları herkesçe bilinmektedir. Halifeleri, içlerinden herhangi biri gibiydi. Ona verilen mal ve maaş içlerinden herhangi birine verilen mal kadardı. Halife ancak Allah'ın ona verdiği iman yüceliği, ruhi derinliği ile temayüz ederdi. Onlar mal elde etmek için de cihat etmediler. Açlıklarını gideren bir ekmek ve susuzluklarını gideren bir tas su onlara yetiyordu. Çok oruç tutarlardı. Açlık onlara doymaktan daha sevimli gelirdi. Elbiseleri de avret yerlerini kapatacak kadardı. Kitapları onlara Allah'ın şu sözleriyle sesleniyordu:

¹⁶³ el-Bennâ, *Risâleler*. 102.

¹⁶⁴ et-Tevbe 9/32, el-Bennâ, *Risâleler*. 102-103.

*Kafirler ise (dünyadan) faydalandılar, hayvanların yediği gibi yerler. Onların yeri ateştir.*¹⁶⁵

Sahâbîler, dünya hayatlarında oldukça mütevazî bir hayat yaşamışlardır. Onlar, İslâm'ı yaymak için dünyaya meyletmemişlerdir.

Hasan el-Bennâ, sahâbîlerin dünya malına tamah etmediklerini ifade etmiştir. O, sahâbîlere yol gösteren Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şöyle bir hadis vererek konuyu açmıştır: Dinara kul olanın burnu yerde sürünsün. Dirheme kul olanın burnu yerde sürünsün. Kadife kumaşa (giyim-kuşama) kul olanın burnu yerde sürünsün.¹⁶⁶

Hasan el-Bennâ'ya göre sahâbîler, memleketlerinden mal toplamak, makam elde etmek, saltanat kurmak ve bir yeri işgal edip orada zorbalık yapmak için cihada çıkmadılar. Onlar ancak, Hz. Peygamberlerinin (s.a.v.) onlara emanet olarak bıraktığı ve uğrunda cihat etmelerini emrettiği o hususi risaletin ifası için memleketlerinden çıktılar: “Fitne ortadan kalkıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın! (İnkâra) son verilerse şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını çok iyi görür.”¹⁶⁷

2. 10. Sahâbîlerin İslâm Kardeşliğinden Yararlanan Kimseler Olmaları

Hasan el-Bennâ, sahâbîlerin İslâm kardeşliğinden yararlanan kimseler olduğunu şöyle anlatır: “Allah'ın dinine olan inançları, sevgi ve muhabbet hislerini Allah onlarda ebedi kılmıştır, kardeşlik ve tanışmanın en güzelini onlarda ortaya çıkartmıştır. Onlar sanki tek bir adam, tek bir kalp ve tek bir el olmuşlardır.”¹⁶⁸ Hasan el-Bennâ, Kur'an'dan misal vererek sahâbîlerin İslâm kardeşliğinin durumunu şöyle ifade etmiştir: “Ve (Allah), onların kalplerini birleştirmişti. Sen yeryüzünde bulunan her şeyi verseydin, yine onların gönüllerini birleştiremezdin, fakat Allah onların aralarını bulup kaynaştırdı.”¹⁶⁹ diyerek sahâbedeki kardeşlik duygusu, İslâm'a dayanarak meydana geldiğini söylemiştir.¹⁷⁰

Hasan el-Bennâ bu konuyu ayetlerden yararlanarak daha da genişletmiştir. Allah, Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyurmuştur: “Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a)

¹⁶⁵ Muhammed 47/12, el-Bennâ, *Risâleler*. 103.

¹⁶⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh* (Kahire: el-Matbaatu's-Selefiyye, ts.), “Rikak” 10 (No: 6435), “Cihad” (No:2886).

¹⁶⁷ el-Enfâl 8/39, el-Bennâ, *Risâleler*. 104.

¹⁶⁸ el-Bennâ, *Risâleler*. 113.

¹⁶⁹ el-Enfâl 8/63.

¹⁷⁰ el-Bennâ, *Risâleler*. 113.

sımsıkı yapışın, parçalanmayın, Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de o gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz.”¹⁷¹ Yine konuyla alakalı olarak Allah şöyle buyurmuştur: “Müminler ancak kardeşler.”¹⁷² Hasan el-Bennâ, İslâm kardeşliğini Hz. Peygamberin (s.a.v.) hadisine yer vererek konuyu açıklamıştır: Ey Allah'ın kulları! Kardeş olun! ¹⁷³

Hasan el-Bennâ, Mekke'den Medine'ye, inandığı din uğruna evlerini, memleketlerini ve ailesini terk edip hicret eden muhacirlerden ve sevgiyle onların gelişini sabırsızlıkla bekleyen İslâm'ı benimsemiş Medineli Müslümanlardan da bahsetmektedir. Bu iki grup arasında daha önce ne bir tanışma ne de bir ünsiyetin olduğunu söylemiştir. Ona göre Medine'de bulunan insanları muhacirlere bağlayan ne bir akrabalık ne de bir yakınlık vardır onları böyle bir duruma sevk eden şey ne bir gaye ne de bir menfaattir. Hasan el-Bennâ'ya göre Medinelileri muhacirlere yakınlığa taşıyan şey, ancak İslâm'ın ta kendisidir. Bu da Medinelileri kendilerine misafir olarak gelen muhaciri kendilerinden biriymiş gibi kabul etmesine vesile olmuştur.¹⁷⁴

Öyle ki Mescid-i Nebeviye gelen bir muhacirin etrafını Evs ve Hazreç kabilelerinin güzel insanları doldurmuştur. Herkes muhaciri evine davet edip kendisine ait olan eşyaları onlara vermekte istekte bulunmuştur. Medineliler, muhacire canını, malını ve ailesini feda etmek için can atmışlardır. Mallarını paylaşma noktasında o kadar istekliydiler ki bazen böyle durumda işleri kura çekmeye kalmıştır. Bu hususta şöyle rivayet vardır: “Hiçbir muhacir yoktur ki, bir ensara, kurayla misafir olmamış olsun.”¹⁷⁵

Hasan el-Bennâ, Kur'ân-ı Kerîm'de ensarın bu faziletiyle ilgili şu ayete işaret etmiştir:

¹⁷¹ Âl-i İmrân 3/103.

¹⁷² el-Hucurât, 49/10.

¹⁷³ Bu ifadenin yer aldığı hadis şu şekildedir: “Ebû Hüreyre (r.a.)’dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Birbirinizle hasetleşmeyiniz. Almayacağınız bir malın fiyatını müşteri kızdırtmak için artırmayınız. Birbirinize kin ve nefret beslemeyiniz. Birbirinize danlıp yüz çevirmeyiniz. Birinizin satışı üzerine başka biriniz satış yapmasın. Ey Allah'ın kulları, böylelikle kardeş olunuz. Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Ona zulüm ve haksızlık yapmaz, yardımını kesmez ve onu hakir görmez. –Peygamberimiz üç defa göğsüne işaret ederek buyurdular ki– Takvâ buradadır. Müslüman kardeşini hor ve hakir görmesi, bir kimseye şer olarak yeter. Her Müslümanın kanı, malı ve ırzı, başka Müslümana haramdır.” Kocaer, *Sahih-i Müslim Muhtasarı*, "Kitâbu'l-Birr ve's-Sıla", 2564.

¹⁷⁴ el-Bennâ, *Risâleler*.114.

¹⁷⁵ el-Bennâ, *Risâleler*. s.114; bk. Mehmet Akbaş, "Muhâcirûn-Ensâr Kardeşliğinin Serüveni" *İstem*, 15 (2010), 61-77.

“Daha önceden Medine’yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden daha içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”¹⁷⁶

Hasan el-Bennâ’ya göre İslâm’ın ilk evlatları böyle hareket etmişlerdir. Kalplerinde iman kardeşliği yerleşmiş olan ilk nesil böyle yaşamıştır. Muhacir ve ensar arasında hiçbir fark yoktur. Mekkeli ya da Yemenli arasında da fark yoktur.¹⁷⁷

2. 11. Sahâbîlerin Devlet Yönetimine Hâkim Kimseler Olmaları

Hasan el-Bennâ’ya göre Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ashabı, yönetim sistemini iyi bilen kimselerdir. Hakkın hâkim olabilmesi için gayret etmişlerdir. Ümmetin siyasi yükünü omuzlamışlar ve tıpkı kendilerinin de ifade ettiği gibi, “Geceleri zahit, gündüzleri mücahit” olarak yaşamışlardır. Hatta, müminlerin annesi Hz. Aişe (r.a.), insanlara siyasetin inceliklerinden bahsetmiştir. Yöneticilerin sorumlulukları hakkında çok güzel ve etkileyici sözler söylemiştir.¹⁷⁸

Hasan el-Bennâ’ya göre bir milletin gelişmesi ve kalkınması başlangıçta kimilerince imkânsız olarak kabul edilmiştir. Fakat tarih bize imkânsız şekilde başlayan gelişme ve kalkınma hareketlerinin sabır, sebat ve hikmet gibi davranışlarla büyük başarılar elde edilerek zirveye ulaşacağını haber vermektedir. Ona göre İslâm dininin yayılması kupkuru bir çölden oluşan Arap Yarımadası’ndan başlamıştır. Ona göre İslam dininin yayılmasında sahâbîlerin iktidar sahibi olmaları yer almaktadır. Hasan el-Bennâ’ya göre Arap Yarımadası’ndan dünyanın birçok ülkesine hükmedecek bir nur ve irfan çıkmıştır. Bu duruma sahâbeden örnek vermiştir. Hasan el-Bennâ’ya göre, Hz. Ebû Bekir’in (r.a.), oldukça hilm sahibi bir kimse olmasına rağmen; isyan edenlere karşı ne yapacağını bilemediği bir durumda iken, bir günde on bir ordu hazırlayıp devlete karşı gelenleri disiplin altına aldığından, sapıtanları ıslah ettiğinden, İslâm’dan çıkanların üzerine gittiğinden ve Allah’ın hakkı olan zekâtı, vermeyenlerden aldığını ifade etmiştir. Böylece sahâbenin İslâm’ı kalkındırdığından ve İslâm devlet yönetimine hâkim kimseler olduklarından bahsetmiştir.

¹⁷⁶ el-Haşr 59/9; el-Bennâ, *Risâleler*. 114.

¹⁷⁷ el-Bennâ, *Risâleler*. 114.

¹⁷⁸ el-Bennâ, *Risâleler*. 493.

Hasan el-Bennâ, iktidarla ilgili şu cümleleri aktarır: “İslâm anlayışı, irşad ve davete önem verdiği kadar uygulama ve pratiğe de önem vermektedir. Üçüncü Halife Hz. Osman b. Affan (r.a.), ‘Allah, Kur’an vasıtasıyla ıslah etmediği kişiyi güç ve iktidar vasıtasıyla ıslah eder’ buyurmuştur. Yine Peygamberimiz (s.a.v.) iktidarı İslâm’ın dayanaklarından biri olarak kabul etmiştir. Yönetim, inanç ve usul kitaplarımızda fer’i bir mesele olarak değil, usul olarak karşımıza çıkmaktadır. İslâm hem yönetim ve uygulama hem yasama ve öğreti hem kanun ve hem de yargıdır. Bütün bu özelliklerin birbirinden ayrılması söz konusu değildir.”¹⁷⁹

Hasan el-Bennâ’ya göre İslâm dini, yönetimi; insanlar için ortaya koymuş olduğu toplumsal düzenin temel prensiplerinden biri olarak kabul etmektedir. İslam dini, Müslüman toplumu öndersiz bırakmamaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), sahâbîlerinden birisine şöyle demiştir: “Bir beldeye vardığınızda şayet oranın bir yöneticisi yoksa derhal oradan uzaklaşın.”¹⁸⁰ Bir başka hadiste ise bazı sahâbîlerine şöyle dediği rivayet edilmektedir: “Üç kişi olduğunuzda, içinizden birini emir tayin edin.”¹⁸¹ demiştir.¹⁸²

2. 12. Sahâbîlerin Yönetimde Titiz Davranan Kimseler Olmaları

Hasan el-Bennâ’ya göre, Allah bu ümmetin yönetimi konusunda bizleri vekil kılmıştır. Bu ümmetin yararını, bugününü ve yarını bizlere emanet vermiştir. Bizler de ümmetin işleriyle ilgili Allah’ın huzurunda hesap vereceğiz. Her ne kadar bugünkü nesil yetişmiş bir tarzda karşımızda durmaktaysa bile gelecek nesil bizim eserimiz olacaktır.

Hasan el-Bennâ insanın koca bir ümmetin yönetiminden sorumlu olmasını kendi adına büyük bir emanet ve yüce bir görev olduğundan bahsetmektedir. Hz. Peygamber’den (s.a.v.) bir hadis aktararak örnek vermiştir: “Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: ‘Hepiniz çobansınız ve her biriniz kendi sürünüzden sorumlusunuz.’”¹⁸³ Yine sahâbîlere değinerek, Hz. Ömer b. Hattab’ın bu konuda şu

¹⁷⁹ el-Bennâ, *Risâleler*. 319.

¹⁸⁰ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir ‘Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002). 8/281 (No. 16650).

¹⁸¹ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, çev. Necaati Yeniçel, Hüseyin Kayapınar, Necat Akdeniz (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1990). 10/114 (No:2607).

¹⁸² el-Bennâ, *Risâleler*. 380.

¹⁸³ Kocaer, *Sahih-i Müslim Muhtasarı*, “Yönetim ve Yöneticilik”, 1829. Bk. el-Bennâ, *Risâleler*. 129.

sözlerini rivayet etmiştir: “İrak'ta yolda yürüyen bir katır tökezlese katırın yürüdüğü yolu neden düzeltmedin” diye Allah'ın huzurunda Ömer'den hesap sorulacaktır. Başka bir sözünde ise, “Tek dileğim bu işten (hilâfetten) alınımın akıyla kurtulayım. Ne lehine ne de aleyhine hiçbir şeyi elde etmek istemiyorum” demiştir.¹⁸⁴ Görüldüğü üzere sahâbîler yüklendikleri her konuda titizliklerini göstermişlerdir.

Hasan el-Bennâ'ya göre yöneticinin sorumluluğu hem Allah'a hem de insanlara karşıdır. O, insanlara karşı ücretle çalışan bir elemandır. Sahâbeden Hz. Ebû Bekir (r.a.) hilâfet görevini üstlendiğinde minbere çıkarak şu açıklamayı yapmıştır: “Ey insanlar, şimdiye kadar ailem için çalışıp çabalıyordum, nafakalarını temin ediyordum. Şu andan itibaren sizin için çalışacağım. Bu sebeple bana devlet hazinesinden bir maaş belirleyin” demiştir. Bu sözyle Hz. Ebû Bekir (r.a.) idareciyle halk arasındaki sosyal sözleşmeyi en açık ve en güzel şekilde ifade etmiştir. Hatta bu sözleşmenin temel ilkesini ortaya koymuştur. Zira bu sözleşme, toplumun maslahatının korunmasına özen gösterme hususunda toplumla idareci arasında yapılan bir anlaşmadan başka bir şey değildi. Eğer idareci görevini güzelce yaparsa mükafatını, kötü yaparsa cezasını görecektir.¹⁸⁵

Hasan el-Bennâ'ya göre yönetimde ümmetin birliği elzemdir. Ona göre İslâm ümmeti bir bütündür. Çünkü İslâm'ın tüm kalpleri etrafında birleştirdiği kardeşlik ilkesi, ancak kendisiyle tamamlandığı ve ancak kendisinin varlığıyla imanın gerçekleştiği esaslardan biridir. Fakat bu ilke, fikir özgürlüğünü engellemediği gibi küçüğün büyüğe, büyüğün küçüğe öğüt vermesine engel olmaz. Bu bakış açısı, İslâm'ın nezdinde iyiliği emredip kötülükten sakındırmak şeklinde de ifade edilmektedir. Rasûlullah (s.a.v.), “Din, nasihattir (samimi olmaktır)” buyurmuş, sahâbîler ise “Kime karşı ey Allah'ın elçisi?” diye sorunca da “Allah'a, peygamberine, kitabına, Müslüman idarecilere ve halka karşı”¹⁸⁶ buyurmuştur.¹⁸⁷

Hasan el-Bennâ'ya göre yönetimde, yönetenlerle yönetilenler arasında sıkı bir ilişki vardır ki bu da ümmetin iradesine saygıdır. Ona göre İslâm ümmetinin görevlerinden birisi de idareciyi en iyi şekilde kontrol edip hayırlı gördüğü şeyi ona göstermesidir. İdareciye düşen de onlarla görüş alışverişi yapması yani istişare edip iradelerine saygı duyması ve sundukları görüşler arasında iyi olanları dikkate

¹⁸⁴ el-Bennâ, *Risâleler*. 129.

¹⁸⁵ el-Bennâ, *Risâleler*. 382.

¹⁸⁶ Kocaer, *Sahih-i Müslim Muhtasarı*, “İman”, 55.

¹⁸⁷ el-Bennâ, *Risâleler*. 383.

almasıdır. Allah da Kur’ân-ı Kerîm’de bu konuyla alakalı idarecilere şu ayeti emretmiştir: “İşlerinde onlara danış.” Başka bir ayette ise Allah müminleri istişare konusunda övmüştür: “Onların işleri aralarında danışma iledir.”¹⁸⁸

Resûlullah’ın (s.a.v.) ve ondan sonra gelen Raşit halifelerin uygulamaları da istişare prensibini ortaya koymuştur: Onlar bir durumla karşılaştıklarında Müslümanların önde gelenlerini toplar, onlarla istişare eder, doğru buldukları görüşe tabi olurlardı. Üstelik istişareyi daima över ve insanları buna teşvik ederlerdi. Hz. Ebû Bekir (r.a.) şöyle derdi: “Eğer beni hak yolda görürseniz destekleyin. Yok, eğer batıl üzere görürseniz ya bana engel olun ya da beni düzeltip doğruya iletin. Ömer b. Hattab da (r.a.) şöyle derdi: “Bende bir hata gören derhal o hatamı düzeltsin.”¹⁸⁹

Hasan el-Bennâ, genel anlamda İslâmî yönetim sistemini, yöneticinin sorumluluğu, ümmetin birliği ve ümmetin iradesine saygı olarak tanımlamıştır. Bu sistemin Resûlullah’tan (s.a.v.) sonra en mükemmel şekilde Raşit Halifeler devrinde yaşandığını ifade etmiştir. Bu konuda şunları söyler: “Onlar, vatandaşlarından sorumlu olan tüm yöneticiler gibi, kendilerine tabi olan halkın sorumluluğunu en derin şekilde hisseden kimselerdir.” Bu sorumluluk duygusu, onların hem sözlerinde hem de eylemlerinde açıkça belirtilmiştir. Bunu daha iyi kavramak için sahâbeden Ömer b. Hattab’ın (r.a.), hilâfete geçtiği zaman söylemiş olduğu sözü okumak yeterlidir. O, yaşadığı hayatı söylediği şu sözlerle eşleştirmiştir:

Ey insanlar, size yönetici seçildim. Eğer sizin için en hayırlısı olacağımı, sizi güzelce idare edeceğimi ve işleriniz hususunda bana düşen sorumluluğu en iyi şekilde yerine getirebileceğimi ümit etmeseydim size yönetici olmayı kabul etmezdim! Ömer’e hakkınızı alırken nasıl aldığının, verirken nereye verdiğinin, sizinle yürürken nasıl yürüdüğünün sorulacağı hesap gününde, kurtuluşa erenlerden olmak için gayret etmesi ve bu görevi hakkıyla ifa edemeyeceğinden korkması kendisine yeter! Rabbim yardım edendir!” Yine Hz. Ömer (r.a.) Allah’ın yardımı, rahmeti ve desteği olmaksızın kendisinin hiçbir kuvveti ve gücü olmadığına inanmaktadır: Fırat kenarında bir deve bile kaybolacak olsa, korkarım ki, Hattab ailesi bundan (Allah katında) hesaba çekilir.¹⁹⁰

Hz. Ömer (r.a.), İslâm’ın yöneticiye yüklediği sorumluluğun ne kadar ehemmiyetli olduğunu ifade etmiştir. Bu yüzden kendisi bu görevi üstlenirken çok titiz davranmıştır.

¹⁸⁸ Âl-i İmrân, 3/159, eş-Şûrâ 42/38, el-Bennâ, *Risâleler*. 384.

¹⁸⁹ el-Bennâ, *Risâleler*. 384; el-Bennâ, *İslam ve Siyaset*, 67.

¹⁹⁰ Muhammed b. Sa’d b. Menî el-Hâşimî el-Basrî, *Kitâbü’t-Tabakâtı’l-Kebîr*, çev. ed. Adnan Demircan, Musa Kazım Yılmaz (İstanbul: Siyer Yayınları). 1/ 172.; *Risâleler*, 387.

Hasan el-Bennâ bu konuda şunları aktarır: İslâm ümmeti ilk devirde İslâm'ın hedeflerine sımsıkı sarılan, onun getirdiği esasların üstünlüğüne inanan ve Resûlullah'ın (s.a.v.) emirlerine ve ümmetin birliği hususundaki çağrısına riayet eden birlik hâlinde bir topluluktur. O dönemde Müslümanların idaresine hürmet gösterilir ve değer verilirdi. Örneğin Hz. Ebû Bekir (r.a.), özellikle de hakkında dinin kesin bir hükmü bulunmayan konularda istişare etmeden hüküm vermezdi. Yine aynı şekilde Hz. Ömer (r.a.) kendisinden sonraki halifenin seçimini, Rasûlullah'ın (s.a.v.) kendilerinden razı olarak vefat ettiği altı kişiden oluşan şuraya bırakmıştı.¹⁹¹

2. 13. Sahâbîlerin Yönetimde İslâm Hukuk Sistemini Kullanan Kimseler Olmaları

Hasan el-Bennâ'ya göre Müslüman bir toplumun oluşması gerekmektedir. Bu yüzden İslâmî kuralların her eve girmesi kaçınılmazdır. Ona göre İslâm'ın sesi her yere yayılmalı, İslâm düşüncesi bütün köy, kasaba ve şehirlerde olmalıdır.

Ona göre, “Halkı camilere çekecek ve bu sayede insanları İslâm'ın hidayetine taşıyacak olan İslâmî bir hükümet gereklidir. Bu da tıpkı Rasûlullah (s.a.v.)'ın sahâbîleri Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) ve Hz. Ömer'in (r.a.) daha önceden ortaya koyduğu İslâmî bir sistemdir. Bu konuda İslâm'a odaklanmayan ve ona dayanmayan herhangi bir hukuk sistemi kabul edilmemelidir. Bu yüzden siyasi partilerin, kafirlerin ve İslâm düşmanlarının “uygulayalım” diye bizleri zorladıkları taklitçiliği kabul etmemeliyiz. Bütün yönleriyle İslâm hukuk sisteminin ihyası kaçınılmazdır ve bu sisteme dayanan İslâmî bir hükümet oluşturulmalıdır.”¹⁹² demiştir.

Ona göre, İslâm'ın uluslararası hukuk anlayışı, tarihin şahit olduğu en yüce ve en şerefli uluslararası hukuk anlayışına sahiptir. Örneğin İtalya, bir zamanlar Habeşistan'a hiçbir uyarı yapmaksızın veya savaş açtığını ilan etmeksizin saldırmış ve ülkeyi işgal etmiştir. Aynı şekilde savaş ilan etmeden Japonya da Çin'e saldırmıştı. Oysaki ne Hz. Peygamber (s.a.v.) ne de ashabı, önce hakka davet etmeden, uyarıda bulunmadan veya aralarında anlaşmayı feshettiğini bildirmeden hiçbir kavme saldırmamış, savaş açmamıştır.¹⁹³

¹⁹¹ el-Bennâ, *Risâleler*. 388.

¹⁹² el-Bennâ, *Risâleler*. 178.

¹⁹³ el-Bennâ, *Risâleler*. 498; el-Bennâ, *İslam ve Siyaset*, 63.

2. 14. Sahâbîlerin Dünyada ve Ahirette Hayırlı Kimseler Olmaları

Hasan el-Bennâ'ya göre bir kimse Hanif din olan İslâm'ın yoluna girer, bunun dışındaki bütün düşüncelerden uzaklaşır, dünya ve ahirette hayır getirecek olan akideleri büyük gayret sarf ederse, Allah dilerse o kimseyi daha önce ilk asırdaki selefleri gibi hayır getiren kimseler arasına koyacaktır.¹⁹⁴

2. 15. Sahâbîlerin Güçlü Bir İnanç ve İmana Sahip ve Kardeşliğe Önem Veren Kimseler Olmaları

Hasan el-Bennâ'ya göre İslâmî öğretilerin tüm dünyaya hâkim olması şarttır. Bunun için birtakım hazırlıklar gerekmektedir. İman ise hazırlığın ilkidir. Hasan el-Bennâ'ya göre yapılacak hazırlıklar, bizden öncekilerin yaptığı hazırlıklar ile aynı şartları taşımaktadır. Ona göre bizim vasıtalarımız her ne kadar sayıları az ve kaynakları yetersiz de olsa önderimiz ve örneğimiz olan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ve ashabının büyük bir gayretle tüm dünyaya karşı verdikleri mücadelede kullandıkları vasıtalarlardır. Tüm dünyaya karşı girişeceğimiz bu yeni mücadelede taşıyacağımız vasıtalar onların taşımış olduğu vasıtaların aynısıdır.¹⁹⁵

Hasan el-Bennâ'ya göre "İman" ilk hazırlık devresi olmalıdır. O bu konuda imanın ne kadar önemli olduğunu dile getirmektedir: "Evet... Birinci vasıtamız "İman"dır. Yeniden bütün dünyaya karşı cihat etmek için yükleneceğimiz vasıta "Hakiki iman" ve "Allah'ın yardımına güvenme" olacaktır. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) beraber cihat eden o sahâbîler Allah'a, Allah'ın yardım ve desteğine kalpten iman etmişlerdi." Onların bu durumu Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle ifade edilir: "Allah, size yardım ederse artık size üstün gelecek hiç kimse yoktur." ayetiyle vurgulanmıştır.¹⁹⁶

Hasan el-Bennâ sahâbîlerin güçlü inançları ve imanları hakkında ayetlerle destekleyici şu açıklamaları yapmıştır:

"Sahâbe-i kiram, komutanları Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ve onun doğruluğuna ve önderliğine iman eden kimselerdir: "Andolsun ki, Resûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir."¹⁹⁷

¹⁹⁴ el-Bennâ, *Risâleler*. 185.

¹⁹⁵ el-Bennâ, *Risâleler*. 201.

¹⁹⁶ Âl-i İmrân 3/160, el-Bennâ, *Risâleler*. 201.

¹⁹⁷ el-Ahzâb 33/21, el-Bennâ, *Risâleler*. 202.

“Sahâbe-i kiram, İslâm metoduna, İslâm’ın üstünlüğüne ve faydalı olduğuna iman eden kimselerdir: “Gerçekten size Allah’tan bir nur apaçık bir kitap geldi. Rızasını arayanı Allah onunla kurtuluş yollarına götürür ve onları iradesiyle karanlıktan aydınlığa çıkarır, dosdoğru bir yola iletir.”¹⁹⁸

“Sahâbe-i kiram, kardeşliğe, kardeş hukukuna ve kardeşliğin kutsiyetine iman eden kimselerdir. “Hiç şüphesiz müminler ancak kardeşler.”¹⁹⁹

“Sahâbe-i kiram, Allah’ın mükafatına, mükafatının üstünlüğüne, büyüklüğüne ve güzelliğine iman eden kimselerdir: “İşte onların Allah yolunda bir susuzluğa, bir yorgunluğa ve bir açlığa duçar olmaları, kâfirleri öfkeliendirecek bir yere ayak basmaları ve düşmana karşı bir başarı kazanmaları, ancak karşılığında kendilerine salih bir amel yazılması içindir. Çünkü Allah iyilik yapanların mükafatını zayi etmez.”²⁰⁰

Hasan el-Bennâ’ya göre bu güçlü inanç ve iman şunları ifade eder:

Kendilerinin Allah tarafından, insanlığın kurtuluşu için seçildiklerini, böylece fazilete eriştiklerini idrak eden ve insanlar arasında çıkarılmış en hayırlı ümmet olan sahâbe nesline olan güvenimizdir. Şüphesiz ki, onlar imana çağırın davetçinin (Hz. Muhammed’in (s.a.v.) çağrısına işiterek iman ettiler. Bizim de tek dileğimiz, Allah’ın, onlara bu imanı sevdirdiği gibi bizlere de sevdirmesi ve onların kalbini imanla süslediği gibi bizim de kalbimizi imanla süslemesidir. Böylece ilk hazırlığımız olan iman konusu açıklanmış olmaktadır.²⁰¹

Hasan el-Bennâ, güçlü bir inanç ve iman için her davanın arkasında onu başarıya ulaştıracak mutlaka bir düşünce yapısının var olduğunu ve o davayı harekete geçiren bir ruhun olduğundan bahsetmektedir. Başarıyı bir adım daha ileriye taşıyacak gizli bir güç vardır. Müslümanların İslâm davasındaki gizli güçleri iman, şeref ve ümittir. Müslümanlar bu güçlü inanca sahip genç nesiller yetiştirmelidirler. Ona göre amaç, imanlı gençleri uyanık, canlı bir ruha sahip, heyecan dolu yetiştirmektir. Peki bunun sınır ve boyutları nasıl olmalıdır? Sorusuna Hasan el-Bennâ, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sahâbîlerine yerleştirdiği inancı örnek alarak şöyle cevap vermektedir:

Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sahâbîlerin yüreklerine koyduğu ilahi güneşin alevi nasıl bir alevdir ki, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarmıştır, ruhun pınarlarından aldığı

¹⁹⁸ el-Mâide, 5/15-16; el-Bennâ, *Risâleler*. 202.

¹⁹⁹ el-Hucurât, 49/10; el-Bennâ, *Risâleler*. 202.

²⁰⁰ et-Tevbe, 9/120; el-Bennâ, *Risâleler*. 202.

²⁰¹ el-Bennâ, *Risâleler*. 202.

ve onların ruhlarının canlanması için serptiği su nasıl bir sudur ki ondan çiçekler bitip büyümüş, vicdanlar ve hisler filiz vermiş, duygular ve kalpler harekete geçmiştir. Bizler de bu şekilde o duyguyu besleyip ruhun uyanışını benliklerimize yerleştirmeliyiz.²⁰²

Hasan el-Bennâ'ya göre İslâm'a davet esnasında ilk olarak muhatapların ruhlarına hitap edilmesi gerekmektedir. Bunun metodu ise birkaç kelimeden oluşmaktadır: İman, amel, sevgi ve kardeşlik bunlardan birkaçıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) İslâm davetini ashabın gönüllerine yerleştirirken, onları iman ve amelle çağırmak ve sonra da kalplerini sevgi ve kardeşlikle birleştirmek şeklinde bir yöntem izlemiştir. Böylece iman gücü vahdet gücüyle birleşmiş ve onları bütünleşmeye doğru götürmüştür. Ona göre sahâbîler de bu yöntemi uygulamışlardır. Böylelikle onların, yani sahâbîlerin İslâm'ı anlatma davaları bütün dünyaya karşı koyacak bir güç hâline gelmiştir. Onlar yani sahâbîler, fikirlerini ilan ediyorlar, davalarını ortaya koyuyorlar ve insanları bu davaya çağırıyorlardı. İnsanlar da iman ediyorlar bu davanın muvaffak olması için çalışıyorlardı. Bu sayede zaman içinde sayıları artıyordu ve böylece dava yayılıyordu, genişliyordu ve gayesine ulaşıyordu. Bu yöntem Allah'ın değişmez kanunudur, ki Allah kanununda hiçbir değişiklik bulamazsın.²⁰³

Ona göre, Hz. Peygamber (s.a.v.), ashabının kalbine şu üç temel duyguyu yerleştirmiştir. Bu duygular onların ruhlarının aydınlanmasına vesile olmuş ve bunları da ayetle destekleyerek açıklamıştır:

- 1- Onların kalplerine; kendilerine tebliğ ettiği şeylerin hak, bunun dışındakilerin batıl olduğunu, onun risaletinin en hayırlı risalet, insanlar için ortaya koyduğu sistemin en faziletli sistem olduğunu ve getirmiş olduğu şeriatın, insanlığın mutluluğunu gerçekleştirecek en mükemmel şeriat olduğu inancını yerleştirmiştir. Bu şuuru onların kalplerine yerleştirmek için onlara şu ayeti okumuştur: “Sen, sana vahyedilene sımsıkı sarıl. Şüphesiz sen, dosdoğru yoldasın. Dosdoğru Kur'an, sana ve kavmine bir öğüttür. İleride ondan sorumlu tutulacaksınız.”²⁰⁴ Ona göre sahâbîler, Kur'an'ın öğretilerine gönülden bağlı kimselerdir.²⁰⁵
- 2- Sahâbîler, başkaları karanlıkta olduğu hâlde onlar hak yol üzere olmuşlardır. Risalet nuruna sahip çıkmışlar ve yeryüzünün imarı için gerekli imkanları ellerinde bulundurmışlardır. Böylece insanlara şefkatle davranmaları, onları irşad edip

²⁰² el-Bennâ, *Risâleler*. 227.

²⁰³ el-Bennâ, *Risâleler*. 241-242.

²⁰⁴ ez-Zuhruf 43/43-44.

²⁰⁵ el-Bennâ, *Risâleler*. 227.

hayra sevk etmeleri ve hakka ulaştırmaları için insanlar karşısında, öğretmenin öğrencisine karşı göstermesi gereken tavrı göstermeleri gerektiği duygusunu onların kalplerine yerleştirmiştir. Bu şuuru onların kalplerine yerleştiren ayet şudur: “Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder; kötülüklerden sakındırır ve Allah'a inanırsınız. Ehl-i Kitap da inansaydı, elbet bu kendileri için çok iyi olurdu. (Gerçi) içlerinde iman edenler var; (fakat) çoğu yoldan çıkmış kimselerdir.”²⁰⁶

- 3- Allah Resulü (s.a.v.), aynı şekilde onların kalplerine, insanlar kendilerini yalnız bıraksa da, bu hak davaya inandıklarını söylemiştir ve ona bağlılıkla şereflendikleri takdirde Allah'ın onlarla beraber olacağını, onları gözeteceğini, onları doğru yola ileteceğini ve onları destekleyeceğini ilham etmiştir. Onlar, yeryüzünün orduları yardımlarına koşmasa bile göğün askerleri sayesinde, Allah'ın kendilerine yardım göndereceğine inanmışlardır. Onlar bu şuuru Allah'ın apaçık ayetlerinde okumuşlardır. Şu ayet örnek gösterilmiştir: “Musa kavmine dedi ki: Allah'tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz ki, yeryüzü Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona varis kılar. Sonuç takva sahiplerinindir.”²⁰⁷

Hasan el-Bennâ'ya göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah'ın izniyle ashabının benliğine şu üç esası yerleştirmiştir:

- 1- Kendilerine gönderilen dinin üstünlüğüne inanmalarını,
- 2- Bu dine girmekle ne kadar şerefli hâle geldiklerini,
- 3- Allah'ın kendilerine mutlaka zafer ihsan edeceğine inanmalarını istemiştir.²⁰⁸

Hasan el-Bennâ'ya göre Hz. Peygamber (s.a.v.), daha sonra onların bu dünya hayatındaki hedeflerini belirlemiştir. Bundan sonra onlar risâleti taşıyarak hep ileriye doğru atılmışlardır. Böylece dünya, onlara boyun eğmiş ve onlar bu sayede üstün faziletlerle sahip bir ahlak medeniyetini oluşturmuşlardır. Onlar, yönlerini dünyadaki donuk materyalist kötülükler yerine ebedi ve Rabbani güzelliklere çevirmişlerdir.²⁰⁹

²⁰⁶ Âl-i İmrân 3/110; el-Bennâ, *Risâleler*. 228.

²⁰⁷ el-A'râf 7/128; el-Bennâ, *Risâleler*. 229.

²⁰⁸ el-Bennâ, *Risâleler*. 230.

²⁰⁹ el-Bennâ, *Risâleler*. 231.

2. 16. Sahâbîlerin Cihadı Önemseyen Kimseler Olmaları

Hasan el-Bennâ, sahâbîlerin Allah yolunda ölümü arzu eden kimseler olduğundan bahsetmektedir. Ona göre, Kur'an'da bu konuyla ilgili pek çok ayet vardır. Ona göre bu ümmetin peygamberi, onun ashabı ve öncekiler, bu konuyu insanlara güzelce öğretmişlerdir. Onlar daha önceden kendileri için belirlenmiş olan bir kaderin değişmeyeceğini ve kendilerine yazılmış olan büyük bir sevaptan da mahrum olmayacaklarını biliyorlardı. Allah tarafından kendilerine takdir edilenleri yaşamadan, ölmeyeceklerini biliyorlar. Böylece bu hakikati bu şekilde güzelce idrak etmişlerdi.”²¹⁰

Hasan el-Bennâ bu konuyu bir hadis-i şerif ile örnek vererek açıklamıştır:

“Şayet ümmete zor olmayacağını bilseydim, Allah yolunda çıkan hiçbir seriyyeden geri kalmazdım. İsterdim ki Allah yolunda çarpışayım, öleyim, sonra dirileyim tekrar öleyim. Sonra dirileyim tekrar öleyim sonra dirileyim tekrar bu yolda öleyim.”²¹¹

Hasan el-Bennâ, bu hadise dayanarak sahâbîlerin Allah yolunda ölümü arzu ettiklerine dikkat çekmiştir. Ona göre, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yolunda giden sahâbîlerden biri; şehit olmak istemekte ve Allah'tan şunu dilemektedir: “Şayet tekrar dünyaya gönderilirse, tekrar onun yolunda ikinci kez ölmek.” Hasan el-Bennâ, bir başka örnekte Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) sözünü şöyle aktarmıştır: “Hz. Ebû Bekir, Hâlid b. Velid'e şöyle diyor: “Ey Hâlid! Ölüme düşkün ol, kendini ölüme ada ki hayat sana bağışlansın.”²¹²

Hasan el-Bennâ'ya göre Allah cihadı, her Müslüman'a kesin ve kaçışı olmayan bir şekilde farz kılmıştır. Cihada son derece teşvik etmiş, mücahit ve şehitlerin sevabını bol vereceğini belirtmiştir. Cihattan kaçmayı ise günahların en büyüklerinden saymış ve yedi büyük günahdan biri olarak kabul etmiştir. Hasan el-Bennâ, cihat ilgili konuda Enfâl suresinin savaşa teşvik etmekte ve savaşa sebat etmeye çağırdığını ifade etmiştir. Savaşa dair birçok açıklamada da bulunmuştur. Bu yüzden ilk Müslümanlar bu sureyi savaşın kızıştığı anda bir savaş marşı olarak okumuşlardır.²¹³

²¹⁰ Hasan el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 297.

²¹¹ Kastallânî, *İrşâdu's-sârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhâri*. “Cihad ve Siyer”, 8 (No:2997).

²¹² Hasan el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 297.

²¹³ el-Bennâ, *Risâleler*. 438; bk. el-Enfâl 8/60-65.

Hasan el-Bennâ'ya göre cihad, Rasûlullah'ın ve ashabının vazifelerinden biridir. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'den örnek vererek cihadın önemine değinmiştir: “Fakat Peygamber ve onunla beraber inananlar, mallarıyla, canlarıyla cihat ettiler. İşte bütün hayırlar onlarındır ve asıl onlar kurtuluşa erenlerdir.”²¹⁴

Hasan el-Bennâ'ya göre sahâbîler, cihadı dinlerinden gafil kimselere karşı yapmışlardır. O bu konuda Hz. Ebû Bekir'i (r.a.) örnek verir: “Hz. Ebû Bekr (r.a.) gönderdiği askerlere şunları tavsiye ediyordu:

“Bir kavmin yurduna yaklaştığınızda, namaz vaktine kadar bekleyin, ezan okuyacak olurlarsa onları bırakıp gidin, aksi takdirde onlarla Allah'ın kelimesi en yüce oluncaya kadar savaşın!”²¹⁵ emrini vermiştir.

Hasan el-Bennâ'ya göre ashab-ı kiram, cihat etmeden, fedakârlık göstermeden ve gayret sarfetmeden bir davanın başarıya ulaşamayacağını çok iyi bilen kimselerdi. Bu sebeple onlar İslâm davasının uğrunda can ve mallarını harcamak suretiyle en güzel şekilde mücadele ettiler. Kendilerine yönelen Rahman'ın şu hitabına kulak verdiler:

“De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz hısım akrabalarınız kazandığınız mallar, zarara uğramasından korktuğunuz ticaret hoşlandığınız meskenler size Allah'tan, Resulünden ve Allah yolunda cihat etmekten daha sevgili ise, artık Allah'ın emrini getirinceye kadar bekleyin. Allah fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez.”²¹⁶

Sahâbîler, Kur'an'ın direktifleriyle cihada yönelmişlerdir.

Hasan el-Bennâ'ya göre onlar kendilerine gönderilen uyarıcının sesine kulak verdiler ve Allah'a yaptıkları bu kârlı alışverişin sevinciyle hoşlandıkları her şeyden vazgeçtiler. Onlar arasında, şöyle diyerek ölüme koşanlar bile olmuştur: “Başka hiçbir şey için değil, Allah için gidiyorum.” Onlardan birisi de bütün malını Allah yolunda infak ederek şöyle demiştir: “Aileme, Allah ve Rasulünü bıraktım.” Bir diğer sahâbe de kılıçtan geçirilme tehlikesiyle karşı karşıya olduğu hâlde şöyle demiştir: “Müslüman olarak öldükten sonra, Allah yolunda ne şekilde öldürülürsem

²¹⁴ et-Tevbe 9/88; el-Bennâ, *Risâleler*. 440.

²¹⁵ Hasan el-Bennâ, *Dava ve Davetçinin Hatıraları*. 216.

²¹⁶ et-Tevbe 9/24; el-Bennâ, *Risâleler*. 203.

öldürüleyim umurumda değil!”²¹⁷ İşte onlar böyleydiler. Büyük bir sadakatle savaştılar, büyük fedakarlıklar gösterdiler. Tüm varlıklarını Allah yolunda harcadılar.

Hasan el-Bennâ’ya göre ashab-ı kiramın bu şekildeki yaşantılarını duyanlar bu tür şeylerin hayal mahsulü olduğunu zannetmişlerdir ve bir yandan da şöyle demişlerdir: “Nasıl olur da iman ve cihattan başka hiçbir varlığı olmayan bu insanlar bir araya gelerek kendilerinden kat kat daha güçlü imkân ve silahlara sahip olan orduların karşısında durabilecekler? Nasıl olur da aslanların pençe ve dişlerinin arasından sıyrılarak haklarına sahip çıkabilecekler.”²¹⁸ Onlar, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kendilerine verilen iman ve cihad ruhuyla büyük bir özveriyle çalışarak hayal gibi görünenleri gerçeğe dönüştürmüşlerdir.

Hasan el-Bennâ, Allah yolunda cihadın önemiyle alakalı sahâbeden Muaz b. Cebel’i (r.a.) örnek vermiştir:

Muaz b. Cebel (r.a.) Resûlullah’la (s.a.v.) birlikte yürürken Allah Resulü: “Ey Muaz! Eğer istersen sana bu dinin temelini ve zirvesinin ne olduğunu anlatayım. İslâm’ın temeli Allah’tan başka ilah olmadığına, şahitlik etmen, Allah’ın birliğine ve ortağı olmadığına, Muhammed’in (s.a.v.) Allah’ın kulu ve Resulü olduğuna iman etmendir. Yine, İslâm’ın temeli namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermektir. Onun zirvesi ise Allah yolunda cihat etmektir. İnsanlar namazlarını kılıp, zekâtlarını verip Allah’tan başka ilah olmadığına, Allah’ın birliğine ve ortağı olmadığına ve Muhammed’in Allah’ın kulu ve Resulü olduğuna iman edinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum. Bunları yaparlarsa Allah’ın dinine sarılmış olurlar. Kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Onların asıl hesapları Allah’a kalmıştır. Muhammed’in nefsi kudret elinde olan Allah’a yemin olsun ki farz namazların dışında hiçbir amel cenneti elde etmek için yapılan bir amel neticesinde rengi değişen bir yüz, tozlanan bir ayak, Allah yolunda cihat ederken benzi sararan bir yüze ve tozlanan bir ayağa asla denk olamaz. Bir insanın Allah yolunda cihat ederken ölmesi veya Allah yolunda kullanılan bir hayvanın telef olması kadar sevap bakımından terazide daha ağır gelecek hiçbir şey yoktur.”²¹⁹

Diyerek cihadın Allah katında öneminden bahsetmiştir.

Sahâbenin cihada olan fedakarlıklarıyla alakalı Resûlullah’tan (s.a.v.) bazı hadis-i şerifleri Hasan el-Bennâ şöyle örnek vermektedir:

²¹⁷ el-Bennâ, *Risâleler*. 203.

²¹⁸ el-Bennâ, *Risâleler*. 204.

²¹⁹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâût (Beyrut: Müessetu’r-Risâle, Müessetu’r-Risâle, 2001). 36/434. (No:22122); el-Bennâ, *Risâleler*. 583-584.

Enes (r.a.) şöyle rivayet etmiştir: “Amcam Enes b. Nadr, Bedir savaşına katılmamıştı. Amcam dedi ki, ‘Ya Resulallah! müşriklerle yaptığın ilk savaşta bulunamadım. Allah’a yemin olsun ki, Allah bana müşriklerle savaşı gösterseydi ne yapacağımı insanlara gösterecektim.’

Uhud savaşında Müslümanlar yenilince amcam Enes şunu söyledi: ‘Ey Rabbim! Arkadaşlarımın yaptığından dolayı affını dilerim. Şu müşriklerin yaptığından da beriyim.’ Sonra ilerledi ve Sa’d b. Muaz’la karşılaştı ve ona ‘Ey Sa’d b. Muaz, cenneti istiyorum. Nadr’ın Rabbine yemin olsun ki Uhud dağı tarafından cennetin kokusunu alıyorum’ dedi. Sa’d, ‘Ey Allah’ın Resulü! Ben onun yaptığını yapamadım.’ dedi. Enes b. Malik daha sonra şunları aktarmıştır: Biz, amcamda, kılıç, mızrak ve ok darbesi olmak üzere seksen küsur yara gördük. Müşrikler azalarını kesip almışlardı. Kız kardeşi onu ancak parmaklarından tanıyabildi.²²⁰

Sahâbîler cihata bu derece önem veren kimselerdi.

Hasan el-Bennâ’ya göre cihad, cennete girmeye vesiledir ve sahâbîler için bela ve musibetleri unutturan bir mekandır. Onları sabra ve zorluklara karşı dayanıklı hâle getirmiştir. Hasan el-Bennâ, sahâbeden Ümmü Harise bint Süraka’yı örnek göstermiştir:

Ümmü Harise bint Süraka, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gelerek oğlu için soru sormuştur: “Ya Resulallah! Bana Harise’yi anlatmaz mısın? (Harise, Bedir savaşında kimin attığı belli olmayan bir okla yaralanıp şehit olmuştu.) Eğer Harise cennette ise sabredeyim yok eğer başka bir yerde ise onun için ağlayayım” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.), “Ey Ümmü Harise! Onun yeri cennet bahçeleridir. Muhakkak ki, oğlun Firdevs cennetine gitti” buyurdu.²²¹ demiştir.

Cihad edenler için cennet bir bahçedir.

Yine sahâbeden Ebû Eyyûp el-Ensârî yaşı ilerlemiş, gençlik günlerini geride bırakmış yaşlı bir adamdır. Ancak Allah yolunda cihad buna engel olmamıştır. Bununla beraber o Allah’ın desteği ve İslâm’ın izzeti sayesinde kalbi, ruhu ve imanıyla bir kahramanlık örneği göstererek cihat etmiş bir sahâbedir. Bu sahâbeyle ilgili Hasan el-Bennâ şu rivayete yer verir:

Ebû İmran şunu rivayet etmiştir: “Biz Konstantiniye’deydik. Rumlar bize karşı büyük bir ordu çıkardı. Müslümanlar da düşmana karşı aynı miktarda ya da daha çok

²²⁰ Kastallani, *İrşadu’s-Sarih li-şerhi Sahihi’l-Buhari*. “Cihad ve Siyer Kitabı” 56 (No: 2805); el-Bennâ, *Risâleler*. 442.; Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Darü’l Hicre, 1997), 5/401.

²²¹ Kastallani, *İrşadu’s-Sarih li-şerhi Sahihi’l-Buhari*. “Cihad ve Siyer Kitabı” 56 (No: 2809); el-Bennâ, *Risâleler*. 443.

sayıda askerle çıktılar. O sırada (İstanbul) seferinde muhasara için gelen orada Mısırlı grubun başında Ukbe b. Amir, geri kalan askerlerinin başında da Fedale b. Ubeyd bulunuyordu. O esnada Müslümanlardan biri Rum saflarının içine daldı ve Müslüman askerlerine bağırarak, kendi eliyle kendisini tehlikeye atıyor” dediklerinde Ebû Eyyûp el-Ensârî, “Ey insanlar sizler, ‘Kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayın’ ayetini bu şekilde mi yorumluyorsunuz? Bu ayet biz ensar hakkında indi. Allah İslâm’ı aziz kılıp da yardımcılarını çoğalınca bazılarımız birbirine Resûlullah’tan (s.a.v.) habersiz bir şekilde gizlice, ‘Mallarımız zayı oldu. Mademki Allah dini aziz kıldı yardımcılarını çoğalttı, artık biz mallarımızın başında kalalım, zayı olanı tekrar elde edelim’ dedi. Bunun üzerine Allah bu sözlerimize karşılık vererek Hz. Peygamber’e (s.a.v.) şu ayeti indirdi: “*Kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayın.*”²²² Tehlike; mallarının başında beklemek, onları çoğaltmaya çalışmak ve savaşı terk etmektir.” demiştir.

Ebû Eyyûp el-Ensârî İstanbul’da vefat etmiş oraya defnedilmiştir. Allah yolunda savaşmaktan ise hiçbir zaman geri durmamıştır.”²²³

Hasan el-Bennâ, cihadı önemseyen kadın sahâbeden biri olan Ümmü Haram’ı örnek vermiştir: “Enes b. Malik (r.a.) şunu rivayet etmiştir: “Resûlullah (s.a.v.) uyuduğu bir sırada gülererek uyanmış Ümmü Haram ona, “Ya Resulallah! Seni güldüren nedir?” diye sorunca Resûlullah (s.a.v.) “Ümmetimden bir grup kimsenin denizde Allah yolunda savaşıklarını gördüm. Onlar krallarının tahtlarında oturduğu gibi oturuyorlardı.” buyurmuştur. Hadis şöyle devam etmektedir: Ümmi Haram, Hz. Peygamber’e (s.a.v.), kendisinin de o kimseler içinde yer alması için dua etmesini istedi. Hz. Peygamber de (s.a.v.) dua etti, Ümmi Haram uzun yaşadı. Nitekim Kıbrıs’ı fetheden İslâm donanmasına katıldı. Orada vefat etti. Kıbrıs’a defnedilen Ümmü Haram’ın adına bir mescit ve bir de makam bulunmaktadır.”²²⁴ Böylece sahâbîler sadece karada değil denizde de savaşarak cihada önem veren kimseler olmuşlardır.

Hasan el-Bennâ’ya göre dünyanın birçok bölgesini fetheden ve Allah’ın yeryüzüne dağılan atalarımız çok büyük imkanlara sahip kimseler değillerdi; ancak atalarımız güçlü bir imana sahip mücahitlerdi.²²⁵

Nitekim Rasûlullah (s.a.v.)’in hicreti esnasında Süraka’ya Kisra’nın bileziklerini giyeceği müjdesini verdiği vakit yanında Rabbinden ve yol arkadaşı Ebû

²²² el-Bakara 2/195.

²²³ el-Bennâ, Risâleler. 449-450; Ahmed Parlıyan, *Sünen-i Tirmizi Tercemesi* (Konya, 2004), “Bakara Suresi Tefsiri”, 48 (No:2972).; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdû’l-Meâd* (Müessesetü’r-Risâle, 712), 3./79.; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdû’l-Meâd* (Müessesetü’r-Risâle, 712), 3./79.

²²⁴ el-Bennâ, Risâleler. 454; bk. Kastallani, *İrşadu’s-Sarih li-şerhi Sahihi’l-Buhari*. “Cihad ve Siyer Kitabı”, 56 (No: 2799- 2800); İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 9/215.

²²⁵ el-Bennâ, *Risâleler*. 204.

Bekir’den başka hiçbir kimse yoktu. Yine düşman orduları Medine’yi dört bir yandan kuşatmış iken, O (s.a.v.) Rum saraylarının fethedileceğini haber veriyordu.²²⁶

Hasan el-Bennâ’ya göre sahâbîler cihadın karşılığında dünya mükafatlarını elde eden kimselerdir. Ona göre Resûlullah (s.a.v.)’ın öğrencileri olan örnek ilk neslin idaresi altında olanlar güven içerisinde yaşadılar. Bunun sonucunda Rum sarayları fethedildi, İran şehirleri ele geçirildi. Böylece ashab ve tâbîîlerin kalplerinden hidayet nurları her tarafa yayıldı ve İslâm’ın nuru her yanı doldurdu. İnsanlık kendi arzusuyla İslâm hidayetine koştu. Nübüvvet esintileri her tarafı kapladı.²²⁷

Hasan el-Bennâ’ya göre sahâbîlerin cihad etmekte belli amaçları vardır. Bu amaçlarından biri de hürriyeti yani insan özgürlüğünü korumayı sağlamaktır. Bu hürriyeti, millet ve cemaatler için üstün bir ideal olarak kabul etmektedir; o, insanları hürriyetle övünmeye ve onu korumaya davet etmektedir. Ona göre İslâm, bütün gücüyle, “sömürü” diye isimlendirilen bu uluslararası hırsızlığa karşı savaş açmıştır. İslâmi ilkeler, bir milletin başka bir milleti kontrol altına almasına veya bir ulusun başka bir ulusa baskı kurmasına asla müsaade etmemektedir. Hasan el-Bennâ bu hususta şöyle demektedir: “Sahâbeden Hz. Ömer’in (r.a.), Vali Amr b. el-Âs’a (r.a.) söylediği şu meşhur sözler, hâlâ kulaklarımızda çınlamaktadır: “Anneleri, onları hür olarak doğurdıkları hâlde bu insanları ne zaman köleleştirdiniz?”²²⁸ Hasan el-Bennâ Hz. Ömer’in Amr b. el-Âs’a söylediği bu sözleri aktararak, hür olarak doğan insanların köleleştirilmesine karşı çıktığını söylemektedir. İnsan özgürlüğünün İslâm koruması altındadır. Ona göre Allah yolunda cihat etmek üzere Müslüman fert, kılıcını kuşanıp çıktığında, bundan dolayı dünyevi bir karşılık beklememektedir. Her ne kadar çok miktarda ganimet elde etse de fethettiği topraklardaki mala göz dikmemiştir. Çünkü o bir davaya inanıyordu, bir misyonu temsil ediyordu ve bütün dünyada hak, adalet ve barışın temellerini koruyordu. Ona göre İslâm’ın ilk dönemi bu görüntüyü en açık ve net şekilde bizlere sunmaktadır.²²⁹

Hasan el-Bennâ’ya göre bir kişi, sahâbîlerin fethettikleri ülkelerdeki tarihlerini ve tuttukları yolu okuduklarında sahâbîlerin nefsanî arzu ve heveslerinden vazgeçip asıl gayelerine yönelmiş kimseler olduklarını görür. Bu gaye Allah’ın sözü yücelsin

²²⁶ el-Bennâ, *Risâleler*. 205, bk. el-Ahzâb 33/10.

²²⁷ el-Bennâ, *Risâleler*. 205.

²²⁸ el-Bennâ, *Risâleler*. 367; Ebü’l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Abdilhakem el-Mısri İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısır ve l-Magrib* (Mektebetü’s-Sekafeti’d-Diniyye, 1415), 1/195.

²²⁹ el-Bennâ, *Risâleler*. 367-368.

diye insanları hakka yöneltmek olmuştur. Ayrıca sahâbîlerin, insanlara hükmetmek, başka milletlere galip gelmek ve ganimet elde etmek için savaşmakla itham eden düşüncenin de yanlış olduğu bizlere gösterilmektedir.

2. 17. Sahâbîlerin Kur'an'ı Merkeze Alan Kimseler Olmaları

Hasan el-Bennâ'ya göre sahâbîlerin ölü kalpleri, Kur'an'la dip diri canlı kalpler hâline gelmiştir. Kur'an-ı Kerîm'in, sahâbîler üzerinde ne denli etkisi olduğunu şu sözlerle ifade eder: "İlk Müslüman olan -ensar, muhacir ve onlara uyanlar- Kur'an-ı Kerîm, her şeyde yepyeni bir hayatı, her hususta yollarını aydınlatacak bir nuru vermiştir. O; donmuş kalplerini diriltmiş, ayrıldıktan sonra onları bir araya getirmiş, darlıktan sonra onları zengin kılmış, dünyaya önder imamlar yapmış, insanları, Allah'ın izniyle; adalet, doğruluk, hayır ve mutluluk yoluna getirmiştir. Böylece onlar, diri kalplerin dipdiri örnekleri oldular."²³⁰

Hasan el-Bennâ'ya göre Müslümanlar, İslâm'ın temeli olan Allah'ın kitabı ve Rasûlullah'ın sünnetini merkeze almalıdırlar. Müslümanlar bu iki kaynağa sımsıkı sarıldıklarında hiçbir zaman doğru yoldan sapmamışlardır. Bundan dolayı İslâm'ın hükümlerinin asıl kaynaklarından elde edilmesi gerekmektedir. Hasan el-Bennâ'ya göre bizler de İslâm'ı Rasûlullah (s.a.v.), ashap ve onlardan sonra gelen tebe-i tâbiîn'in anladığı şekilde anlamalıyız.²³¹

Hasan el-Bennâ'ya göre ilk İslâm devleti Kur'an'ın getirmiş olduğu toplumsal düzenin temelleri üzerine kuruldu. İlk kurulan bu İslâm devleti, Kur'an'ın ortaya koyduğu toplumsal düzene son derece bağlıydı. Onu titiz bir şekilde uygulamaya koydu ve dünyaya yaymaya çalıştı. Öyle ki Halife Hz. Ebû Bekir (r.a.) şöyle diyordu: "Devemin yuları bile kaybolursa onu Allah'ın kitabında arar bulurum."²³² Aynı şekilde zekât vermeyenleri, İslâm nizamının bir rûknünü yıktıkları gerekçesiyle onlara savaş açarak şöyle demiştir: "Allah'a yemin olsun ki, Resûlullah (s.a.v.) zamanında zekât olarak verdikleri bir deve yuları bile vermekten imtina ederlerse elim kılıç tuttuğu müddetçe onlarla savaşırım."²³³

²³⁰ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 209.

²³¹ el-Bennâ, *Risâleler*. 291.

²³² Buhârî, "Kitabu'l-i'tisâm", 2 (No:7284).

²³³ el-Bennâ, *Risâleler*. 250

Hasan el-Bennâ'ya göre sahâbîler, Kur'an'a değer veren kimselerdir. Ona göre Kur'an-ı Kerim; gönüllerin baharı, ibadetlerinin duasıydı. Gece-gündüz durmadan onu okurlardı. Öyle ki, üçüncü Halife Hz. Osman (r.a.) evi kuşatma altında olmasına ve isyancıların kılıcını ensesinde hissetmesine rağmen Kur'an okumayı bırakmadı. Şairin biri onun için şöyle diyor:

“Gecenin başlangıcında diledi Allah'ın kitabını,
Gecenin sonunda elde etti kaderin hitabını.”²³⁴

Sahâbeden Hassan b. Sabit (r.a.) Hz. Osman (r.a.) için yazdığı bir mersiye de şöyle diyor: “Kurban ettiler secde timsali olan o ak saçlı yaşlıyı

O ki, Kur'an ve tesbihle geçirdi her gece ve anını.”²³⁵

Sahâbîler öyle kimselerdir ki ölümü hissettikleri anda bile Kur'an okumayı bırakmamışlardır. Hasan el-Bennâ'ya göre onların hayatına bakıldığında, bırakın bir yılı veya bir ayı, bir hafta bile Kur'an'dan uzaklaşmadıkları görülmüştür. Selef-i salihin, dini bir hüküm çıkartmak istediğinde onların birinci kaynağı Kur'an-ı Kerim'di. Ona göre Allah'ın kitabı birinci kaynak olmayacak da başka ne olacaktı ki?”²³⁶

Rasûllullah (s.a.v.) sahâbeden Muaz b. Cebel'i (r.a.), Yemen'e vali olarak gönderdiğinde orada neyle hükmedeceğini sormuş ve onun bu cevabı kendisini memnun etmişti: “Önce Allah'ın kitabıyla hükmederim. Şayet çözümü onda bulamazsam sünnetle hükmederim...” Muaz b. Cebel, verdiği cevapla Kur'an'a verdiği öncelikten dolayı Hz. Peygamber'i (s.a.v.) oldukça sevindirmiştir.²³⁷

Yine Hz. Ömer'in (r.a.) birçok sahâbeyi daha yeni Müslüman olmuş kişilere Allah'ın kitabını iyi bir şekilde anlatmadan ve içindeki helal ve haramı iyice kavratmadan, ileride olacak olaylarla alakalı hadisleri rivayet etmelerini yasaklamıştır. Ayrıca, tâbiîn ve onlardan sonraki dönemlerde yaşayan imamlar Allah'ın kitabından uzaklaşırlar korkusuyla, fetvalarının insanlar tarafından yazılmasını istememiştir.²³⁸

²³⁴ el-Bennâ, *Risâleler*, 592; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ vd. (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Babi, 1355), 1/538.

²³⁵ el-Bennâ, *Risâleler*, 592; Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeirî el-Basrî İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere*, thk. Fehîm Muhammed Şeltût (Cidde, 1399), 4/1239.

²³⁶ el-Bennâ, *Risâleler*, 592.

²³⁷ el-Bennâ, *Risâleler*, 592.

²³⁸ el-Bennâ, *Risâleler*, 593.

Hasan el-Bennâ'ya göre bütün bu örneklerde görüldüğü gibi selef-i salihin (Allah onlardan razı olsun) Allah'ın kitabını dini hükümlerin elde edildiği birinci kaynak olarak kabul etmişlerdir.²³⁹

Hasan el-Bennâ'ya göre sahâbîler zekât ibadetinin önemine değinmişlerdir. Namaz ve zekât Müslümanları koruyan bir sınırdır. Allah, birçok ayette ikisini bir arada zikretmiştir.²⁴⁰ Zekât müminin malını temizler, kazancını her türlü pisliklerden arındırır. “Onların mallarından sadaka al; bununla onları (günahlardan) temizlesin, onları arıtıp yüceltsin. Ve onlar için dua et. Çünkü senin duan onlar için sükunettir (onları yatıştırır).”²⁴¹ Yine Kur'an-ı Kerim'de “Fakat tövbe eder, namaz kılar ve zekât verirlerse artık onlar dinde kardeşlerinizdir.”²⁴² Bu ayetin mefhum-u muhalifinin ifade ettiği anlam itibariyle namazını kılmayan, zekâtını vermeyen müminlerin din kardeşi sayılmayacağı ifade edilmiştir. Bu anlayış, Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) zekât vermeyenlere karşı savaş açtığı anda ayetten çıkardığı manaya dayanmaktadır. Rasûlullah'ın (s.a.v.) ashâbı, onun bu tutumunu doğru bulmuşlar ve zekât vermeyenlerin büyük bir çoğunluğuna ‘irtica’ denmesini uygun görmüşlerdir.²⁴³

Kütüb-i Sitte'de yer alan bir hadis-i şerifte Ebû Hûreyre şöyle diyor:

Rasûlullah vefat ettikten sonra Arapların bir kısmı dinden dönmüşlerdir. Hz. Ömer (r.a.), dinden dönenlerle savaşan Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) şöyle dedi: ‘Sen bu adamlarla nasıl savaşırsın? Hâlbuki Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: İnsanlar ‘lâ ilâhe illallah’ deyinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum. Kim bu kelimeyi söylese canını ve malını bana karşı korumuş olur. Onun asıl hesabı da Allah'a kalmıştır.’²⁴⁴ Hz. Ebû Bekir (r.a.) ise buna şöyle cevap verdi: ‘Allah'a yemin olsun ki, namazla zekâtı birbirinden ayıranlara karşı savaşacağım; çünkü namaz Allah'ın hakkı, zekât ise malın hakkıdır.’ Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.) şöyle dedi: “Allah'a yemin olsun ki, dinden dönenlerle savaşmak konusunda Allah'ın Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) gönlüne ferahlık verdiğini gördüğümde o an doğru olan şeyin bu olduğunu anladım.”²⁴⁵

²³⁹ el-Bennâ, *Risâleler*. 592-593.

²⁴⁰ Bk. el-Bakara 1/43, 83, 110, 177, 277; en-Nisâ 4/77, 162; el-Mâide 5/12, 55; et-Tevbe 9/5, 11, 18, 60, 71, 103; Meryem 19/31, 54-55; el-Enbiyâ 21/73; el-Hac 22/41, 78; Nûr 24/36-37, 56; Lokmân 31/4; el-Ahzâb 33/33; el-Mücâdele 58/13; el-Müzzemmil 73/20; el-Beyyine 98/5.

²⁴¹ et-Tevbe 9/103.

²⁴² et-Tevbe 9/11.

²⁴³ el-Bennâ, *Risâleler*. 576-577.

²⁴⁴ Müslim. “İman” 8.

²⁴⁵ el-Bennâ, *Risâleler*. 577.

2. 18. Sahâbîlerin Hilâfeti Önemseyen Kimseler Olmaları

Hasan el-Bennâ'ya göre hilâfet müessesesi, Müslümanların önem vermeleri gereken ve hakkında kafa yormaları zorunlu olan İslâmî bir şîardır. Hilâfet ve halife birçok dini hükmün dayandığı bir makamdır. Bundan dolayıdır ki, ashab, hilâfet konusunu görüşmeyi, Resûlullah'ın teşhiz ve defnine takdim etmişlerdir. Ne zaman ki bu önemli görevi bitirmişler ve seçimi konusunda mutmain olmuşlar, ondan sonra Resûlullah'ın teşhiz ve tekfinine geçmişlerdir.²⁴⁶

2. 19. Sahâbîlerin Ellerin Emeğiyle Geçinen Kimseler Olmaları

Hasan el-Bennâ'ya göre İslâm çalışıp kazanmaya teşvik etmiş, gücü yeten herkese çalışmayı farz kılmış onları en güzel övgülerle methetmiş ve dilenmeyi yasaklamış, en üstün ibadetlerden birinin de çalışmak olduğunu, çalışmanın peygamberlerin yolu olduğunu, en üstün kazancın el emeği olduğunu bildirmiştir. Ancak İslâm bunun zıddı olan tembelliği ise değersiz görmüş ve kınamıştır. İslâm, tembelliğin hiçbir türünü kabul etmemektedir. Allah'a tevekkül etmek, üzerine düşeni yaptıktan sonra sonucu Allah'a bırakıp ona razı olmak demektir. İnsan için takdir edilmiş olan rızık sürekli çalışmaya bağlanmıştır. Nitekim sahâbeden Hz. Ömer (r.a.) de şöyle söylemiştir: “Hiçbiriniz ‘Allah’ım, bana rızık ver’ diye dua ettiği hâlde rızkını aramaktan, onun için çalışmaktan geri durmasın. Zira, herkes çok iyi bilir ki, gökyüzü altın ve gümüş yağdırmaz.” diyerek çalışmanın önemine dikkat çekmiştir.²⁴⁷

Hasan el-Bennâ'ya göre İslâm, her vatandaşın sosyal güvenliğini sağlamıştır. Hem sorumluluklarını yerine getirenlerin hem de bunları yapmasına engel olan bazı kalıcı rahatsızlıklara sahip kimselerin de yaşam ve huzurunu garanti altına almıştır. Bu konuda sahâbeden Hz. Ömer (r.a.) bir gün avuç açıp dilenen yaşlı bir Yahudi görür, onu azarlar ve niçin dilendiğini sorar. Onun, geçimini temin etmekten aciz olduğu için buna mecbur kaldığını öğrendiğinde ise kendi kendisini kınar ve o Yahudi'ye “Sana karşı insafsız davranmışız; gücün kuvvetin yerindeyken senden cizye aldık, bu zayıf hâlindeyse yalnız bırakıp ihmal ettik” der ve adamlarına da “Bu adama beytül mâldan

²⁴⁶ el-Bennâ, *Risâleler*. 331.

²⁴⁷ el-Bennâ, *Risâleler*. 415-416.

kendisine yetecek bir maaş bağlayın” diye emir verir. Buna ilave olarak, İslâm tüm insanlar arasında sevgi ve şefkat duygularını yaymıştır.²⁴⁸

İslâm, devletin, ekonomik düzeni korumakla sorumlu olduğunu, kamu malını iyi kullanması, malı hak ederek alması ve harcaması ve vergi toplarken âdil olması gerektiğini belirtmiştir. Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: “Bu mal (kamu malı), Allah’ın malıdır, siz de Allah’ın kullarısınız. Ülkenin en uzak noktasında hayvanlarını güden bir çobana bile bu maldaki payı kesinlikle ulaşacaktır. Her kim zekât verme konusunda cimri davranırsa, şüphesiz cehenneme girecektir.”²⁴⁹ demiştir. Hz. Ömer (r.a.) burada devlet sorumluluğunun devlet hazinesini kullanarak yapılması gerektiğinden bahsetmiştir.

Hasan el-Bennâ’ya göre yöneticinin diğer bir sorumluluğu da yetkisini kötüye kullanmamasıdır. Ona göre yöneticide: “Bunu nereden kazandın?” anlayışına sahip bir açıklama daima olmalıdır. Ona göre, İslâm, yetki ve otoritenin şahsi menfaatler elde etmek için kullanılmasını yasaklamış, rüşvet vereni de alanı da aracı olanı da lanetlemiş, amir ve idarecilerin hediye almalarını yasaklamıştır. Hz. Ömer (r.a.) vergi tahsildarlarının mal varlıklarındaki anormal fazlalığa el koymuş ve onlara “Bu mal nereden geldi size? Siz böyle yaparak ateş topluyor, edep ve hayayı bir tarafa bırakıyorsunuz!” diyerek haksız mal elde etmeye engel olmuştur.²⁵⁰

Ona göre İslâm’a bir yönetici, hazineden ancak zaruri ihtiyaçlarını karşılayacak kadar mal alma hakkına sahiptir. Hasan el-Bennâ bu konuda sahâbeden Hz. Ebû Bekir’i (r.a.) örnek vermiştir. Hz. Ebû Bekir (r.a.), halife seçildiğinde insanlara şöyle demiştir: “Ey insanlar! Şimdiye kadar ailem için çalışıp çabalıyor, nafakalarını temin ediyordum. Şu andan itibaren sizin için çalışacağım. Bu sebeple bana devlet hazinesinden bir maaş belirleyin.” Bu sözler üzerine Ebû Ubeyde (r.a.) Hz. Ebû Bekir’e ne çok zengin ne de çok fakir olan, orta hâlli bir ailenin yiyeceği kadar erzak, bir kışlık, bir de yazlık elbise, binmek ve hac yolculuğunda kullanmak için bir binek almaya yetecek şekilde toplam masraf olarak yıllık iki bin dirhem takdim etti. O, “Bu bana yetmez” deyince de Ebû Ubeyde beş yüz dirhem daha arttırdı ve böylece iş karara bağlanmış oldu. Hasan el-Bennâ’ya göre İslâm’ın ekonomik düzenin özü işte bunlardır. Ona göre bu düzenin temel ilkeleri son derece kısa bir şekilde sunmaya

²⁴⁸ el-Bennâ, *Risâleler*. 419; Ebû Ahmed Humeyd b. Mahled b. Kuteybe el-Horasânî İbn Zencûye, *Kitâbü'l-Emvâl*, thk. Şâkir Zîb Feyyâz (Merkezü'l-Melik Faysal, 1986), 1/169.

²⁴⁹ el-Bennâ, *Risâleler*. 419.

²⁵⁰ el-Bennâ, *Risâleler*. 419.

çalışılmalıdır. Tüm ilkelerin koca koca ciltlerini dolduracak tafsilatı bulunmaktadır. Bu ilkeleri insanlar rehber edinmeli ve bunların ışığında nice güzelliklere ulaşılmalıdır.²⁵¹

Hasan el-Bennâ'ya göre vergi sistemimizi İslâm'ın koyduğu ilkelere göre düzenlememiz gerektirmektedir. Bunların başında ise zekât uygulaması gelmektedir. Ona göre İslâm, zekât sarf edebileceği yerleri sadece toplumun faydasına olacak şekilde belirlemiş bununla da sadece acıma ve şefkat gibi insani duygularla iyileştirilemeyecek olan bazı toplumsal yaraları sarmayı, eksiklikleri gidermeyi ve böylece toplumun temizlenip arınması, ruhların yüceliği amaçlanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de: "Onların mallarından sadaka al, bununla onları günahlardan temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin."²⁵²

Hiç şüphesiz toplumsal dayanışmanın bir gereği olarak ve sırf kâra göre değil aynı zamanda eldeki mala göre vergi alınmalı; fakirler vergiden muaf tutulup sadece durumu iyi olan zenginlerden vergi toplanmalı; toplanan bu vergiler de imkân dahilinde olan her vasıtaya başvurarak halkın yaşam standartlarını yükseltmek amacıyla kullanılmalıdır. Hz. Ömer'in (r.a.) ince düşündüğünü gösteren hususlardan biri de kendi döneminde en ağır vergiyi üzüm için koymuş olmasıdır. Çünkü o dönemde üzüm ancak zenginlerin yiyebileceği bir meyvedir. Fakir fukaranın yiyeceği olan hurma için ise çok cüzi bir vergi koymuştur. O, idareciler arasında bu hususa dikkat eden ilk kimsedir.²⁵³

2. 20. Sahâbîlerin Hz. Peygamber'le (s.a.v.) Birlikte Olma Arzusu

Hasan el-Bennâ'ya göre sahâbe Rasûlullah'ı çok sevmiştir. Sahâbeden Ebû Humeyd es-Saidî'nin hanımı Ümmü Humeyd bir gün Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanına gelir ve "Ben burada seninle namaz kılmayı seviyorum" der. Resûlullah da ona şunları söyler: "Senin, benimle birlikte namaz kılmayı sevdiğini biliyorum. Ancak, kendi odanda kıldığın namaz, evinde kıldığın namazdan daha hayırlı, evinde kıldığın namaz avlunda kıldığın namazdan daha hayırlı, avlunda kıldığın namaz senin kabilenin mescidinde kıldığın namazdan daha hayırlı, kabilenin mescidinde kıldığın namaz ise

²⁵¹ el-Bennâ, *Risâleler*. 420.

²⁵² et-Tevbe 9/103; el-Bennâ, *Risâleler*. 426.; Hasan el-Bennâ, *Fıkıh Risâlesi*, ed. Fethi Güngör, çev. Yahya Yaşar (İstanbul: Beyan Yayınları, 2018), 33.

²⁵³ el-Bennâ, *Risâleler*. 426-427.

benim bu mescidimde kıldığım namazdan daha hayırlıdır.” Bunun üzerine Ümmü Humeyd kendisi için bir mescit yapılmasını ister ve evinin uzak bir köşesine bir mescit yapılır. Ecel gelip Rabbine kavuşuncaya dek namazlarını o mescitte kılmaya devam eder.²⁵⁴

2. 21. Sahâbîlerin Rasûlullah’a (s.a.v.) Olan Saygısı

Hasan el-Bennâ, sahâbîlerin Rasûlullah’a (s.a.v.) olan saygısını anlatan İmam Malik’ten rivayet edilen bir hadisi şöyle aktarmaktadır: “Bera b. Azib’in (r.a.) hadis rivayet ederkenki tutumunu duymadınız mı? O, Rasûlullah’ın (s.a.v.) ‘Şu dört vasıftaki hayvanlar kurban olmaz’ hadisini rivayet ederken tıpkı Rasûlullah’ın (s.a.v.) yaptığı gibi elini uzatarak işaret etmiş ve fakat hemen ‘Ancak benim kolum Rasûlullah’ın (s.a.v.) kolundan daha kısa (onun kolunu benimki gibi zannetmeyin)’diyerek²⁵⁵ Resûlullah’ın (s.a.v.) kolunu kendi kolu gibi göstermeyi hoş görmediğini açıklamıştır. Yaratılmışlardan biri olan Hz. Peygamber’e (s.a.v.) bile böyle ise, eşi benzeri olmayan Allah’a karşı nasıl olunmalı, varın siz düşünün!²⁵⁶

2. 22. Sahâbenin Rasûlullah’ın (s.a.v.) Çizdiği Aşamalara Riayet Etmeleri

Hasan el-Bennâ’ya göre milletlerin başarılarının arkasında mutlaka onların kalkınma hamleleri bulunmaktadır. Allah, İslâm daveti için belli bir metot ortaya koymuştur. Bu yüzden Müslümanlar ilk olarak, insanları gizlice İslâm’a davet etmiş, sonra da bu daveti açık bir şekilde ilan ederek insanları bu dine çağırılmış ve daha sonra da bıkmadan usanmadan İslâm uğrunda cihat etmişlerdir. Tüm bunlardan sonra da İslâm davasını kabul etmeye elverişli ruhların bulunduğu yerlere hicret etmişlerdir. Medine’de kardeşliği yaymış, insanların kalplerine imanı yerleştirmiş ve sonra da hak yolunu tutarak batıla karşı savaş ilan etmişlerdir. Hasan el-Bennâ bu konuya birinci halife Hz. Ebû Bekir’den (r.a.) örnek verir: “Hz. Ebû Bekir (r.a.), Mekke’den

²⁵⁴ el-Bennâ, *Risâleler*. 479; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 45/37 (No: 27090); İbn Huzeyme, 2/815 (No. 1689).

²⁵⁵ Ebû Ömer Cemâleddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdilberr, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, çev. Mustafa b. Ahmed el-Alevî (Vizâretü'l-evkâf ve's-suûnî'l-İslâmiyye, 1387). 7/145.

²⁵⁶ el-Bennâ, *Risâleler*. 688.; Hasan el-Bennâ, *Akâid Risâlesi*, ed. Fethi Güngör, çev. Yahya Yaşar (İstanbul: Beyan Yayınları, 2018), 171.

Medine'ye hicret etmek istediğinde Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah'ın kendisine izin verinceye kadar beklenmesini istemiştir. Resûlullah'a (s.a.v.) teşri ve uygulama sorumluluğunu yükleyen davetin ilk aşaması tamamlandığında Allah şu ayeti indirmiştir: “Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim.”²⁵⁷ Resûlullah (s.a.v.)’dan sonra sahâbe ve tâbiîni de Allah'ın dinini yüceltmek için bu mükemmel örneklîği Arap Yarımadası’ndan dünyanın diğer ülkelerine ulaştırmıştır: “Fitne tamamen yok edilinceye ve din de (kulluk) yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın.”²⁵⁸

2. 23. Sahâbenin Mescid-i Nebvî'ye Olan Katkıları

“Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine'yi şereflendirdikten sonra yaptığı ilk iş mescidini inşa etmek olmuştur. Bu mescidin yapımında kendisi de bizzat çalışıyor ve şunları söylüyordu:

“Ey Allah'ım! Âhiret hayatından başka hayat yoktur. Ey Allah'ım! Ensar'a da muhacirlere de mağfiret buyur.

Ashabı da hem çalışıyor hem şunları söylüyordu:

Peygamber çalışırken, oturursak biz,

Elbet o yaptığımız bir sapıklık olur

Hiçbir zaman mescitleri imâr eden,

Otururken kalkarken onlarda çalışanla

Yoldan yan çizdiği görülen kimse bir olamaz.”²⁵⁹

Hasan el-Bennâ'ya göre sahâbîler mescidi inşa etmeye yardım etmekle kalmamış aynı zamanda genişletmişlerdir.

“Rasûlullah'ın, mescidini genişletmek çağrısına ilk uyan Hz. Osman (r.a.) olmuştur, bu nedenle mescide beş direk daha eklemiştir.”²⁶⁰

²⁵⁷ el-Mâide 5/3.

²⁵⁸ el- Bakara 2/193; el-Bennâ, *Risâleler*. 598.

²⁵⁹ el-Bennâ, *Dava ve Davetçinin Hatıraları*. 218-219.

²⁶⁰ el-Bennâ, *Dava ve Davetçinin Hatıraları*. 219.

2. 24. Hasan el-Bennâ'ya Göre Sahâbenin Sahâbeye Olan Kalbi

Muhabbeti

Hasan el-Bennâ ibadet noktasında sahâbîlerin sahâbîlere olan kalbi muhabbetinden bahseder: “Resûlullah'a salat ve selam olsun. Ashabına söylediği gibi;

“Medine’de öyle bir topluluk vardır ki, atmış olduğunuz hiçbir adım, yapmış olduğunuz hiçbir amel yok ki, onlar bu hususta sizinle beraber olmasınlar! ‘Nasıl oluyor ya Rasûlallah?’ diye soran sahâbîlere Allah Rasulü şöyle cevap veriyor:

“Onların engelleri vardı. Yoksa onlar da geleceklerdi.”²⁶¹

2. 25. Hasan el-Bennâ'ya Göre Sahâbenin Bazı Konular Hakkındaki

Çeşitli Görüşleri, Akidesi, Fikri ve Bazı Hâlleri

Hasan el-Bennâ'ya göre Allah'ı tek ilah olarak tanımak, onu her türlü eksik sıfatlardan tenzih etmek, İslâm'ın en yüce inancında vardır. O, bu konuda sahâbîlerin görüşlerine yer vermiştir. “Sahâbîler, Allah'ın sıfatlarıyla ilgili ayet ve sahih hadisleri, te'vil (yorumlama) ve tâtil (yok sayma) etmemiştir ve onları olduğu gibi kabul etmiştir. Burada verilen bu ayet ve hadislerde bize bildirilen hususlar, alimler arasında ihtilafı olsa da onlara muhalif edilmemelidir.”²⁶² Ona göre, Allah'ın sıfatlarıyla ilgili hususlarda Resûlullah (s.a.v.) ve ashabı nasıl tavır takınmışsa bizlerin de aynı şekilde tavır takınması gerektiğini ifade etmiştir.

Hasan el-Bennâ İslâm'ın akla değer vermesinden de bahsetmiştir. Bu konuda o şu olayı rivayet etmiştir: “Bir gün Hz. Bilâl (r.a.) sabah namazı için Hz. Peygamber'e (s.a.v.) haber vermeye gittiğinde onun ağladığını görmüş ve nedenini, sormuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) de ona şöyle demiştir: “Vah sana ey Bilâl! Allah bu gece bana, ‘Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde aklıselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır.’²⁶³ ayetini indirdiği hâlde nasıl

²⁶¹ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 202; Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, “Meğazi”, 81 (No: 4423); Ahmed b. Hanbel, *Müsnedül İmam Ahmed*, 20/238 (No: 12874).

²⁶² el-Bennâ, *Risâleler*. 608; Allah'ın sıfatları konusunda düşülen hatalar için bk. el-Bennâ, *Tefsir Risâlesi*, 81.

²⁶³ Âl-i İmrân 3/190.

olur da ağlamam. Yazıklar olsun bu ayeti okuyup da hâlâ bu konuda tefekkür etmeyenlere!”²⁶⁴

Hasan el-Bennâ, sahâbîlerin Allah'ın zatı hakkındaki görüşlerini ve fikrini şöyle aktarmıştır: “Bazı sahâbîler Allah'ın zatı hakkında düşünceye dalmış, Hz. Peygamber (s.a.v.) de onlara, “Allah'ın mahlukatı hakkında düşünün, zatı hakkında düşünmeyin; çünkü O'nu anlamaya asla güç yetiremezsiniz” buyurmuştur.”²⁶⁵

Hasan el-Bennâ'nın zahir ve batın ilimleriyle ilgili görüşlerini İbn Hibbân'ın Sahih'inde, İbn Mes'ûd'tan sahih bir rivayetle gelen bir hadisi aktararak şöyle demiştir: “Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz ki Kur'an'ın zahiri vardır, batını vardır, haddi vardır, çıkışı vardır.” Hz. Ali'nin göğsüne işaret ederek: “Taşıyacak kimseler için burada çok ilimler vardır.” demiştir.”²⁶⁶ Bu konuyla alakalı olarak başka bir hadiste Hasan el-Bennâ sahâbeden şöyle örnek vermektedir: “Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Ebû Bekir; çok oruç tutmak ve çok namaz kılmakla değil, belki kalbinde taşıdığı bir sır sebebiyle sizden daha faziletli olmuştur.”²⁶⁷ diyerek sahâbenin batini hâllerine dikkat çekmiştir.

Hasan el-Bennâ'ya göre dinde tartışma ve münakaşa yapmak mekruhtur. Bu konu hakkındaki fikir ve görüşleri şöyledir:

Bildiğiniz gibi imamlar farklıdır. Akaid ve usul birliğiyle beraber tüm görüşleri dindendir. Hatta bazen bir imamın bir meseledeki fetvası bir zaman böyleyken, bir başka zaman farklı olabilmektedir. Bu yüzden kardeşler için hayırlı olan; birbirlerine müsamaha göstermeleri ve saygılı olmalarıdır. Elhamdülillah hepimiz Müslümanız düşmana karşı söz birliği yapmamız lazım. Kendi aramızda parçalanıp, ayrılmamız gerekir. Şüphesiz ki dini konularda cedel ve münakaşa; afet ve felaket sebebidir. Bunu Rasûlullah şiddetle kerih görmüş ve şiddetle nehyetmiştir.²⁶⁸

O bu konuyla alakalı hadisi aktararak sahâbenin düşüncelerine yer vermiştir. Hadis şöyledir:

²⁶⁴ el-Bennâ, Risâleler. 644; el-Bennâ, *Akâid Risâlesi*, 13-19; bk. Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *El-İhsan fî Takribi Sahihi İbn Hibban*, thk. Alaeddin b. Balban el-Farisi (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408). 2/387 (No:620).

²⁶⁵ el-Bennâ, Risâleler. 647; bk. Irâkî vd., *Keşfü'l-hafâ' Tahrîcu Ehâdisi İhyâ-ı Ulumiddin* (Riyad: Dar'ul Asime, 1408). 6 /2457 (No: 3880).

²⁶⁶ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 62; bk. İbn Hibbân, *El-İhsan fî Takribi Sahihi İbn Hibban*, 1/276 (No:75).

²⁶⁷ el-Benna, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 63; bk. Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* (Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.), 1/1 /100.

²⁶⁸ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 102-103.

Ebû Derda, Ebi Ümame ve Vasil b. Eska ve Enes b. Malik (r.a.) şöyle dediler: Bir gün Resûlullah (s.a.v.) yanımıza geldi. O esnada biz dini bir konuda münakaşa yapıyorduk. Bunun üzerine hiç benzerini görmediğimiz bir öfkeyle kızdı, sonra bizi bundan nehyetti ve şöyle dedi: ‘Ey Ümmet-i Muhammed yavaş olun. Sizden öncekiler bu sebeple helak oldular. Münakaşayı bırakın, şüphesiz ki; mümin münakaşa etmez. Münakaşayı bırakın, şüphesiz münakaşanın zararı bellidir. Münakaşayı bırakın. Şüphesiz ki; kişiye günah olarak münakaşa yeter. Münakaşayı bırakın; zira ben münakaşa yapan kişiye kıyamet günü şefaatçi olmam. Münakaşayı bırakın; şüphesiz ki ben cennette en üst, orta ve Rabz evlerinde münakaşayı tam bir şekilde bırakan kimselere liderlik yapacağım. Münakaşayı bırakın. Zira Rabbim beni puta tapmayı men ettikten sonra ilk nehy ettiği şey; münakaşadır. Münakaşa; dini bir konuda cedelleşmektir.’²⁶⁹

Hasan el-Bennâ dini konuda münakaşaya devam ederek Resûlullah'a (s.a.v.) muhalefet etmemek, bu şiddetli tehditten uzak kalmak ve diğer alimlerin görüşlerine saygıyla bakmak gerektiğini söylemiştir.

Hasan el-Bennâ ölümünden sonra velinin kerameti konusuna ise şöyle değinmiştir: “İnsanlar bu konuda ta eskiden beri ihtilaf etmişlerdir, bazıları kabul etmiş, bazıları da inkâr etmişlerdir. Ben ölen velinin hayattayken kerameti olabileceği gibi öldükten sonra da kerameti olacağı inancındayım. Buna akli delil olarak şu verilebilir: Keramet velinin hayatta olmasından dolayı değildir. Ancak onun manevi konumu sebebiyledir. Onun ölümünden sonraki konumu hayattaki konumundan daha ilerdedir. Bu olayın birinci yönüdür, ikinci yönü ise; kerametın faili/yapanı, velinin kendisi değildir. Bilakis onu yaptıran Allah’tır. Allah ise her zaman mevcuttur. Dolayısıyla ölümle kerametın son bulması düşünülemez. Bu, akli ve kıyası açıdan bakmamız gereken yöndür. Nakli delil ise; Gazvey-i Recî ile ilgili olaydır.”²⁷⁰ Hasan el-Bennâ sahâbeden Asım b. Sabit’in olayını aktarır. Olay şöyledir: “Asım b. Sabit (r.a.) kafirlerin boyunduruğunu reddedince, ölünceye kadar onlarla savaşıyor. Sonunda şehit düşüyor. Kafirler onun kafasını kesmek istiyorlardı. Çünkü, kafirlerden ileri gelenleri birçoğunu öldürmüştü. Müşrikler onun cesedine yaklaşmasınlar diye Allahu Teala yaban arılarını onun cesedi üzerine gönderdi. Yaban arıları o kadar çoktu ki bir bulut gibi onun cesedini kapladılar. Kafirler cesedini kesip, eziyet etmek

²⁶⁹ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 103. Bk. Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, çev. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 8 /178 (No:7659).

²⁷⁰ Adal ve Kâre kabilelerinin kendilerine İslâm'ı öğretmek için davet ettikleri heyete düzenledikleri suikaste Recî'Vak'ası denir. (4/625) Mustafa Sabri Küçükbaşcı, “Recî'Vak'ası” (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/510-511.; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, thk. Marsden Jones (Darul Alemî, 1989), 1/255.

istiyorlardı. Ancak ona yaklaşamadılar.”²⁷¹ Ona göre, şüphesiz bu olay, ölümünden sonra Allahu Teala’nın o kuluna bir ikramıydı. Nitekim el-Bennâ, bu olay hakkında Hz. Ömer’in (r.a.) düşüncelerine yer verir. “Bu sebeple Hz. Ömer’e (r.a.) bu olay hatırlatıldığı zaman, şöyle derdi; “Allah mümin bir kulunu ölümünden sonra korur, tıpkı hayatta iken de koruduğu gibi.”²⁷²

Hasan el-Bennâ’ya göre bu konu hakkında başka bir delil ise İbn Sa’d’ın *Tabakat*’ında yer alan olaydır. Zikredilen olay şöyle geçmektedir: “Ebû Said el-Hudri’den rivayet edilir ki, o şöyle der: “Sa’d’ın kabrini kazanlardan biriydim. Biz onun kabrinden misk kokusunu kokladık.”

Şüphesiz bu da Allah’ın Hz. Sa’d b. Muaz’a vefatından sonra bir ikramıdır.”²⁷³

O, burada kerametın hayatında iken de olabileceği gibi öldükten sonra da olabileceğini ifade etmiştir. Ancak bir şartın olduğundan bahseder. Bu şart ise: “Rivayet eden kişinin sağlam ve haberin de doğru olması lazımdır.” demiştir.²⁷⁴

Hasan el-Bennâ’nın başka bir konudaki fikri ise şöyledir: “İnsanın, meded ya Resûlallah” demesi caizdir.²⁷⁵ Ona göre teberrüken duada salih kişi insanların isminin zikredilmesinde bir sakıncanın olmadığını söylemiştir. O, bu konuda Hz. Ömer’in (r.a.) şu olayını aktarır: “İbni Sünni Ebi Şu’de’den, “Amel’ul yevmi vel-leyl”, (Kişinin ayağı uyuştığında yapacağı dua) babında şöyle rivayet edilir: “İbn-i Ömer ayağı uyuştığında, Ya Muhammed!” demiş, kalkmış ve yürümüştür. İbni Abbas (r.a.)’dan buna yakın bir rivayet gelmiş ve ayağı uyuşan bir adama bu şekilde demesini öğretmiştir.”²⁷⁶

Hasan el-Bennâ’ya göre zikir birçok ayet ve hadislerde belirtilmiş olan bir ibadettir. Zikrin bazı hâllerıyla ilgili olarak şu fikrini beyan eder: “Zikir için toplanmaları, zikir esnasında sağa sola sallamalar gibi hususlara gelince; bunların hepsi eğer;

²⁷¹ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 105-106; bk. Buhârî, *Kitabu’l Cihad ve’s-Siyer* 170 (No:3045).

²⁷² el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 106; bk. Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-bârî bi-şerhi Sahîhi’l-Buhârî*. (Beyrut: Dâru’l-Marife, 1379), 7/7/384.

²⁷³ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 106; İbn Sa’d, *Kitâbü’l-Tabakâtı’l-Kebîr*, 3/244.

²⁷⁴ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 106.

²⁷⁵ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 108.

²⁷⁶ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 108; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, thk. Muhammed Enes el-Mustafa el-Hin (Beyrut: Darü’r Risaletül Alemiyye, 2018), 2/269.

- Def ve kavala eşliğinde oluyorsa,
- Veya -bazen olduğu gibi- kadınlar da burada yer alıyorsa,
- Veya zikir ortamına uygun olmayan bir yerde yapılıyorsa veya telaffuz edilen sözler değiştirilmişse,
- Veya bir anlamı olmayan sözler ise,
- Veya zikir halkasından amaç riya ve gurur ise,
- Veya zikir halkasıyla ve geceyle birlikte amaç, göz boyamak ve izleyenlere seyir zevki vermek ise,
- Veya bu zikir halkası karşılığında para, menfaat vs. dünyalık bir şey almak ise; bunların hepsi haramdır. Din bunlardan hiçbirini asla kabul etmez ve dine uygun değildir. Böyle bir şey ne Rasûlullah döneminde vuku bulmuş, ne de sahâbe döneminde olan şeriatın reddettiği ve engellemesi gereken bir durumdur.”²⁷⁷ Ona göre zikir halkası ev, mescid gibi uygun ortamlarda olmalıdır. İçerisinde haram olmayan, doğru lafızlarla; Allah’ın huzuruna yakışır bir şekilde olmalıdır.

Hasan el-Bennâ bid’atla ilgili bir hadisi şöyle aktarır: “İmam-ı Nevevi’nin rivayet ettiği bir hadiste Resûlullah şöyle buyuruyor: “Size düşen, sünnetime, benden sonra gelen raşid ve mehdi halifelerimin sünnetini uymanızdır. Onlara sımsıkı sarılınız. Dine sonradan sokulan şeylerden (bid’at) sakınınız. Zira her bid’at sapıklıktır.”²⁷⁸ Ona göre bid’atın haram olduğuyla ilgili birçok nass vardır. Ve hepsi de kesindir.”²⁷⁹ Hasan el-Bennâ bu konuyla alakalı olarak bir sahâbeden İbn Mes’ud’un olayını şöyle aktarır:

“Anlatılır ki, İbn Veddah, el-A’miş ve bazı arkadaşlarından şöyle aktarır:

“Bir adam insanları topluyor ve onlara diyor ki,

“Kim ki şu kadar kez ‘Sübhanallah’ derse, Allah ona merhamet eder.”

İnsanlar da bunu tekrarlıyor.

²⁷⁷ el-Benna, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 112.

²⁷⁸ el-Benna, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 114; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, 28 /373 (No:17144); Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *Dârimî Müsneidi*, thk. Huseyin Esed ed-Darami (Riyad: Daru’l Mugni, 2000), 1/228 (No:96).

²⁷⁹ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 116.

Ve yine insanlara “Kim ki bir kez ‘Elhamdülillah’ derse Allah ona rahmet eder.” İnsanlar da dediklerini tekrarlardı. Bu sırada Abdullah b. Mes’ud oradan geçiyor ve onların bu durumlarını görünce onlara şöyle diyor:

“Peygamberlerin ulaşmadığı bir şey mi ulaştınız. Şüphesiz ki siz sapıklığın kuyruğuna yapışmışsınız.”²⁸⁰

Bir başka olay da şöyledir ki: “İbn Mes’ûd’a, Kufe mescidinde insanlar taşla tespih çekiyorlar diye haber verilir. İbn Mes’ud oraya vardığında, her bir adamın önünde bu taşlardan bir yığın olduğunu görünce, onları mescitten kovuncaya kadar taşlar ve şöyle der;

“Şüphesiz ki, siz bir yanlışlık ve bir bid’ati işlediniz. Yoksa siz Peygamberden ve ashabından daha mı üstünsünüz?”²⁸¹ Burada İbn Mes’ud’un Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında olmayan bir uygulamanın dine sonradan girmesine karşı çıktığı görülmüştür.

Hasan el-Bennâ’ya göre sünnet ve bid’at konusu arasında fark vardır. Ona göre sünnet, Peygamber’in (s.a.v.) hâl, hareket ve sözlerine uymaktır ve insanın buna sınıksız sarılmasıdır. Bid’at ise kişinin bu yoldan sapmasıdır. Bid’at, ibadet için geçerlidir. Ancak Hasan el-Bennâ, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) terk ettiği bir meselenin dini hükmü hakkında şunları açıklamıştır: “Şayet terk etme gerekçesi kertenkelenin etinin yenmemesi gibi fitratından kaynaklanan ve iştahı çekmeyen bir konuda ise zaten bunu Peygamber kendisi ifade etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), “Bu kertenkeleyi yemem. Bizim yörenin âdeti değil, onu iştahım çekmiyor” demiştir.²⁸² Böyle bir meselede Resûlullah’a muhalefet etmenin bir sakıncası olmaz. Hâlid b. Velid’in yaptığı gibi iştahımız çekerse biz de yiyebiliriz, dinde bir sakıncası olmaz demiştir.”²⁸³ Peygamberin terk ettiği bazı durumlarda dini bir kesinlik olmamıştır. Gerekçe olduğu sürece bu gibi durumlarda Müslümanlar muhayyer kılınmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v.), aniden ortaya çıkan bir sebepten dolayı yapmadığı bir durumla ilgili olarak da Hasan el-Bennâ şu örneği vermiştir: “Hz. Peygamber, mescide girerken aniden ayakkabısını çıkarıyor. Sahâbîler de aynısını yapınca Allah Resûlü

²⁸⁰ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 116-117; Ebi Abdillâh Muhammed b. Vaddâh b. Bezî‘ el-Kurtubî İbn Vaddâh, *Kitâbü’l-Bida‘ ve’n-nehyü ‘anhâ*, thk. Amr Abdul Munim Selim (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1416), 1/39.

²⁸¹ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 117; İbn Vaddâh, *Kitâbü’l-Bida‘ ve’n-nehyü ‘anhâ*, 1/38.

²⁸² el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*, 127; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/9 (No:16812).

²⁸³ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 127.

ayakkabısının altında necaset olduğunu, Cebrail'in bildirmesiyle bunu çıkardığını, açıklamış. Böyle kendisine has olan bir durumda Rasûlullah'ın yapmadığı böyle bir şeyi yapabiliriz.”²⁸⁴ Bu konuyla alakalı yapılan açıklamada anlaşılan şu ki Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaptığı her uygulama sünnet bir davranış değildir. Terk edilmesi de sorun teşkil etmediği gibi yapılması da bid'at değildir.

Hasan el-Bennâ, zikrin Şâri tarafından emredildiği ancak detaylarının açıklanmadığı bir durum olduğunu söylediği gibi yaptığımız duanın, şekil ve hüküm açısından da dine aykırı olmadığı sürece istediğimiz şekilde yapabileceğimizi söyler. Bu durum bid'at olarak değerlendirilemez. O bu konuyu daha iyi açıklamak için iki örnek vermiştir:

1- “Mesela, bir adam her günün belli bir zamanında bir kuruş sadaka vermeyi Allah rızası için alışkanlık hâline getirmiş ve bunu sadaka amacıyla veriyor. Sen böyle yapan bir adama (günün belli saatinde bir kuruş sadaka verme şeklinden dolayı ona) bid'atçı diyebilir misin? Bu gibi amellerin caiz görülmesi için selef-i salihinin bunun aynısını yapmış olmaları şart koşulmuş mudur?”

2- Bir adam her sabah ve akşam şu lafızlarla Allahu Teala'ya dua etmeyi kendisine adet edinmiş ise; mesela,

“Ya Rabb! Sıkıntılarımı gider, günahlarımı affet beni razı olduğun ve Rasûlullah'ın sünnetine uyan kullarından eyle!” şeklinde dua eden bid'atçı kabul edebilir misin? Böyle bir amelin caiz olması için Peygamber'den (a.s.) veya selef-i salihinden illa da bu şekilde olacak diye bir şart koşulmuş mudur?”²⁸⁵

Dinde yer alan “Maslahat-ı mürsele” konusuna ise Hasan el-Bennâ, fikrini şöyle beyan eder: “Bu bahsettiğimiz konunun yani ibadet konusunun dışındadır. Çünkü ibadetlerin sınırları tevkiye olarak zaten bellidir. Maslahat-ı mürsele dinin zaruriyat kısmına girip zamanın değişmesiyle değişebiliyor. Mushaf-ı şerifin toplanması ve çoğaltılması, Hz. Ömer'n (r.a.) divan sistemini kurması, mühendislik ve hesap ilminin öğrenilmesi gibi. Bütün bunlara Rasûlullah (s.a.v.) zamanında olmayıp da günümüzde olması kaçınılmaz olan ihtiyaçlardır.”²⁸⁶ Zamanın değişmesiyle ihtiyaçlar değiştiği için dinde olmayıp sonradan eklenen ve insanların yararına olan durumlar dinen caiz kabul edilmiştir.

²⁸⁴ el-Benna, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 127; Dârimî, *Dârimî Müsnedi*, 2/867(No:1418).

²⁸⁵ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 135-136.

²⁸⁶ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 128.

Hasan el-Bennâ'nın âbid kişinin durumu hakkında vurguladığı konu ise şudur:

Şayet, âbid, Resûlullah'tan ve ashabından gelen me'sur sözlerle dua, hamd, tesbih ve Kur'an okumakla ruhu bir canlılık, heyecan ve haz duymuyorsa, demek ki, bu kul; ne namaz kılmıştır, ne de doğru söylemiştir. Böyle biri istediği yere gitsin. Allah'a yemin olsun ki, o ancak nefesine tabi olmuştur.²⁸⁷

Hasan el-Bennâ burada kişinin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve sahâbeye olan sevgisinin içten gelen bir maneviyatla beslenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Hasan el-Bennâ, sahâbenin fetva verme ve hüküm çıkarma noktasında ne kadar dikkatli ve sabırlı olduğuna dikkat çekmiştir. Sahâbeden Abdullah b. Mes'ud'un (r.a.) "Bu ümmetin sembollerinden; otoriter bir bilgin olmasından" bahseder.²⁸⁸

Hasan el-Bennâ, İbn Mes'ud'a şöyle bir soru sorulduğunu aktarır:

"Mihri belirlenmemiş bir kadın kocasıyla ilişkiye girmeden önce, kocası ölse durumu ne olur?

Abdullah b. Mesud, soruyu soran şahıstan, bunun cevabı için bir ay mühlet ister. Bir ay sonra herkesçe bilinen olay hakkındaki cevabını vermiştir."²⁸⁹

Hasan el-Bennâ burada "Selef-i salihinin âhkam kesmede ne kadar dikkatli olup, sakındıklarını" bizlere vurgulamıştır.²⁹⁰

2. 26. Sahâbenin Zikir Hâllerine Vurgu Yapması

Hasan el-Bennâ, zikrin önemiyle alakalı şunları söylemiştir: "Boş vakitlerini nafilelerle geçirmeye, namazlarının sünnetlerini yerine getirmeye, tövbe ve istiğfarını çoğaltmaya çalış. Allah'ın ismini yücelt. Unutma ki, yolculukta ve gurbette olanın durumu duası kabule daha yakındır. Gizliden ve açıktan Allah'a çokça yalvar. Yüce Allah'ı hatırlamaya devam et." demiştir. Bu konuyla alakalı olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hz. Ali'ye verdiği şu öğüdü aktarır: "Resûlullah (s.a.v.) Hz. Ali'ye,

²⁸⁷ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 130.

²⁸⁸ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 133.

²⁸⁹ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 133; Ebu Yusuf Yakub b. İbrahim el-Âsar, *el-Âsar*, thk. Ebu Vefa (Daru'l Kütübil İlmîyye, ts.), 1/132.

²⁹⁰ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 133.

“Dilin Allah'ı anmakla sürekli ıslak kalsın,”²⁹¹ demiştir.

Hasan el-Bennâ, sahâbîlerin, toplu hâlde zikreden kimseler olduğundan bahsetmektedir. Sahâbeden Ebû Said el-Hudrî (r.a.) Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şöyle rivayet etmiştir:

Muâviye, mescitte halka hâlinde bir grupta karşılaştığında, “Sizi oturtan sebep nedir?” diye sorunca onlar da “Oturmuş Allah'ı zikrediyoruz” dediler. Muâviye “Allah! Sizi bu mu oturttu?” diye sorunca onlar “Allah'a yemin olsun ki bizi ancak bu oturtmuştur” dediler. Muâviye “Ben sizi suçlamak niyetiyle yemin etmenizi istemedim. Herhangi biriniz benim gibi Resûlullah'tan (s.a.v.) az hadis rivayet etmiş değilsiniz. Resûlullah (s.a.v.) halka oturmuş bir grup sahâbiyle karşılaştığında onlara “Sizi böyle oturtan nedir?” diye sormuş onlar da Allah'ı zikretmek, bize İslâm'la hidayet verip onunla bize iyilikte bulunduğundan O'na hamd etmek için oturmuşuz” dediler. Rasûlullah (s.a.v.) “Ben sizi suçlamak maksadıyla yemin etmenizi istemedim. Fakat Cebrail geldi ve bana Allah'ın meleklerle karşı sizinle övündüğünü haber verdi” dedi.²⁹²

Hasan el-Bennâ'ya -sahâbede işaret ettiği gibi- göre bu durum Allah'ı toplu hâlde zikretmek zatı itibariyle hoş karşılanmıştır. Özellikle kalplerin birbiriyle muhabbet kurması, aralarındaki bağların güçlenmesi, vaktin faydalı bir şekilde değerlendirilmesi istenilmiştir. Ayrıca güzel bir ahlak eğitimi almamış kişilerin bu vesileyle eğitimi böyle ortamlarda alması ve onların bu gibi ortamlarda bulunması davranış olarak hoş karşılanmış bir durumdur.

Hasan el-Bennâ'nın vurguladığı başka bir nokta ise sahâbîlerin sabah akşam Allah'ı zikreden kimseler olduğudur. Bu konuyla alakalı Hasan el-Bennâ şu rivayete yer verir: “Muhammet İbrahim et-Teymi babasından şunları aktarmıştır: “Rasûlullah (s.a.v.) bizi bir seriyyeye gönderdi. Sabah ve akşam vakitlerinde, “Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?”²⁹³ ayetini okumamızı emretti. Biz de okuduk. Ganimet elde ettik ve selamette olduk.”²⁹⁴ Hasan el-Bennâ'ya göre Müslümanlar her vakitte Allah'ı anmalıdırlar. Allah insanları boş yere yaratmamıştır. Her an ve her vakitte hesaba çekileceğimizin bilincinde bir hayat sürdürülmesi gerektiğinden bahsetmiştir.

²⁹¹ el-Benna, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 284; Parlıyan, *Sünen-i Tirmizi Tercemesi*, "Dua", 49 (No:3375).

²⁹² el-Bennâ, *Risâleler*. 706; *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 128- 129; Kocaer, *Sahih-i Müslim Muhtasarı*, "Kitâbu'z-Zîkr ve'd-Dua", 2701.

²⁹³ Mü'minun, 23/115.

²⁹⁴ el-Bennâ, *Risâleler*. 713.

Hasan el-Bennâ, selef-i salihin döneminde zikrin keyfiyeti ile ilgili konuyu arz ederken Enes b. Malik²⁹⁵ ve Muâviye'den²⁹⁶ gelen iki hadisi şerifi kitabında aktarmış ve konuya açıklık getirmek için birkaç soruyla konuyu açıklamaya çalışmıştır. Ona göre:

“Her iki hadiste sınırlandırılan zikrin keyfiyeti tam belli mi ki, bugün tam olarak tatbiki mümkün olsun?

O zaman onlar bu halkaları nasıl oluşturunurlardı ve nasıl zikrediyorlardı? Tek başına mı yoksa topluca mı?

O zamanın zikir lafızları, Allah'ı tazim, Resûlullah'a sâlat ve selam getirirken dünya ve ahiret iyiliği için hayır isterken hangi lafız ve cümleleri kullandılar.

Bunların hepsi zikrin keyfiyeti olup, iki hadiste de belirlenmeyen hususlardır.

Tam tersine bu iki hadis konuya genel değinmiş ve gördüğün şekilde bu hadisler genel olduğundan dolayı tatbiki de mümkün değildir. Mesela, farz edelim ki hepsi bellidir, o zaman sorayım:

Sahâbe-i Kirâm'ın bu yaptıkları, mutlak olan bir amel karşısında o ibadete bir sınırlama getirir mi? Ki sahâbîlerin bile o dönemde kendi aralarında bu konuların keyfiyeti ile ilgili olarak farklı uygulama tarzları olduğu ortadayken...”²⁹⁷

2. 27. Sahâbenin Günlük Kur'an Okuma ve Ezbere Dair Hâlleri

Sahâbîler, Kur'an-ı Kerîm'i çokça okuyan kimselerdir. Rasûlullah'ın (s.a.v.) sahâbeden Ebû Zer el-Gıfari (r.a.)'ye yaptığı bir vasiyet şu şekildedir: “Kur'an'ı tilavet etmelisin. Hakikaten o yeryüzünde senin için bir nur, gökyüzünde ise sana bir süstür.”²⁹⁸ Bu sebeple Kur'an bir Müslüman'ın hayatında her zaman olmalıdır.

²⁹⁵ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 129; Hadis şöyledir: “Resûlullah şöyle buyurdu: Allah'ın meleklerinden gezgin bir topluluğu vardır. Bunlar zikir halkasına ararlar, böyle bir topluluğa rastladıkların da onları çevirip sararlar. Bunlar, Allah katına bir mümessil gönderir ve şöyle derler: Ya Rabbi! Biz kullarından bir gruba rastladık. Nimetlerine şükrediyor, kitabını okuyorlar, Rasûlullah'a salavat getiriyorlar. Dünya ve ahiret için senden istiyorlar. Bunun üzerine Allahu Teala şöyle buyurur: Onları rahmetimle kuşatın. Onlarla oturan, onlar Allah katında bir sıkıntı çekmezler. Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzar, *Müsnedi Bezzar*, ts., 13/116 (No: 6494).

²⁹⁶ Hasan el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 128-129; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/49 (No:16853).

²⁹⁷ Hasan el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 134.

²⁹⁸ el-Bennâ, *Risâleler*. 725; İbn Hibbân, *El-İhsan fî Takribi Sahihi İbn Hibban*, 2/70 (No:361).

Alemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber (s.a.v.) insanları Kur'an okumaya teşvik etmiş, Kur'an'la meşguliyetleri ölçüsünde sahâbîlerine değer vermiştir. Kur'an okumayanlara da onu dinleyip anlamalarını tavsiye etmiştir. Bu sayede onları Allah'ın kitabıyla ruhi bir bağ kurmanın vereceği bereketten mahrum kalmamalarını söylemiştir. Bu konuda Hasan el-Bennâ Ebû Hureyre'den rivayet edilen bir hadisi aktarmıştır: "Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kim Allah'ın kitabından bir ayet dinlerse bunun karşılığında ona kat kat sevap yazılır. Kim onu okursa bu da kıyamet gününde ona bir nur olur."²⁹⁹

Konuyla alakalı yine Ebû Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste şöyle denilmiştir:

Resûlullah (s.a.v.) bir yere bir grup adam gönderdi. Bunlar birkaç kişiydiler. Resûlullah (s.a.v.), onlardan Kur'an okumalarını istedi. Hepsinden de Kur'an'dan bütün bildiklerini okumalarını istedi. Onlardan en genç olanına yaklaştı ve "Ey falanca Kur'an'dan ne kadar ezbere biliyorsun? diye sorunca, genç, "Şu şu sureleri ve Bakara" dedi, Hz. Peygamber (s.a.v.), "Bakara da mı?" diye sorunca genç "Evet" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), "O hâlde sen onların emirisin, gidin!" dedi.³⁰⁰

Hasan el-Bennâ, sahâbîlerin Kur'an-ı Kerim'i okumanın değerini şu cümlelerle ifade pekiştirmiştir:

Bizim şerefli geçmişimiz Kur'an'ı ve onu tilavet etmenin değerini kavramıştı. Onu hukuk kurallarının kaynağı, kalplerinin baharı, ibadetlerinin viridi olarak kabul ettiler. Kalplerini ona açıp onu tedebbür ile okudular. Ruhları Kur'an'ın yüce manalarından içiverdi. Allah onlara dünyada insanlığın efendileri olmayı nasip etti. Ahirette onlar için en büyük dereceler vardır. Biz de Kur'an'ı ihmal ettiğimizden dolayı dünya işleri hususunda zaafa uğradık ve dini açıdan zaafa düştük.³⁰¹

Ona göre Kur'an bizlere rehberdir, insanları doğru yola iletir. Maddi ve manevi olarak ışık kaynağıdır. Ona göre sahâbîler Kur'an'a değer verdikleri için ahirette mükafatlandırılacaklardır. Ona göre Müslümanların Kur'an'ı ihmal etmesi sadece dünyalık değil aynı zamanda dini anlamda sakıncalıdır.

Hasan el-Bennâ'ya göre kişinin içinde bulunduğu durumlar ve şartlar farklı farklı olduğundan Kur'an viridi için herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Bu, her şahsın durum ve gücüne bırakılmıştır. Ancak burada önemli olan kişinin Kur'an'dan

²⁹⁹ el-Bennâ, *Risâleler*. 726; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/191(No:84494).

³⁰⁰ el-Bennâ, *Risâleler*. 727; Parlıyan, *Sünen-i Tirmizi Tercemesi*, "Kur'an'ın Fazileti ve Değeri", 46 (No:2876).

³⁰¹ el-Bennâ, *Risâleler*. 727.

her gün bir miktar okumasıdır. Ona göre normal olan, kişinin imkânı varsa bir hafta da hatim etmesidir. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) Abdullah b. Amr'a (r.a.) haftada bir hatim etmesini emretmiştir.³⁰² Yine sahâbîlerden Hz. Osman (r.a.), Zeyd b. Sabit (r.a.), Abdullah b. Mes'ud (r.a.) ve Ubey b. Ka'b (r.a.) gibi bir grup sahâbî de böyle yapıyordu. Hasan el-Bennâ'ya göre bu sahâbîler cumadan cumaya Kur'an hatmini indirenler arasındadırlar. Ona göre bu kimseler dini yaşamada bunlardan daha öncelikli ve daha hırslı kimseler var mıdır? diyerek Hz. Osman'ı (r.a.) örnek göstermiştir:

Hz. Osman (r.a.), cuma gecesinde Bakara'dan Maide'ye kadar okuyordu. Cumartesi gecesini En'am'dan Hud'a kadar okuyordu. Pazar gecesini Yusuf'tan Meryem'e kadar okuyordu. Pazartesi gecesini Taha'dan Kassas'a kadar okuyordu. Salı gecesini Ankebut'dan Sad'a kadar okuyordu. Çarşamba gecesini de Zümer (Tenzil)'den Rahman'a kadar okuyordu. Perşembe gecesini de hatmi tamamlıyordu. Hangi sureleri hangi gecede okuduğuna dair ihtilaf olsa da İbn Mes'ud'un da hatmi konusunda bir taksime gittiği bilinmektedir. Fakat haftada bir hatim yaptığı hususunda ittifak vardır. Sureleri bir haftaya taksim etme konusunda çok sayıda rivayet bulunmaktadır.³⁰³

Hasan el-Bennâ, sahâbenin okumayı vird hâline getirdiği surelere işaret etmiştir. Bunlar: Yasin, Duhan, Vakıa ve Mülk suresidir. Örneğin, Vakıa suresinin faziletine dair Abdullah b. Mesud'dan merfu ve mevkuf yolla hadisler gelmiştir. Bu hadislerde özellikle diriliş, ceza günü ve bu konuda konuşan kimseye şüphe bırakmayacak şekilde deliller sunan bu bilgiler vardır. Hasan el-Bennâ'ya göre bizler de günde bir kez bu sureyi okumaktan geri kalmamalıyız. Kişi bunu geceleyin okursa daha iyi olur. Cuma günü de bir gündüz, bir de gece vaktinde okunursa bunda herhangi bir sakınca yoktur.³⁰⁴

Hasan el-Bennâ, sahâbenin Kur'an'ı dinleme sırasındaki hâllerine de vurgu yapmıştır. Örneğin sahâbîler Kur'an'ı çok iyi dinlerlerdi. Ona göre: “Rasûlullah'ın (s.a.v.) ashabı başlarında sanki bir kuş duruyormuşçasına sakin bir şekilde Kur'an'ı dinlerlerdi.”³⁰⁵

³⁰² el-Bennâ, *Risâleler*. 728; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, “Oruç”, 57 (No:1978).

³⁰³ el-Bennâ, *Risâleler*. 729; Hasan el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 98; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü's-sahâbe*, thk. Vasiullah Muhammed Abbas (Beyrut: Müessesetul Risale, 1983), 1/517 (No:850).

³⁰⁴ el-Bennâ, *Risâleler*. 731.

³⁰⁵ el-Bennâ, *Risâleler*. 732.

Hasan el-Bennâ sahâbenin ayet ezberine teşvik edilmesi hususuna da işaret etmiştir. Sahâbeden Ebû Zer için Hz. Peygamber (s.a.v.) şunları söylemiştir: “Ey Ebû Zer! Günün başlangıcında Allah'ın kitabından bir ayet ezberlemen senin için yüz rekât namaz kılmaktan hayırlıdır.”³⁰⁶ demiştir.

Hasan el-Bennâ'ya göre sahâbîler yemek ikramında bulunan kimselerdir. Enes b. Malik (r.a.) rivayet edildiğine göre: Rasûlullah (s.a.v.) Sa'd b. Ubade'nin yanına gitmiş, o esnada Sa'd ona ekmek ve yağ getirmiş. Hz. Peygamber (s.a.v.) yedikten sonra “Yanınızda melekler iftar etsin, yemeğinizi iyiler yesin, melekler ise sâlat okusun” demiştir.³⁰⁷

Hasan el-Bennâ'ya göre sahâbîler istişareye önem veren kimselerdir. Nitekim Bedir savaşında Habbab b. Münzir (r.a.) kendi görüşünü söylemiş Hz. Peygamber'de (s.a.v.) onun görüşüne uymuştur.³⁰⁸ Yine aynı şekilde Hendek savaşında ise Selman-ı Farisi'nin (r.a.) görüşünü kabul etmiştir.³⁰⁹

2. 28. Sahâbîlerin Dönemin Şartlarına Göre Eğitimi Değerlendirmeleri

Hasan el-Bennâ'ya göre her asrın kendine göre bir eğitim anlayışı vardır. Ona göre araştırma, düşünce ve sonuç çıkarma metotlarının günden güne değişmesine ayak uydurmak kaçınılmazdır. Dolayısıyla geçmiş İslâmî asırların her birisinin kendisine özel, ayırt edici özellikleriyle başlı başına bir anlayışı olmuştur.³¹⁰ Hasan el-Bennâ çocuğa verilecek eğitimin yaşanılan asra uygun olmasının gerektiğini söylemiştir. Bu konuda da sahâbeden Hz. Ali'nin bir sözüne yer vermiştir: “Evlatlarınızı kendi döneminizin yaşam tarzıyla sınırlandırmayınız. Çünkü onlar sizin zamanınızın dışında başka bir zaman içinde yaratılmışlardır.”³¹¹

Hasan el-Bennâ, günümüzdeki eğitimin önemi ile alakalı şöyle bir soru sorarak konuyu biraz daha açmak istemiştir: Günümüz eğitiminden geçen bir gencin akaid veya ibadet ahkâmını özetleyecek ve anlayış tarzına uygun olan bir kitap sorsa

³⁰⁶ el-Bennâ, *Risâleler*. 733; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Beşşar Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dar'ul Ci'l, 1998), “Mukaddime”, 16 (No: 219).

³⁰⁷ el-Bennâ, *Risâleler*. 740 ; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Ebu Ubeyde Meşhur b. Hasan (Riyad: Mektebetü'l Maarif, 1424/1998), “Kitabûl Et'ime”, 55 (No: 3854).

³⁰⁸ el-Bennâ, *Risâleler*. 499.

³⁰⁹ el-Bennâ, *Risâleler*. 554.

³¹⁰ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 28.

³¹¹ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 29.

ve buna karşılık da kısa sürede o gence fayda sağlayabilecek onu ikna edebilecek hangi özet kitabı önerilebilir?³¹² diyerek kendi dönemlerine uygun bir şekilde fetva vermelerini belirtmiştir. Bugün yapılanlar gelecek nesillere bu noktada fayda sağlayacaktır. Bu yüzden her dönemin kendine has problemlerine uygun kitapların yazılması ve cevaplanması gerekmektedir. Özellikle de bu konuda dini ilimlerden yararlanılması gerektiğini belirtmiştir.

2. 29. İslâmî Eğitimin İslah Metotları Hususunda Sahâbeyi İşaret Etmesi

Hasan el-Bennâ'ya göre ev ortamı İslâmî eğitimin verileceği ortamlardır. Bu ortam çocuğun zihninde şekillenen ilk yerdir.³¹³ Ayrıca çocuğun ruhsal gelişiminde, dini ve ahlaki değerlerle büyüülmesinde kadının rolüne dikkat çekmiştir. Bu yüzden kadının ıslah edilmesi çocuk eğitiminin en önemli etkenidir. O bu konuyu şöyle ifade etmiş ve bazı hanım sahâbîlere işaret etmiştir: “Öncelikle kadını dini ve ahlaki açıdan yeterince donatıp onun seviyesini yükseltmemiz lazımdır. Kız okullarındaki programlara ev ile alakalı konulara yer verilmelidir. Nesibe bnt. Ka'b, Esmâ bnt. Ebû Bekir, Safiyye bnt. Abdulmuttalip, Havle bnt. Ezver, Sukeyna bnt. Hüseyin gibi kendi döneminin ahlâk örnekleri olan kadınların hayatlarına bolca yer verilmelidir.”³¹⁴ Ona göre kadın sahâbîler örnek alınmalıdır. O, ensarın hanımlarını öven Rasûlullah'ın (s.a.v.) bir hadis-i şerifini nakleder: “Ensarın kadınları ne de güzel kadınlardır; utanma duyguları onların dinde derinleşmesine mâni olmuyor.”³¹⁵ Hasan el-Bennâ, hanım sahâbîleri günümüz Müslüman kızlarına örnek olarak sunmuş eğitimde bu kadın sahâbeye yer verilmesi gerektiğine işaret etmiştir.

Ayrıca o bu konudaki düşüncelerini şöyle devam ettirir:

Büyük tarihi şahsiyetleri araştırdığında, onları kahraman yapan sırrın ne olduğunu görürsün. Hz. Ali'nin (r.a.) hakka olan sevgi ve duyarlılığında, Resûlullah'a (s.a.v.) olan desteğinde, Muaviye'nin hilm ve zekâsından Abdullah b. Zübeyr'in ve babası Zübeyr'in cesaretinde, bunları büyüten Fatma bnt. Esed, Hint bnt. Utbe, Esmâ bnt. Ebû Bekir ve Safiye bnt. Abdulmuttalip gibi büyük annelerin vermiş olduğu etkin bir eğitimin sonucu olduğunu görürüz.

³¹² el-Benna, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 30.

³¹³ el-Benna, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 151.

³¹⁴ el-Benna, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 152.

³¹⁵ el-Bennâ, *Risâleler*. 471; el-Bennâ, *Müslüman Kadın*, 49; Buhârî, “Kitabu'l İlim”, 50.; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, 42/73 (No:25145).

Hasan el-Bennâ'ya göre anne, düzgün bir şekilde eğitildiği takdirde çocukların da tam anlamıyla iyi birer evlat olacağını söylemiştir.³¹⁶ Buradan anlaşılan şu ki tarihe damga vurmuş her bir önemli şahsiyetin arkasında bir kadın var olmuştur.

Hasan el-Bennâ, Abdullah b. Abbas'ın (r.a.) annesi Ümmü Fadıl el-Hilaliyye'nin, bir çocuğu büyütürken kullandığı cümlelerin çocuk üzerinde ne kadar etkili olduğunu söyler ve Ümmü Fadıl el-Hilaliyye'nin şu sözüne yer verir: "Eğer ilk çocuğum Fehr ve diğer Arap kabilelere cömertlik ve saygınlıkta, ölünceye kadar numune-i misal bir lider olmayacaksa, ben de çocuğum da helâk olayım."³¹⁷ Daha küçükken bu sözleri işiterek büyütülen çocuğun gelecekte büyük bir şahsiyet olması kaçınılmazdır.

Hasan el-Bennâ'ya göre çocuk eğitiminde anne-baba, çocuklarını bütün uygun fırsatlarda dini, ruhi ve İslâmî şuur ile doyurmalıdır. Ona göre, "Bir evde bedeni tedavi için ecza dolabının olması ne kadar gerekli ise aklın ıslahı için de İslâmî kütüphane o denli gereklidir. Sa'd b. Ebi Vakkas'ın şu sözünü burada zikretmek ne kadar da uygun düşüyor:

"Çocuklarımıza Kur'an'dan nasıl ki sureleri anlattıysak, aynı şekilde onlara Hz. Muhammed'in (s.a.v.) gazvelerini de anlatmalıyız."³¹⁸ Sahâbenin çocuk eğitiminde Hz. Peygamberin (s.a.v.) hayatına yer vermesi oldukça önemli bir konudur.

2. 30. Sahâbîler Kötü Alışkanlıklara Karşı Mücadele Eden Kimselerdir

Hasan el-Bennâ'ya göre bir Müslüman'ın yapması gereken şey şudur: "Müslüman'ın Rabbinin emrine uyması her şeyden önceliklidir. Allah'ın emirlerinden etkilenme, indirmiş olduğu hükümleri uygulama, ahiret azabına karşı dünyada yapılan cezai işlemi küçük görerek cezadan korkmakta bizimle selef-i salihin arasındaki büyük farktır." el-Bennâ, bu farkı açıklamak için ise şu olayı zikretmiştir: Cahiliye döneminde içkiye düşkün olup daha sonra Müslümanların yiğit kahramanları arasında yer alacak olan bir adam, Müslüman olmadan önce bir şiirinde şöyle söylemiştir:

³¹⁶ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 153.

³¹⁷ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 153.

³¹⁸ el-Bennâ, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 155; Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâkı'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*, thk. Mahmud et-Tahhan (Riyad: Mektebetü'l Maarif, ts.), 2/195 (No:1590).

Öldüğümde beni üzüm bahçesinin yanına gömün. Tâ ki, damarlarım kuruduktan sonra o üzüm ağacının kökleri kemiklerimi sulasın. Çölde gömmeyin beni. Öldükten sonra, o (içki) üzümü tatmamaktan korkarım. İslâm, kötülüklerin anası olan içkiyi haram kıldı. O da buna boyun eğdi. Ancak eski alışkanlığı onun içki özlemini gidermek için azıcık içmeye zorladı. Müminlerin emiri Hz. Ömer’e (r.a.) gelerek suçunu itiraf etti. O da ona cezai işlem uyguladı. Bunun tekrarlama üzerine onu Kadisiye’ye sürgüne gönderdi. Oranın valisi Sa’d b. Ebi Vakkas (r.a.) onu hapse attı. Savaş günü bir hapiste iken kılıçların çınlamasını ve atların kişnemelerini işitti. Cihad meydanlarının adamı olan bu yiğit, yerinde duramaz oldu. Emir’in hanımına, eğer kendisine bir at ve savaş teçhizatı verirse, savaşp şehit olmak istediğini; diri kalırsa, geri döneceğinin sözünü verdi. Vali’nin hanımı o yigide savaş teçhizatını verir vermez, ok gibi savaş meydanına fırladı. Sa’d b. Ebi Vakkas (r.a.) onu uzaktan tanıdı. Savaş sona erdiğinde Allah’tan başka bir niyeti olmayan bu yiğit tekrar gizlice kendiliğinden hapishaneye geri döndü. Sa’d b. Vakkas (r.a.) onu çağırttı ve hapishaneden çıkma sebebini sordu. O da, “Allah yolunda, cihad ve şehadet olduğunu” söyledi. Bunun üzerine Sa’d, kaçma fırsatı yakalamış iken, nasıl oldu da tekrar hapishaneye döndüğünü sordu. O da, “Ahde vefakarlıktır. Söz vermiştim. Sözüme hıyanet edemezdim,” dedi.

“Mükafatın ne olacak?” diye sorunca,

“Allah ne demiş ise, o olacak,” dedi.

Vali Sa’d, onun bu onurlu mümin kişiliğini takdir edip, salıverilmesini emretti. Ve ona, bir daha içki cezasını uygulamayacağına söz verdi.

Bundan sonra bu yigitten kendisine cezanın uygulanmayacağı içkinin içmesi beklenirken, tam tersine o yiğit, biraz düşündükten sonra, içmediğinden dolayı öleceğini bilse bile bu içkiden bir daha tatmayacağına yemin etti. Kendisine sorulduğunda, sahip olduğu iman gücü ve kendisinde oluşan insani duyguyu yansıtan şu cevabı vermiştir:

‘Daha önce bana verilen ceza, önemsemediğim dünyevi bir ceza idi. Cezam, Allahu Teala’ya bırakılınca, onun huzuruna asi olarak çıkmaktan haya ettim. Onun azabına ve gazabına karşı dayanacak gücüm yoktur.’ demiştir.

Bu yiğit öğretici, Ebû Mihcen es-Sakafi (r.a.)’dir. ³¹⁹

Hasan el-Bennâ’ya göre kötü durum karşısında sesimizi yükseltmemiz gerekmektedir. Şu misalle bu konuyu açmıştır: “Uyanık olup, evine hırsız giren ev sahibinin, “Karışmayayım da bakayım hırsız ne yapacak,” diyerek hırsız seyretmeye dalmışken, uykuya dalan ve sonra uyandığında da iş işten geçip, pişmanlık duyan adamın durumuna düşmeyelim.”³²⁰ Verilen misal de görüldüğü gibi zarar hiç

³¹⁹ el-Benna, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 267-268; Taberî, *Tarihu’r-Rusûl ve’l-Mulûk*, 3/573.

³²⁰ el-Benna, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 270.

beklenmedik bir an da karşımıza çıkmaktadır. Hasan el-Bennâ, bugün yapılacak küçük sorunların yarın için büyük bir sorun doğuracağını söylemiştir. O, bununla ilgili olarak Hz. Ali'nin (r.a.) şu sözlerine yer vermiştir: “Hz. Ali'nin (k.v.) buyurduğu gibi:

“Batıl, ancak hak ve hakikatin gaflette olduğu bir anda dirilebilir.”³²¹

Hasan el-Bennâ'ya göre kötü alışkanlıklar sağlığa zarar vermektedir. Ona göre başta uykusuzluk gibi sağlık problemleri meydana gelmektedir. Hasan el-Bennâ, bu konuda Rasûlullah'ın (s.a.v.) Hz. Ömer'e (r.a.) verdiği tavsiyeyi örnek vermiştir: “Rasûlullah (a.s) İbni Ömer'i uzun süre uykusuz kalmaktan nehyederken bu konuya işaret ederek şöyle demiştir: “Eğer sen böyle yaparsan, gözlerin çukurlaşır ve bedeninin zayıflar.”³²² O bu konuda günümüz tıp da bunu doğruladığını söylemiştir.

³²¹ el-Benna, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 270.

³²² el-Benna, *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. 261; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîh-i Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdalbaki (Beyrut: Daru'l Hadis, 1991), “Kitabu'l Sıyam”, 188.

SONUÇ

Hasan el-Bennâ; siyasi, kültürel, coğrafi, ekonomik ve sosyal olarak yaşadığı dönemden etkilenen biri olmuştur. Hasan el-Bennâ'nın yaşadığı dönem, Birinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği Osmanlı Devleti'nin ise parçalanmış bir hâlde olduğu dönemdir. Hasan el-Bennâ; Müslüman otoritesinin yok olduğu ve Batılı işgalcilerin, Müslüman ülkelerin sömürü amacıyla el attığı bir zamanda yazdığı risalelerle, yaptığı tebliğlerle ve yetiştirdiği öğrencilerle Mısır'a ve İslâm dünyasına katkı sunmuş bir kimsedir. Hasan el-Bennâ, iktidarın zulme sessiz kaldığı zamanda, 1928'de, İhvan-ı Müslimîn (Müslüman Kardeşler) hareketiyle topluma ve İslâm dünyasındaki birçok ülkeye fayda sağlamıştır. Batılı misyonerlere ait okulların Mısır'da çoğalması, gayriahlaki davranışların ülke çapında yayılması ve devletin laikleştirilmeye çalışılması Hasan el-Bennâ'yı harekete geçirmiştir. Onun eliyle saf bir dini eğitime çağrıda bulunması zorunlu olmuştur.

Hasan el- Bennâ, günlük, haftalık ve aylık olarak yazdığı yazılarında tefsir, hadis, akâid, fıkıh, tasavvuf, siyaset gibi Temel İslâm İlimlerine yer vermektedir. Burada Hasan el-Bennâ'nın yazdığı risalelerinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ve sahâbenin izinden gitmeye teşvik etmiştir. Hadis ilmi içerisinde âhad haberin delil olabileceğinin görüşündedir. Hasan el-Bennâ, İslâm hukukunun fer'i konularında ihtilafın kaçınılmaz ve gerekli olduğuna inanmıştır. Bundan dolayı ashap bile kendi arasında ihtilaf ettiğini ifade etmiş ve bu ihtilafın günümüze kadar devam ettiği gibi kıyamete kadar da devam edeceğini söylemiştir. Hasan el-Bennâ, tevhid konusunda her şeyin yaratıcısının Allah olduğunu, Allah ile ilgili müteşabih ayetlerin bize nasıl bildirilmişse öyle kabul edilmesi gerektiği, bu konuda te'vile gidilmesinin yanlış olduğu görüşündedir. Tasavvuftaki zahiri ve bâtini ilimlerine değinen Hasan el-Bennâ, sahâbenin batini hâllerine dikkat çekmiştir. Hasan el-Bennâ Recî' Vak'ası'ndan hareketle ölümden sonra velinin kerameti olduğunu savunmuştur.

Hasan el- Bennâ, “Toplum değişirse devlette değişir” bilinciyle Müslüman ailelerin hayatlarına dokunmuştur. Aile çalışma sistemini oluşturmuştur. Bu sistemi kurarken Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Muhacir ile Ensar arasında kurduğu bağı esas alarak yapmıştır. Hasan el-Bennâ, erkeklere verdiği önem kadar kadınlara ve çocuklara da önem vermiştir. Bunu da “ailevi yapılanma” olarak isimlendirmiştir. Hasan el-Bennâ’ya göre kadının en temel görevi eviyle ve çocuğuyla ilgilenmesidir. Bu yüzden kamusal alanda çalışmamalıdır. Eğer çalışmak zorunda kalırsa da İslâm’ın koyduğu şartlara göre hareket etmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Hasan el-Bennâ; sahâbe neslini İslâm sancağını yücelten, İslâm’ı yayan, Kur’an’ı koruyan ve uygulayan kimseler olarak tanıtmıştır. Selef-i salihinin Kur’an ve Sünnet’in anlaşılmasında ilk kaynak olduğu, Kur’an’ın ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) övgüsüne mazhar olan bu nesle saygı gösterilmesi gerektiği görüşünde olmuştur. Bu nedenle yazılarının giriş cümlelerinde veya yazı bitiminde Allah’a hamd, Rasûlune ve ashabına salât ve selâmlarla onları överek başlamış ve bitirmiştir. Hasan el-Bennâ, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile sahâbe arasındaki bağ ve İhvân ile kendisi arasında bağlantı kurmuştur. İhvân’ın da onlar gibi geceleri abid, gündüzleri mücahid olduğunu söylemiştir. Sahâbîlerin ibadetteki dünya-ahiret ilişkilerindeki kurdukları denge nasılsa İhvân’ın da o şekilde olduğunu ifade etmiştir.

Hasan el-Bennâ, sahâbede vatanseverlik düşüncesinin sadece toprak ve coğrafi sınırlar olarak kabul edilmeyeceğini ifade etmektedir. “Lâ ilâhe illallah Muhammed’ün Rasûlullah” diyen her Müslüman’ın yaşadığı toprak parçası İslâm vatanıdır, oraya sahip çıkılmalıdır. Bu anlayışla Filistin meselesinin her Müslüman’ın sahip çıkması ve ilgilenmesi gereken bir konu olduğunu söylemiştir.

Buradan da anlaşıldığına göre sahâbe örnek alınması gereken bir nesil olmuştur. Bizzat Hasan el-Bennâ, yaşamında ve her türlü mücadelesinde onları referans almıştır. Hasan el-Bennâ’da sahâbe vurgusu güçlü olduğu gibi onların örnek alınmaları da bariz bir şekilde görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâût. 50 Cilt Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani. *Fezâilü's-sahâbe*. thk. Vasiullah Muhammed Abbas. Beyrut: Müessesetul Risale, 1983.
- Akbaş, Mehmet. "Muhâcirûn-Ensâr Kardeşliğinin Serüveni". *İstem* 15 (2010), 61-77.
- Akkoyunlu, Songül. *Hasan el- Benna'nın Din ve Siyaset Anlayışı*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Âsar, Ebu Yusuf Yakub b. İbrahim el-. *el-Âsar*. thk. Ebu Vefa. Daru'l Kütübil İlmiyye, ts.
- Atalan, Şeyda Buşra. *İslamcılıkta Kırılma Noktaları: Hasan el-Benna ve Seyyid Kutub*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-. *Fütûhu'l-Büldân*. thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ'. Beyrut: Müessesetul Maarif, 1987.
- Bennâ, Hasan el-. *Akâid Risâlesi*. ed. Fethi Güngör. çev. Yahya Yaşar. İstanbul: Beyan Yayınları, 1. Basım., 2018.
- Bennâ, Hasan el-. *Dava ve Davetçinin Hatıraları*. İstanbul: İşaret, 2016.
- Bennâ, Hasan el-. *Fıkıh Risâlesi*. ed. Fethi Güngör. çev. Yahya Yaşar. İstanbul: Beyan Yayınları, 1. Baskı., 2018.
- Bennâ, Hasan el-. *Hadis Risâlesi*. ed. Fethi Güngör. çev. Yahya Yaşar. İstanbul: Beyan Yayınları, 1., 2018.
- Bennâ, Hasan el-. *İslam ve Siyaset*. ed. Fethi Güngör. çev. Gamze Özden. İstanbul: Beyan Yayınları, 1. Baskı., 2018.
- Bennâ, Hasan el-. *Müslüman Kadın*. ed. Fethi Güngör. çev. Sıbğatullah Kaya. İstanbul: Beyan Yayınları, 1. Baskı., 2018.
- Bennâ, Hasan el-. *Müslüman Kardeşler Teşkilatı*. İstanbul: Özgü, 2016.
- Bennâ, Hasan el-. *On İlkemiz*. ed. Fethi Güngör. çev. Gamze Özden. İstanbul: Beyan Yayınları, 1. Baskı., 2018.
- Bennâ, Hasan el-. *Risâleler*. çev. Mehmet Akbaş vd. İstanbul: Nida Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Bennâ, Hasan el-. *Tasavvuf ve Ahlak Eğitimi*. İstanbul: Nida Yayınları, 7. Basım, 2022.
- Bennâ, Hasan el-. *Tefsir Risâlesi*. ed. Fethi Güngör. çev. Yahya Yaşar. İstanbul: Beyan Yayınları, 1. Baskı., 2018.

- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin el- *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir 'Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Bezzar, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-. *Müsnedi Bezzar*. Beyrut, ts.
- Bilgenoglu, Ali. "Hasan El-Benna ve Müslüman Kardeşler'in Vatan ve Milliyetçilik Kavramlarına Bakışı". *Yeni Fikir* 19 (2017).
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Edebü'l-Müfred*. thk. Muhammed Enes el-Mustafa el-Hin. Beyrut: Darü'r Risaletül Alemiyye, 2018.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el- *el-Câmiu's-sahîh*. Kahire: el-Matbaatu's-Selefiyye, ts.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif. *(Tarifat)Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*. çev. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.
- Çapan, Ergün. *Kur'an-ı Kerim'de Sahabe*. İzmir: Işık Yayınları, 2002.
- Dağ, Ahmet Emin. *Çağa İz Bırakan Önderler Hasan el- Benna*. İstanbul: İlke Yayıncılık, 15., 2020.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-. *Dârimî Müsnedi*. thk. Huseyin Esed ed-Darami. Riyad: Daru'l Mugni, 2000.
- Ebû Dâvûd, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Ebu Ubeyde Meşhur b. Hasan. Riyad: Mektebetü'l Maarif, 1424.
- Ebû Dâvûd, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*. çev. Necaati Yeniel, Hüseyin Kayapınar, Necat Akdeniz. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1990.
- Ebu Faris, Muhammed Abdulkadir. "Şehit İmam Hasan El-Benna Hayatı ve Kişiliği". C. 1. Ankara: Medeniyet/Genç Birikim Derneği, 2012.
- Efendioğlu, Mehmet. "Fezâilü's-Sahâbe". 12/534-538. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Efendioğlu, Mehmet. "Sahâbe". cilt: 35/491-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2008. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sahabe>
- Elbânî, Nâsirüddin el-. *Daîfü'l-Câmî es-Sağir vez- Ziyedetuh*. el-Mektebul-İslami, ts.
- Ganim, İbrahim Beyyumi. "Hasan el-Benna". *TDVİA*. C. 16. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Ganim, İbrahim el-Beyyumi. *Hasan el-Bennâ'nın Siyasi Düşüncesi*. İstanbul: Ekin Yayınları, 2.Baskı., 2015.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî. *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*. Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.
- Güney, Zehra Betül. *Müslüman Kardeşlerde Söylem ve Eylem İlişkisi: Hasan el-Benna Dönemi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Hamidullah, Muhammed. *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2. Basım, 2010.
- Hamurlı, Mustafa. *Hasan el-Benna'nın Hayatı ve Tefsir Anlayışı*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Câmi' li-ahlâkı'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*. thk. Mahmud et-Tahhan. Riyad: Mektebetü'l Maarif, ts.
- Hayreddin Karaman vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6., 2017.
- Irâkî vd. *Keşfü'l-hafâ' Tahrîcu Ehâdisi İhyâ-ı Ulumiddin*. Riyad: Dar'ul Asime, 1408.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâleddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*. thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî. Vizâretü'l-evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye, 1387.
- İbn Abdülhakem, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Abdilhakem el-Mısırî. *Fütûhu Mısır ve'l-Magrib*. Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, 1415.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1379.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *El-İhsan fî Takribi Sahîhi İbn Hibban*. thk. Alaeddin b. Balban el-Farisi. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1408.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekkâ vd. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Babî, 1355.
- İbn Kayyim el-Cevziyye. *Zâdü'l-Meâd*. Müessesetu'r-Risâle, 712.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Darü'l Hicre, 1997.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr. *İbn Kesir Tefsiri Tam Metin*. çev. Savaş Kocabaş. 12 Cilt. İstanbul: Polen Yayınları, 2015.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Beşşar Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dar'ul Cî'l, 1998.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî. *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*. ed. Adnan Demircan- Musa Kazım Yılmaz. İstanbul: Siyer Yayınları, ts.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî. *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere*. thk. Fehîm Muhammed Şeltût. Cidde, 1399.
- İbn Vaddâh, Ebi Abdillâh Muhammed b. Vaddâh b. Bezî' el-Kurtubî. *Kitâbü'l-Bida' ve'n-nehyü 'anhâ*. thk. Amr Abdul Munim Selim. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1416.
- İbn Zencûye, Ebû Ahmed Humeyd b. Mahled b. Kuteybe el-Horasânî. *Kitâbü'l-Emvâl*. thk. Şâkir Zîb Feyyâz. Merkezü'l-Melik Faysal, 1986.
- İdris, Casim Avcı, Mevlâna. *Haz. Muhammed'in Hayatı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8., 2019.
- İsfahânî, Râgıb el-. *Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü*. İstanbul: Çıra Yayınları, 3. Baskı, 2012.
- Kaçar, Ali. "Hasan el- Benna Döneminde İhvan". C. 1. Ankara: Medeniyet/Genç Birikim Derneği, 2012.

- Kandehlevî, Muhammed Yûsuf. *Hayâtü's Sahâbe Muhtasarı*. çev. Hanifi Akın. 2 Cilt. İstanbul: Tahlil Yayınları, 2022.
- Kastallânî, Şihabuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed eş-Şafii. *İrşâdu's-sârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhâri*. çev. Hüseyin Yıldız. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 1., 2020.
- Kayalı, Umut. *Kur'an'da Hz. Peygamber'e ve Sahâbe'ye Yönelik Uyarılar*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Kocaer, Abdullah Fevzi. *Sahih-i Müslim Muhtasarı*. Konya: Hüner, 3. Baskı, 2019.
- Küçük, Ekrem. *Sahâbe'nin Fazileti ile İlgili Kütüb-i Sitte Hadislerinin Değerlendirilmesi*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Küçükaşcı, Mustafa Sabri. "Recî' Vak'ası". 34/510-511. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Lütfü, Salih. "Şehid İmam Hasan El-Benna ve Filistin Meselesi (Hasan El-Benna'nın Siyasi ve İnanç Düşüncesi)". Ankara: Medeniyet/Genç Birikim Derneği, 2012.
- Meşhur, Mustafa. *Sapmalara Karşı Davet Yolu*. İstanbul: Vahdet, 2. Baskı, 1990.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîh-i Müslim*. thk. Muhammed Fuad Abdulkaki. Beyrut: Darü'l Hadis, 1991.
- Özervarlı, M. Sait. "Selefiyye". 36/399-402. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Özpınar, Ömer. "Fedailu's Sahabe Edebiyatının Teşekkülü ve Muhtevasına Etki Eden Sebepler Üzerine". Sakarya: Ensar Neşriyat, 2013.
- Paksoy, Hatice Büşra. *Sahabenin Adalet ve Fazileti Konulu Hadislerin Delil Değeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Parlıyan, Ahmed. *Sünen-i Tirmizi Tercemesi*. Konya, 2004.
- Pınar, Fatma. "Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler". *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (Nisan 2015), 133-153.
- Solak, Mustafa. *Hadislerde Sahâbe Kavramı*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-. *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*. Darü't Tûras, 1387.
- Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.
- Vâkıdî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî. *Kitâbü'l-Megâzî*. thk. Marsden Jones. Darul Alemî, 1989.
- Yıldırım, Sedat. "Hasan el-Benna'nın (1906-1949) Sünnet/Hadis Perspektifi". *Genç Mütefekkirlere Dergisi* 2/1 (Haziran 2021).

